

(۲۷) یہ ہیں وہیہ ترے کم جہاں ور حضرت موسیٰ میں جرن بیہنہ ہوؤ و تے
وہیہ جروی کسرا سکیں تھا جد کہ یہ کم تے شریعت غے خلاف تھا، ور حضرت
حضرت غا یاد کران ور وہیہ اس گلوں چپ ہو جاتا رہیا جے مناں انھاں کو نے
اللہ تعالیٰ نے ہی چلا یو ہے اس گلوں ضرور یہ کم اللہ غاکم نان ہی کرتا ویں غا
تے انھاں ماں ضرور اللہ غی کجھ حکمت و ہے غی جہوی یہ اپناں وعدہ غے
مطابق بعد ماں آپ سنا ویں غا۔ رحمت عالم ﷺ فرما ویں مہارودل کرے
تھو جے حضرت موسیٰ کجھ ہور صبر کر لیتا تے غے ہم ناں دواں غی گلاں غو کجھ
ہور پتو لکو (بخاری و مسلم) تے حدیث شریف ماں ہے جس گھوی یہ دوئے
بزرگ سمندر ماں سفر کر رہیا تھا تے اک چوی آئی جس نے کشتی غا گھنڈ اور
میں غے سمندر بچوں بیچ ماں ذری پانی لیو اس ور حضرت حضرت نے حضرت
موسیٰ ناں کہو جے میر و تے تھارو دواں غو علم رن غے غی اللہ غاکم عالم مقابلہ
ماں اتنی اک حیثیت وی بیہنہ رکھو جتنی سمندر غا پانی غا مقابلہ ماں اس بیچ آلا
پانی غی ہے۔ (بخاری و مسلم)

(۲۸) حضرت حضرت تربیاں کماں غی حقیقت بیان فرما ویں۔ پہلی گل کشتی
غا بہنن غی تھی اس غا بارہ ماں فرما یو جے یاہ کشتی کجھ غریباں مسکیناں غی
ہے جہواہی اسے کشتی غے ذریعہ ہی اپنوں سارو خرچو چلا ویں ور انھاں
غی کشتی نویں تھی جد کہ سمندر غے اس پاسے جیاں یہ جارہیا تھا اک ظالم
بادشاہ ہے جہو و ہر ایک نویں کشتی ناں ظلم زیادتی ناں کھس لینے، میں اسے
گلوں اُس غو یہ تختو کڈنے لڑکا چھوڑ پوتا تے وہ اس ناں پرانی کشتی سمجھ
غے چھوڑ دیے۔ حضرت حضرت نے یہ کم اللہ تعالیٰ غی وحی تے اس غاکم
نان ہی کیو تھو جس راکہ اگے وہیہ آپ فرما ویں جے میں یہ کم اپنی مرضی
نان بیہنہ کیا۔ باقی رہی یاہ گل جے اس راتے کشتی ڈب جاتی اس نان
سواریں غرق ہو جاتیں؟ تے اس غو جواب یوہ ہے جے حضرت حضرت نے
اس ناں ڈبن تیں بچان غو کونے انتظام تے ضرور کیو وے غو جس راکہ کجھ
روایتاں ماں یاہ گل وضاحت ناں بیان ہوئی ہے بلکہ قرآن ماں خود اس
در اشارو موجود ہے کیونے کشتی ڈبی تے بیہنہ تھی جس غوصاف مطلب ہے
جے حضرت نے گھ تیں پانی بند کرن غو کونے انتظام ضرور کیو وے غو۔ اس
را یوہ کم ظاہری طور و واقعہ ہی شریعت غے خلاف تھو و جد یوہ اللہ غاکم
غے مطابق ہو و و ناں یاہ حکمت تے مصلحت وی موجود تھی فریوہ جائز ہی
بیہنہ سگوں ضروری ہو گیو تھو۔

۱۸

قَالَ الْمَاقِلُ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ

اس بزرگ نے کہو: کیوں! میں تمناں کہو بیہنہ تھو جے تم میرے نان رہ غے صبر بیہنہ

صَبْرًا ۱۹ قَالَ إِنْ سَأَلْتَكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَ هَٰذَا

کر سکیں؛ موسیٰ نے فرمایو: جبکہ میں اس میں بعد تھارے کونوں کسے چیز غا بارہ ماں سمجھو تاں تم

تَصْحَبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عَذْرًا ۲۰ فَأُطْلَقًا

مناں اپنے نان نہ رہن دیو! تم میری طرفوں واقعہ ہی عذر غی حد توڑی بیچ گیا ہیں؛ فرو یہہ دوئے فرمایا

حَتَّىٰ إِذَا تَبَيَّنَ أَهْلُ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَ أَهْلُهَا فَابْكُوا ۲۱

ات توڑی کہ وہیہ ایکن گراں آلاں کو نے بیچا، انھاں نے ان لوکاں کونوں روٹی مکی و وہیہ گراں آلا

يُضَيِّفُونَهَا فَوْجَدًا ۲۲ إِذْ يَرِيدُ أَنْ يَنْفَضَّ

انھاں غی مہمانی کرن تیں نمکر گیا فرماں ناں اس ہستی ماں اک کندھ لکھی جہوی ٹہن ہی آلی تھی

فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَمَنَّيْتُ عَلَيْهِ أَجْرًا ۲۳ قَالَ

فراس بزرگ نے واہ سد کی کر چھوڑی موسیٰ نے فرمایو: کہ جے تم چاہتا تاں اس و ضروری لے لیتا: اس بزرگ نے کہو:

هَٰذَا أَفْرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ سَأَلْتُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ

یاہ میرے تے تھارے بشکار جدائی ہے بہن ہوں تمناں انھاں گلاں غی حقیقت سنا دیوں غو جہاں و

تَسْتَطِيعَ عَلَيْهِ صَبْرًا ۲۴ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ

تم جر بیہنہ سکیا (۲۷) واہ جہوی کشتی تھی واہ کجھاں غریباں غی تھی

يَعْمَلُونَ فِي الْبُحْرِ قَادِرَاتُ أَنْ يَعْبُدُوا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ

جہوا سمندر ماں محنت موری کریں تھاتے میں اس ناں نقص دار بنان غوارا دو کر لے کیونے انھاں تیں اگے اک بادشاہ تھو جہو و

مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَضَبًا ۲۵ وَالْاَلْعَلَمُ فَكَانَ

ہر اک (چنگی) کشتی ناں کھس غے لے لئے تھو (۲۸) تے وہ جہو و گدرو تھو اس غا

أَبَوْهُ مُؤْمِنِينَ فَخَشِبْنَا أَنْ يَرْهَقَ بِهَا طُغْيَانًا

ماں باپ دوئے ایمان آلا تھارو ہم ناں یوہ خطر و لگو جے وہ انھاں ناں سرکشی تے کفر

(۲۹) دوجی گل بچہ غافل غی تھی جس غابارہ ماں فرماوئیں بے اس غاماں باپ بڑا نیک بندہ ہیں جد کہ ہم ماں یوہ ڈر ہے بے یوہ بڑو ہونے ماں باپ ناں تکلیف پہچا وے غوسگوں کفر کرے غوجس غی محبت ماں ماں باپ غو ایمان وی خطرہ ماں پے جئے غو۔ یاہ گل اللہ تعالیٰ نے ہی حضرت خضرؑ ناں دی تھی بے کدے یوہ بڑو ہو ووتاں یہ یہ کم کرے غوفر حضرت خضرؑ نے اس ناں خدا غا حکم و قتل کر چھوڑ یوہ اللہ غو یوہ حکم اس غا عام قانون تیں ذری ہٹ غے اک خاص حکم تھو تے جدوہ بچو اللہ غا حکم و قتل ہو و و فراس غو قتل بالکل جائز ہو گیو۔ تے اس غا اس خاص حکم ناں شریعت غا عام قانون و رقیاس بیہ نہ کر سکتا کجھ روایتاں ماں ہے بے اس تیں بعد اللہ نے اس بچہ غاماں باں ناں اک بچی عطا فرمائی جس غا شک تیں خدا نے اک نبی پیدا فرمایا۔ (ابن ابی حاتم، مصنف ابن ابی شیبہ) نیجی

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ نُورًا وَكَلَّمْنَاهُ ضَلُوعَ الْإِسْحَاقَ إِذْ يَخْرُجُ
قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هُوَ عَالِمُ الْغُيُوبِ ۚ

ماں نہ پھسا چھوڑے، اس گلوں ہم نے یوہ ارادہ کتو بے انھاں غورب انھاں ناں اس غا بدلہ ماں وہ (بچہ) عطا کرے جہو و

وَأَقْرَبَ رَحْمًا ۖ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ

پاکیزگی ماں وی اس تیں بہتر وہ تے جسماں ہمدردی وی اس تیں بدھ غے وہ تے رہی گل اس کندھ غی تے واہ اس شہر

فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزُ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا

ماں (رہن آلا) دوتیم گدراں غی تھی جس غے پیٹھ انھاں غور جردیو و تھو تے انھاں غو باپ نیک

صَالِحًا فَإِذَا دَرَبْتَكَ أَنْ يَسْلُبَا كَنْزَهُمَا وَيَخْرِجَا

آدی تھو فر تھارا رب نے یوہ چاہو بے ویہ انہی جوانی توڑی نکھیں تے اپنوں جرد

كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنِّي وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ

کڈیں، یوہ سب تھارا رب غی مہربانی ناں ہو وو تے یہ کم میں انہی طرفوں بیہ نہ کتا

ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ۚ وَبَسَّطْنَاكَ

یاہ ہے حقیقت انھاں گلاں غی جھماں ورتم جرد بیہ نہ سکیا (۲۹) تے اے (نبی) یہ تھارا کونوں

عَنِ ذِي الْقُرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ۚ

ذوالقرنین غا بارہ ماں نکھیں تم فرما دیو: ہوں تمناں اس غو کجھ قصو پڑھ غے سناؤں ہاں:

إِنَّا لَمُكْنَا لَهُ فِي الْأَرْضِ مَا تِجَارَةٌ مِنْ شَيْءٍ سَبِّأً

ہم نے اس ناں زمین ماں طاقت عطا کی تھی تے ہر قسم غو سمان عطا کتو تھو (۳۰)

فَاتَّبَعَ سَبَبًا ۚ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا

فراس نے اک سفر غو سمان کتو: ات توڑی کہ جھوپٹے وہ دیہنہ ڈین غی جگہ توڑی چج گیو اس نے دیہنہ

تَغْرِبُ فِي عَيْنِ حَمْدَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا

کالا رنگ غی اک ڈاب ماں ڈبو نکو، تے اس جگہ اس نے اک قوم دیکھی: ہم نے کہو:

يَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّا أَنْشَأْنَا لَكَ دَابَّةً وَجَعَلْنَا

اے ذوالقرنین! توں پہناوئیں انھاں ناں سزا دے تے پہناوئیں انھاں ناں نیک برتا کر!

مَنْزِلًا ۚ وَجَعَلْنَا لَكَ فِيهَا مَلَأْنَا بِهَا كَنْزًا

جہو مفسراں غو خیال ہے بے یوہ مثال آنے پاسے تھو و قرآن نے جت یاہ گل بیان فرمائی ہے یوہ اک زبردست زوردار بادشاہ تھو اللہ نے اس ناں ہر طرح غیں نعمت عطا فرمائیں وی تھیں اُت یاہ

گل وی بیان فرمائی ہے یوہ کوئے ہوسی تے دنیا پرست بادشاہ بیہ نہ تھو نہ اس نے یہ سفر دنیا غی دولت ٹھٹھی کرن تے انہی حکومت بدھان واسطے کیا تھا بلکہ یوہ اک نیکو کار تے جج عدل انصاف آنو

بادشاہ تھو، اس غا یہ سفر وی تو حید غی دعوت دین تے عدل انصاف قائم کرن واسطے تھا گلوں کجھ اک مفسراں غو تے یوہ خیال ہے بے یوہ اک نبی تھو، ورجہو مفسراں ناں بس اک نیکو کار مومن ہی

منیں، ذوالقرنین غا قصہ غی جن گلاں تیں انسان کوئے سبق حاصل کر سکتے تھو۔ یاہ جن گلاں تیں کا ئے ہدایت لہ سکے تھی ویہ تے ساریں گل قرآن نے کھول کھول غے بیان کردتیں ہیں۔

گل واہ کندھ ٹھیک کرن غی تھی اس غا بارہ ماں فرماوئیں بے اس غے پٹھ

دوتیم بچاں غو جردیو و وہ اللہ تعالیٰ چا ہوئے تھو بے یہ دوئے بالغ ہو

غے آپے اپنوں خزانوں کنڈیں اسے گلوں مناکم ہو وو تے میں اس غا حکم

غے مطابق ہی یاہ سدی کی ہے کوئے جیہماں غو مال لٹ نہ لینے۔ آخر ماں

انھاں نے ساراں کماں واسطے ہی فرمایو ہے: وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي

”تے میں یہ کم انہی مرضی ناں بیہ نہ کیا“ بلکہ اللہ غی وحی تے اس غا حکم غے

مطابق ہی کیا ہیں۔ تے جدا انھاں نے اپناں کماں غیں یہ وجہ بیان فرمائیں

فر حضرت موسیٰؑ بالکل مطمئن ہو گیا تے گل اتے ٹک گئی۔ صحابہ کرام نے

وی اس مسئلہ ورحمت عالم ﷺ کونوں ہو رکائے گل بیہ نہ نکھی جس غو

صاف مطلب یوہی ہے بے ویہ وی اس ورحمت عالم تھا، لہذا ہم وی اس و

ہو ورجٹ کرنی مناسب بیہ نہ سمجھتا۔ حضرت عبداللہ ابن عباسؓ کونوں اک

بندہ نے نکھیو بے حضرت خضرؑ نے اک نابالغ بچہ کیوں قتل کر چھوڑ یو

حالانکہ رحمت عالم ﷺ نے نابالغ ناں قتل کرن تیں ٹھا کیو ہے۔ حضرت

ابن عباسؓ نے جواب دتو کہ بے کدے کسے بچہ غا بارہ ماں تمناں وی وہ علم

حاصل ہو جئے جہو و خضرؑ ناں حاصل ہو و و تھو فرج تھارا واسطے وی نابالغ

غو قتل جائز ہو جئے غو (مصنف ابن ابی شیبہ) یعنی خضرؑ نے اللہ غی وحی غے

ذریعہ اللہ غا خاص حکم ناں وہ بچہ قتل کیو تھو جد کہ کھن نہ کسے وروی آسکے تے

نہ کسے ناں اس راغو حکم لہ سکے۔ اس قصہ ماں اصل ماں تے یاہ گل سمجھائی

جاری ہے بے دنیا ماں جہو عجیب عجیب قصہ پیش آتا رہینہ انھاں ناں

چان چک پیش آن آلا اینویں کہوین غا حادثہ نہ سمجھو بلکہ ات جو کجھ وی ہو

رہیو ہے وہ اللہ غی تقدیر غے مطابق ہو رہیو ہے تے اس غی کندھ و اللہ غی

حکمتاں غا سمندر چھلی مار رہیا ہیں۔ ورویہ ہماری نظراں تیں اولے ہیں

حضرت خضرؑ غا اس قصہ ماں اسے غو معمولی جڈ پھلکا رودیو جاریو ہے۔

(۳۰) یہودیوں کونوں پچھ غے مشرکاں نے جہو اترے سوال کیا تھا انھاں

بچوں یوہ تیجا سوال غو جواب ہے۔ سوال یوہ تھو بے ذوالقرنین لقب غو

بادشاہ جس نے مشرق تیں مغرب توڑی حکومت کی تھی، تے دنیا ماں لماں

لماں سفر کیا تھا اس غو کے قصو ہے؟؟ ذوالقرنین غو لفظی مطلب تے ہے دو

سنگا آنو ورتماں مفسراں نے اس غو مطلب یوہ بیان کیو ہے بے وہ بادشاہ

جس غی لہتا، چڑھتا و حکومت تھی قرآن پاک نے اس سوال غا جواب ماں

ذوالقرنین غا ترے سفر بیان ہیں اک لہتا (لہندا) آنے پاسے دوجو

چڑھتا (چڑھا) آنے پاسے، تے تیجو اک ہو و پاسے جس غا بارہ ماں

جہو مفسراں غو خیال ہے بے یوہ مثال آنے پاسے تھو و قرآن نے جت یاہ گل بیان فرمائی ہے یوہ اک زبردست زوردار بادشاہ تھو اللہ نے اس ناں ہر طرح غیں نعمت عطا فرمائیں وی تھیں اُت یاہ

گل وی بیان فرمائی ہے یوہ کوئے ہوسی تے دنیا پرست بادشاہ بیہ نہ تھو نہ اس نے یہ سفر دنیا غی دولت ٹھٹھی کرن تے انہی حکومت بدھان واسطے کیا تھا بلکہ یوہ اک نیکو کار تے جج عدل انصاف آنو

بادشاہ تھو، اس غا یہ سفر وی تو حید غی دعوت دین تے عدل انصاف قائم کرن واسطے تھا گلوں کجھ اک مفسراں غو تے یوہ خیال ہے بے یوہ اک نبی تھو، ورجہو مفسراں ناں بس اک نیکو کار مومن ہی

منیں، ذوالقرنین غا قصہ غی جن گلاں تیں انسان کوئے سبق حاصل کر سکتے تھو۔ یاہ جن گلاں تیں کا ئے ہدایت لہ سکے تھی ویہ تے ساریں گل قرآن نے کھول کھول غے بیان کردتیں ہیں۔

باقی تاریخ غاں مشہور بادشاہاں بچوں یوہ کہو و بادشاہ تھو؟ کہو ادور ماں تے سن ماں تھو؟ اس غی حکومت کہو اکہو ملک ور تھی؟ یہ گل نہ تے ہدایت کھنن واسطے ضروری تھیں، نہ ہی قرآن غی کے آیت ناں کھنن واسطے ان گلاں غو جانوں ضروری ہے اس گلوں یہ قرآن نے وی میہ نہ بیان کیں تے نہ ہی رحمت عالم ﷺ نے ہی کدے انھاں غی وضاحت فرمائی باقی مفسراں غی تحقیق تے رائے کئی کئی ہیں پراناں مفسر یاہ منیں تھا جے یوہ بادشاہ اس دور تیں پرا توں ہے جدا انسان نے باقاعدہ طور و تاریخ لکھنی شروع کی تھی، کچھ مفسراں نے اس خود و حضرت ابراہیم خود و دسیو ہے، ابن کثیر نے یوہ وی لکھو ہے جے اس نے حضرت ابراہیم غے ناں حج وی کیو تھو، عرب غی پرائی شاعری ماں خاص کر غے یمن غاں شاعران غی نظماں ماں اس خود ذکر آوے مناں یوہی خیال ذری پکوسہی لگے

کچھ اک مفسراں نے اک دور ماں یوہ خیال وی ظاہر کیو تھو جے یوہ یونان خود و مشہور بادشاہ ہے جہو و حضرت عیسیٰ تیں کوئے تے سوسال پہلاں تھو، تے جس ناں سکندر ذوالقرنین کہو جے۔ ارسطو جس غو استاذ یا وزیر تھو، ور بعد غاں مفسراں نے اس خیال ناں بالکل ہی غلط دسیو ہے کیونجے سکندر غا جتنا وی حالات تاریخ غے ذریہ ہمارا توڑی مہیا ہیں انھاں تیں یوہی پتہ لگے جے وہ اک مشرک تو سبغ پسند بادشاہ تھو ابن کثیر نے البدایہ و النہایہ ماں اس سوچ غی تحت لفظاں ماں تردید کی ہے اک تنجو خیال نیڑے غاں کچھ مفسراں غو ہے جہو و ساراں تیں مہرے غالباً مولانا ابوالکلام آزاد نے اپنی تفسیر ماں ظاہر کیو تھو فر مولانا حفظ الرحمان سیو ہاروی نے اس ناں ”قصص القرآن“ ماں تفصیل ناں بیان کیو، فرجی عالماں نے اسے رائے ناں اتفاق کیو جے یوہ حضرت عیسیٰ تیں پنج سوسال پرا توں وہ بادشاہ ہے جس نے بنی اسرائیل بابل غی قید تیں چھڑکا یا تھا (تفصیل واسطے نکو سورت بنی اسرائیل حاشیہ ۵، ۴) جس ناں عربی ماں خسرو، فارسی ماں گورش تے یونانی ماں سائرس لکھیں وراج تحقیق کرن آلا کہہ رہیا ہیں جے ذوالقرنین غی زندگی غا حالات سائرس ناں وی پوری طرح میہہ جڑتا اس گلوں پہلو خیال ہی زیادہ مضبوط سہی ہے۔ وراں غی تحقیق غی ایڈی لوڑ وی میہہ نہ ہی ہدایت غی کاے گل یا قرآن غی تفسیر اس غی تحقیق وراڑکی وی ہے۔

(۳۱) یوہ پہلو سفر ہے جہو و لہنا آنے پاسے ہوو و تھو اس سفر ماں ذوالقرنین لکاں و ملک فتح کرتا کرتا لہنا آنے پاسے اُت جگیا جت اگے جھیل یا سمندر تھو، جس غو پانی کالا رنگ غو گھنڈو جیو تھو تے ات گھنڈا اور کھلاں ہو غے تنکن آلا ناں اس را سہی و ہے تھو جس راکہ دیہنہ اتے ہی کالی ڈاب ماں آئے ڈب رہو ہے جس راکہ ہر جگہ سمندر غا گھنڈا اور کھلاں ہو غے تنکن آلا ناں شام ویلے اسے را سہی و ہے جے دیہنہ اتے ہی سمندر ماں ڈب رہو ہے وراں غو یوہ مطلب وی میہہ جے ذوالقرنین دینا غا بس آخری کوناں وری مچ گیا تھا بلکہ مطلب یوہ ہے جے اس علاقہ ماں لہنا آنے پاسے واہ آخری حد تھی اُتوں اگے بدھن غو رستو میہہ تھو اگے سمندر تے جھیل ہی جھیل تھی؛ خیر! ذوالقرنین ناں یوہ اختیار دو کیو جے پہا نویں انھاں ناں کفر غی سزا دیو تے پہا نویں نرمی ناں دین غی دعوت دیو، ذوالقرنین نے دوجی گل و عمل کیو جے جہو و ظلم تیں

الکھف ۱۸

قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نَعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهِ

اس نے کہو : جہو و انھاں بچوں ظلم کرے غو اس ناں ہم وی مہن سزا دیاں غا فرودہ اپناں رب کوئے پہچا یو جے غو

فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا اَلَدًّا ۝ وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا

تے وہ اس ناں سخت عذاب دے غو؛ تے جہو و آدی ایمان لیا وے غو تے نیک عمل کرے غو

فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنٰی وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرٍ اَنۡیَسًا ۝

اس واسطے تے بہترین جزا ہے تے اپناں معاملہ ماں (وی) ہم اس ناں اسان کم غو ہی حکم دیاں غا (۳۱)

ثُمَّ اَتَّبِعْ سَبِيْلًا ۝ حَتّٰی اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا

فراس نے اک ہور سفر غو سامان کیو؛ ات توڑی کہ جسیلے وہ دیہنہ چڑھن آلی جگہ جگیاں نے دیہنہ ناں

تَطْلُعُ عَلٰی قَوْمٍ لَّمْ يَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُوْنِهَا سَبِيْلًا ۝

اسی قوم و رکلتاں تکیو کہ ہم نے انھاں واسطے دیہنہ تیں اس پاسے کوئے پڑو میہہ رکھو تھو

كَذٰلِكَ وَقَدْ اَحْطٰنَا بِالْاٰیَةِ خَبَرًا ۝ ثُمَّ اَتَّبِعْ سَبِيْلًا ۝

گل اسے را ہے؛ تے جو کچھ اس کوئے تھو ہم ناں اس غی پوری خبر ہے (۳۲) فراس نے اکیں ہور سفر غو سامان کیو؛

حَتّٰی اِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُوْنِهَا قَوْمًا

ات توڑی کہ جسیلے وہ دو ٹنگاں غے بھکار مہجو تاں اس ناں انھاں غے اُرے پاسے اسالوک لہما جہو و

اَلَّذِيْنَ كَادُوْنَ يَفْقَهُوْنَ قَوْلًا ۝ قَالَ اُولٰٓئِكَ الْقَوْمُ الْاِنۡ

کاے گل سمجھ میہہ سکیں تھا؛ انھاں نے کہو : اے ذوالقرنین پیشک

يَا جُوجُ وَمَا جُوجُ مُفْسِدُوْنَ فِی الْاَرْضِ فَهَلْ يَجْعَلُ

یا جوج تے ما جوج نے اس ملک ماں اتی چکی وی ہے تے کیوں! ہم تھارا واسطے کچھ

لَكَ خُرُجًا عَلٰی اَنْ يَّجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ۝ قَالَ مَا

خرچہ غو انتظام کر دیاں؟ تاہم تے تم ہمارے تے انھاں غے بھکارا کد بنا دیں؛ اس نے کہو: میرا رب نے

مَلَكٌۭیْ فِیْہِ رِیّٰی خَیْرًا عِیْنُوْنِیْ بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَیْنَكُمْ

جہو و کچھ میرا قبضہ ماں دوو ہے وہ ہی بہتر ہے تم تے بس طاقت ناں میرا ورا لو کرو! ہوں تھارے

باز میہہ آسیں انھاں ناں ہوں وی سزا دیوں غو اور اصل سزائے آخرت ہی غی ہے تے جہو و ایمان قبول کرے غے نیک عمل کرے غو اس واسطے دنیا آخرت ماں چنگی ہی جزا ہے۔

(۳۲) یوہ دو جو سفر ہے جہو و چڑھتا (چڑھا) آنے پاسے ہوو و تے ویہہ پیئڈ و کچھنا کچھنا اُت جگیا جت اسان غیر مہذب خانہ بدوش قسم غا لوک تھا جھان ناں چنگی طرح لیرلان یا ٹپ تیں یکن واسطے کوٹھانیاں غی وی کچھ پھوم پہا کچھ میہہ تھی بلکہ ٹپ انھاں ورسیدی پوے تھی اللہ تعالیٰ اس سفر غا بارہ ماں فرماوے کذا لک یعنی گل اسے را ہوئی، جس راکہ ہم نے بیان کی ہے تے کچھ مفسراں نے اس غی اس را تفسیر کی ہے جے جس را انھاں نے مغرب آلا پاسا غا لوکاں ناں نرمی غو برتا کیو تھو مشرق آلا پاسا غا لوکاں ناں وی یوہی سلوک کیو۔

(۳۳) ذوالقرنینؑ غو یوہ تیجو سفر ہے، یوہ کہڑے پاسے ہوؤ؟ قرآن یا حدیث ماں اس غی کوئے وضاحت مینہ ورسفرغا حالات دیکھتاں ہویاں نیڑے نیڑے سارا ہی مفسر فرما نوں جے یوہ سفر شمال آنے پاسے ہوؤ وہ غو، جت پنیڈ کچھا کچھا ذوالقرنینؑ داواں پہاڑاں تے شنگراں غے بوکا راک ”گلی یاد رہ“ ماں منج جیں ات انھاں ناں اسا لوک لھیں جہوانہ کاے گل سمجھ سکیں تے نہ انہنی گل سمجھاسکیں یعنی ویسہہ کاے نکھری ہی بولی بولیں؛ ورذوالقرنینؑ کسے ترجمان غے ذریعہ یا کسے ہور طریقہ نال انھاں نال گفتگو کریں جسمناں ویسہہ یاہ گزارش کریں جے انھاں پہنالاں غے اس پاسے یا جوج ماجوج ریہنہ، جہز اس گلی بچوں لنک غے ایماں لوکاں ورمنج اتی مچاویں تے لوکاں ناں ستانویں، جے کدے تم اس گلی ورکاے کندھ چاہڑ چھوڑیں جس نال انھاں غوملو بند ہو جے تاں ہم تھارا واسطے اس غوما وضو مقرر کر دیں، جس ورذوالقرنینؑ فرمائوئیں جے مناں

﴿قَالَ اَلَمْ يَأْتِ الْفِرْعَوْنَ﴾ ﴿اَلَمْ يَكُنْ مِنْ الْمُرْسَلِينَ﴾

قتال المم ١٦

وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۚ أَتَوْنِي زُرَّ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ

تے انہاں غے بشکاراک تغزی کند بنا دیوں غو؛ تم میرے کو لے لواغیں چادر لیاؤات توڑی کہ جسویں لے

الصَّادِقِينَ قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ

کنند دو ال پہاڑاں غاسراں نالں برابر کر چھوڑی، کہیو: تم اس ناں بچھاؤ! ات توڑی کہ جسویلے اس ناں اگ (انگار) بنا چھوڑیو

أَتُونِي أفرغ عليه قطراً ﴿١٠﴾ فَمَا اسطاعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ

فرمایو: لیاؤ! ہن اس ورگالیو ووتراموں پرت چھوڑو؛ فریا جوج ماجوج نہ اس کندور چڑھ سکیں تھا

وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ۖ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي

تے نہ ویہہ اس ماں گالو کر سکیں تھا ؛ ذو لقرنین نے کہو پاہ میرا رب غی مہربانی ہے

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي

فرجسویئے میرا رب غم و عدو آجئے غم و وہ آپ اس ناں زمین غمے برابر کر چھوڑے غم تے میرا رب غم و عدو

حَقًّا ۖ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ ۚ وَ

سچو ہے (۳۳) تے اس تہاڑے ہم لوکاں ناں کانگ ہاروں آپسماں رل گڈ ہوتا چھوڑ دیاں غاتے

نُفَخَ فِي الصُّورِ فَمَجِئُوا بِجَمْعٍ ۖ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ

صور ماں پھوک دتو جے غو فر ہم ساراں ناں گھٹھا کر لیاں غا ؛ تے اس تہاڑے ہم جہنم ناں

يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ ۖ وَالَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ

کافراں غے سامنے آن کھلی کراں غا ؛ یہ ویہہ لوک ہیں جہاں غی اکھاں ور مہاری پاد

فِي غَطَاءٍ عَنْ ذِكْرِي وَكَأَنَّهُ الْيَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ۝

دروں پڑو پو وو تھو تے ویہ سُن وی نہیہ سکیں تھا (۳۲)

أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِنْ

کیوں ! کافر لوک یوہ خیال کریں جے ویہہ میرے تیں سوا میراں بنداں ناں اپنوں

دُونِي أَوْلِيَائُنَا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٦﴾

کارساز بنالیں غا! (سُفوں) ہم نے تے اسماں کافراں واسطے جہنم غی مہمانی تیاری کی وی ہے

منزل ۴

واسطے اس غوغا و مضبوط مقرر کردیاں، جس و زوالقرنینؑ فرماویں جے منان
تھارا معاوضہ غنی لوڑیہ نہ بس جھوٹ نعت منان اللہ نے دتی وی ہیں میرے
واسطے تے ویہہ ہی سدی ہیں، ہاں! تم کم کاج ماں مہماں پیراں نال میرو
اپرا نو کرو! فرزدوالقرنینؑ لو باغی چادراں نال اک زبردست کندہ چاھڑ
دیں جس ورگال غے تراموسٹ چھوڑیں تے کندہ اسی مضبوط بن جے کہ
فرمانویں جے یاجوج ماجوج نہ تے اس ور چڑھ غے ایان آسکیں غاتے نہ
اس ماں کوئے گم تے گالو کر سکیں غا، ورنان ہی یاہ گل وی فرمانویں جے یاہ
کندہ وی ساری دنیا ہاوں فانی ہی ہے، سدا رہن آلی بیہ، جھیکو جوسو پلے
اللہ غو عدد و آجے غوتاں یاہ ریزہ ریزہ ہو جے غی تے یاجوج ماجوج وی نکل
پڑیں غا بناتی رہی یاہ گل جے یاہ کندہ کہو الملک ماں کہو اودڑہ یا گل و رہے؟
اس غی تفصیل نہ ضروری تھی نہ قرآن حدیث ماں بیان ہوئی ہے۔ اسے را
یاجوج ماجوج غا بارہ ماں وی قرآن نے بس اتنی ہی گل کہئی ہے۔ ہاں!
حدیث ماں یاہ تفصیل موجود ہے جے یاجوج ماجوج دو قوم ہیں، جھوڑیں ہیں
تے انسانی نسل بچوں ہی ور باقی انساناں تیں سخت تے کجھ بکھری طرح غا
ہیں تے قیامت غے نیڑے یاجوج ماجوج اپناں علاقہ تیں نکل غے انسانی
دنیا ور حملو کریں غا یہ روایت بخاری، مسلم، ترمذی تے مسند احمد شریف ماں
ہیں جس توں حدیث و نظر رکھن آلا سچ مفسراں غو یوی کہنوں ہے جے
یاجوج ماجوج اسا لوک ہیں جھماں ناں اج ہم اپناں اندازہ ناں متعین
بیہ نہ کر سکتا، نہ ہم یاہ کہہ سکاں جے یہ فلا ناں علاقہ ماں ہیں، بلکہ یہ قیامت
غی نشانیان بچوں اک نشانی ہیں تے ہو سکے جے جس راہور ہزاراں چیز
انسان تیں پڑاماں ہیں جھماں بچوں کسے کسے غو کدے کدائیں انساناں
ناں پتو وی لکھو رہ، ہو سکے یاجوج ماجوج وی اسے را اجوں انسان غی تحقیق
تیں باہروں، اج وی زمینی تے سمندری کتتاں نوں علاقہ غورور
کدے نہ کدے پتو لکھو رہ ہو سکے یاجوج ماجوج وی کسے اس علاقہ ماں
وین جھوڑاں انسان غی اکھاں تیں اولے وے تے جد ہم یاجوج ماجوج
غا علاقہ تے قبیلہ غا بارہ ماں کجھ یقین ناں بیہ نہ کہہ سکتا فرزدوالقرنینؑ غی بنائی
وی کندہ غا بارہ ماں وی کے کہہ سکاں! و کجھ مفسر سچ پہلاں تیں ہی یوہ
خیال ظاہر کرتا آیا ہیں جے یاجوج ماجوج ترکاں، مغلاں تے روس اور
چین غا کجھ غیر مہذب قبیلہ تھا، جھماں غاں حملان تیں چین واسطے اپناں
اپناں دور ماں کہیں کندہ بنا مکس جاتی رہی ہیں جھماں بچوں چار کندہاں
غوروز تاربخ ناں وی بڑی وضاحت تے تفصیل ناں آبوے انھاں بچوں ہی

واعتماداً غنا علاقہ ماں دو پنجالاں غنہ شوکاراک اُچی کندھ تھی جس غاکھ صدی پہلاں توڑی کجھ نشان موجود تھا ان مفسراں غو خیال ہے جے یاہی کندھ ذوالقرنین غنی بنائی وی کندھ ہے، تے ان بزرگاں غنی رائے ہے جے اسے پاسے تیں مختلف وقاں ماں مسلماناں ورجہو اکیں واری تا تاریاں، مغلاں، روسیاں تے چپیاں غنی شکل ماں حملا ہوتا رہیا ہیں بس یہی یا جوج ما جوج غنا حملہ تھا۔ وراں بزرگاں غنی یاہ گل حدیثاں ناں نیمہ جوتی خاص کر غنہ مسلم شریف غنی نواس بن سمعان غنی واہ حدیث جسمان رحمت عالم ﷺ نے یاہ گل فرمائی ہے جے انھاں غو حملو حضرت عیسیٰ غنا نازل ہون تیں بعد حضرت عیسیٰ غنہ سامنے وے غوا وراں تیں بعد انھاں ورکائے اسانی آفت پوے غنی جس ناں ویہہ مر جیں غناں گلوں اُپلو خیال ہی زیادہ صحیح لگے۔

(۳۴) یعنی قیامت غے نیڑے ہم یا جوج ماجوج ناں چھوڑ دیاں عافرو ویہہ سمندر غی کا نگ حاروں انسانی ابادی ورٹ پویں غا، تے اس تیں بعد فرنیڑے ہی قیامت آجے غی، اور جہنم آخرت تیں

غافل کافراں غے سامنے آجے غی، تے دوجی تفسیر غے مطابق یاہ ماجوج ماجوج غی میہہ بلکہ عام لوکاں غی گل ہے جے ویہہ قیامت غے تہاڑے آپسماں رل گڈ ہو جیں غا تے سمندر غی کا نگ ہاروں پریشان پھریں غا۔ (۳۵) سورت پاک مکن ور آگلی، شروع ماں گل شرک تیں چھوٹی گئی تھی، ہُن انیر ماں فرواہی گل یاد کروائی جارہی ہے، جے جھماں لوکاں نے میرا خاص بندا اپناں حمایتی تے کار ساز بنایا واپس، جہڑا انھاں ناں حاجت روا تے مشکل کشا سمجھیں فرا انھاں اگے دعا منگیں، انھاں غا ناں غا چڑھا و اچاھڑیں، جس را کہ عیسائی حضرت عیسیٰ تے یہودی حضرت عزیر تے دوجاں نبیاں ناں اور عرب غا مشرک فرشتاں ناں تے دوجاں بزرگاں ناں اس رامنیں تھا ویہہ سارا کن کھول غے سن لیں جے انھاں بچوں کوئے بندو قیامت غے تہاڑے انھاں غے کچھ کم میہہ آسے بلکہ یہ نیک بندا انھاں تیں اوپر اوڑیں غا، اساں غالم لوکاں واسطے تے جہنم تیار ہے ات انھاں ناں آپ پتو لگ جے غو جے ساراں تیں بدھ نقصان ماں ویہہ لوک رہیا جہڑا دنیا ناں ہی سب کچھ سمجھتا رہیا، ساری دوڑ بچ بس دنیا واسطے ہی کرتا رہیا، اساں لوکاں نے اپناں اپناں خیال غے مطابق جہڑیں کچھ نیکیں کیں ویں غیں خدا غی بارگاہ ماں انھاں غودی کوئے مل میہہ ہو سے کیونجے یہ خدا غا دین ناں منیں ہی میہہ تھا، انھاں غا عملاں غو وزن وی میہہ ہو سے کیونجے عمل تے اس غا تو لیا جیں غا جھماں کوئے بدیاں غے ناں نیکیں وی ویں غیں تانجے یوہ دیکھو جے کہ نیکیاں تے بدیاں بچوں کس غو پلو پھارو ہے اور انھاں کوئے تے بدیں ہی بدیں ویں غیں۔ لہذا انھاں واسطے تے چھڑی جہنم ہی جہنم و ہے غی، یاہ گل پہلاں وی کسے جگہ گزری ہے جے قیامت غے تہاڑے پہلاں ایمان تے کفر غو وزن و ہے غو کافراں سے ورکئی ہو جیں غا فرملاں غو وزن صرف ایمان آلاں ہی غو و ہے غو کیونجے کافراں غا کفر غی وجہ تیں انھاں غو کوئے عمل قبول ہو تو ہی میہہ۔

(۳۶) کافراں غا مقابلہ ماں ایمان آلاں واسطے جنت غیں ویہہ نعمت بیان ہو رہی ہیں جھماں تیں جنتی نیکدے اکیں غا تے نیکدے ہو غے جان غی تاہنگ انھاں غاں دلاں ماں آوے غی۔

(۳۷) سورت کہف ماں مچ ساریں حکمت آلیاں گلاں تیں علاوہ اصحاب کہف غو قصو، حضرت موسیٰ غی حضرت خضرؑ ناں ملاقات تے ذوالقرنینؑ غا سفر غو بیان آوے ہے ان سب غا بارہ ماں فرمایو جا رہو ہے جے یوہ اللہ غا علم تے اس غا حکمت آلیاں گلاں غو اک کو جیو نمونوں ہے، جہڑو جی غے ذریعہ انساناں توڑی جیو ہے ورنہ اس غا علم غو کے شمار ہے اس غو اس را انداز دلاوے جاسکے جے چارے قضاء سمندر سیاہی بن جے فردو جاسمندر وی اس ماں رل جیں تاں وی سمندر ان غو پانی لکھ لکھ غے سم جے غو ورا اللہ غیں گل لکھن ناں مک میہہ سکتیں۔

الکھف ۱۸

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ۝ الَّذِينَ

(اے نبی) تم فرمادیو: کیوں! ہوں تمناں دسوں جے اپناں عملاں غا لحاظ ناں ساراں تیں بدھ گہناں کون لوک ہیں؟ یہ

ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ

ویہہ لوک ہیں جھماں غی ساری دوڑ بچ دنیا غی زندگی ماں برباد ہو گئی اور ویہہ یا ہی سمجھتا رہیا

أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ

جے ویہہ چنگا کم کر رہیا ہیں؛ یہ ہی ویہہ لوک ہیں جہڑا اپناں رب غی آیتاں تیں اور اس غی بارگاہ ماں

رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِمْ فَبُطِلَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ

حاضر ہون تیں منکر ہو گیا اس گلوں انھاں غا سارا عمل برباد ہو گیا لہذا قیامت غے تہاڑے ہم انھاں واسطے

يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزَنَّا ۝ ذَٰلِكَ جزَاءُ ۝ وَهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا

کوئے وزن قائم میہہ کر ساں؛ یوہ انھاں غو بدلو جہنم ہے کیوں جے انھاں نے کفر کتو

وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ۝ إِنَّ الَّذِينَ

نالے میری آیتاں غو تے میراں رسولاں غو مخول بنایو (۳۵) بیشک جہڑا لوک

آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ

ایمان لیا تے انھاں نے چنگا عمل کیا انھاں واسطے جنت الفردوس

الْفَرْدُوسِ نَزْلًا ۝ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ

غی مہمانی و ہے غی؛ ویہہ سدا اتے ماں رہیہ غا (تے) اتوں کدے جگہ بدلنی

عَنْهَا حِوَالًا ۝ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدًّا ۝ لَكَلَّاتِ

میہہ چا ہو یں غا (۳۶) (اے نبی) تم فرمادیو: جیکدے سمندر میرا رب غی گل (لکھن) واسطے سیاہی

رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتِي رَبِّي

ہو جے تاں سمندر ختم ہو جے غو اس توں پہلاں کہ میرا رب غیں گل مکیں

وَلَوْ جُنَّا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ۝ قُلْ إِنَّمَا أَنَا

پہاں نویں اسوہی (اک ہو سمندر) ہم اس غی مدد واسطے پیدا کر دیاں (۳۷) تم فرمادیو: بیشک ہوں

جے یوہ اللہ غا علم تے اس غا حکمت آلیاں گلاں غو اک کو جیو نمونوں ہے، جہڑو جی غے ذریعہ انساناں توڑی جیو ہے ورنہ اس غا علم غو کے شمار ہے اس غو اس را انداز دلاوے جاسکے جے چارے قضاء سمندر سیاہی بن جے فردو جاسمندر وی اس ماں رل جیں تاں وی سمندر ان غو پانی لکھ لکھ غے سم جے غو ورا اللہ غیں گل لکھن ناں مک میہہ سکتیں۔

(۳۸) ابن کثیرؒ اس آیت غی تفسیر کرتاں لکھیں بے مشرکاں ناں کہو جا رہو ہے جہاں نے رحمت عالم ﷺ اگے ترے سوال کیا تھا۔ بے یو! تھاراں ترسیہاں سوا لاں غوا اللہ غی وحی غے ذریعہ جواب دید تو گیو ہے حالانکہ ہوں تے تھاری طرح انسان ہی ہوں، غیب جانن آلو بیہنہ فریہ گل میں کسرا بیان کی ہیں؟؟ کیوں! اللہ غی وحی تیں بجن کوئے ہو ذریعہ وحی ہو سکے! کیوں! اس غوصاف صاف یوہ مطلب

مریم ۱۹

۳۸۴

قال الحجر ۱۶

بَشِّرْهُمْ مِثْلَهُمْ بِوَحْيِ الْإِنْسَانِ الْهَكُمِ إِلَهُ وَاحِدٌ

تھاری طرح اک انسان ہی ہوں میرے دریاہ وحی آوے بے تھارو خدا بس اک ہی خدا ہے

فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا

لہذا جہود کوئے اپناں رب ناں ملاقات غی اُمید رکھے اس ناں چاہیے بے وہ نیک عمل کرے

وَلَا يَشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

تے اپناں رب غی عبادت ماں کسے ناں وی شریک نہ کرے (۳۸)

سُورَةُ مَرْيَمَ الْمَرْيَمُ

سورت مریم مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں اٹھاونیں آیت اور چھ رکوع ہیں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جہود بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

كَذَٰلِكَ نَذْكُرُكَ رَبِّكَ عَبْدًا زَكِيًّا

(۱) (اے نبی) یوہ تھارا رب غی اس مہربانی غور کرے جہوی اس نے اپناں بندہ زکریاؑ ورکی

إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ نِدًا خَفِيًّا ۖ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ

جسویئے انھاں نے اپناں رب اگے بلیں بلیں دعا کی تھی؛ انھاں نے عرض کی: رہا! میریں ہڈیں

الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا لَّا كُلُّبُودًا

کمزور ہو گئیں ہیں تے میرو سر بڑھواں غی وجہ تیں چٹو پھر گیو ہے وراے میریا رہا! ہوں تیرے اگے دعا

رَبِّ شَقِيًّا ۖ وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَ

کر غے کدے محروم بیہنہ رہیو؛ تے ہوں انہی وفات تیں بعد اپناں رشید اراں تیں ڈروں تے

كَانَتْ أُمَّرَأَتِي عَاقِرًا فَلْيَبِئْزَلِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۖ

میری بیوی ناں اولاد بیہنہ ہوتی بس توں متاں خاص انہی طرفوں میرو وارث بنن آلو (بچو) عطا فرما!

يٰرَبُّنِّیْ وَبِئْسَ مَا لِيَ مِنَ الْإِلَهِاتِ بِعُقُوبٍ ۖ وَأَجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ۖ

جہود میرو وی وارث بنے تے یعقوبؑ غی لہوی غودی وارث وہے تے رہا! توں اس ناں پسند غوئیائے (۲)

منزل ۳

عالم ﷺ نے اسے غی وفات ورنہ نبانہ نماز جنازہ پڑھی تھی سورت پاک ماں حضرت مہکلی تے حضرت عیسیٰؑ تیں علاوہ حضرت ابراہیمؑ، حضرت موسیٰؑ، حضرت اسماعیلؑ، تے حضرت ادریسؑ عا قصہ بیان کر غے ایمان آلاں ناں تسلی دتی گئی ہے بے اللہ عا دین غی سدا سے راختافت ہوتی آئی ہے ورہیٹھاں اللہ ایمان آلاں ناں انھاں غی بے بسی تے کمزوری غے باوجود غلبہ و تیور جیو ہے تے باطل غی یاہ پھونکڑ پھانکڑ چا رہا تھائی غی وہے، ناں ہی مشرکاں واسطے یاہ درڈوی ہے بے تم اچ حق غی دشمنی ماں جو کچھ کر رہیا ہیں یوہ تے پھٹیں برباد ہون آلیں قوم کرتی رہی ہیں تم بازمیہ آتا تم وی انہی تہا ہی تے بربادی واسطے تیار رہو۔ چھیکو غا دور کوک ماں ایمان تے کفر غو تہو اور جنت دوزخ غور کر فرما یو ہے۔

تفسیر

۲۱ جنوری ۲۰۰۱ء بوقت ۹ بجے شب زندان مرکزی جہوں۔

تفسیر سورت مریم

(۱) سورت پاک غو ناں ”سورت مریم“ اس گلوں ہے کیونچے اس غا دوجا رکوع ماں حضرت عیسیٰؑ غی پیدائش غو تے حضرت مریمؑ غو قصو بیان ہوؤ وہے یاہ سورت پاک مکہ پاک ماں حبشہ غی ہجرت تیں پہلاں نازل ہوئی ہے جہوی ھے نبوی ماں ہوئی تھی، کیونچے یاہی واہ سورت پاک ہے جہوی حبشہ غی ہجرت تیں بعد حضرت جعفرؑ نے حبشہ غا بادشاہ نجاشیؑ غی دربار ماں پڑھی تھی جسویئے یاہ سورت پاک نازل ہوئی وہ زمانوں ایمان آلاں ور مچ ظلم و ستم غور مانوں تھوات توڑی کہ مکہ غی زمین ایمان آلاں واسطے تنگ تے سوڑی ہوتی جارہی تھی، رحمت عالم ﷺ نے آپؐ فرما چھوڑ پوتھو بے جس ناں ہمت لگے وہ ہجرت کر غے حبشہ جاسکے حبشہ غو بادشاہ نجاشیؑ عیسیٰؑ تھو ور مچ انصاف کرن آلاں تے رحم دل مشہور تھواں گلوں دوجاں مکاں غے بجائے حبشہ در ہجرت غی اجازت تھی فردو قافلہ کر غے ۸۳ نفر حبشہ مچ گیا ور مکہ غا مشرک کھڑ پٹچیاں مقدماں ناں اس وروی مروڈ الکن لگ گیا تے انھاں نے ان ایمان آلاں ناں گرفتار کر غے واپس لیاں واسطے حبشہ در اک وفد نو رد تو جس نے پہلاں ات غا بادشاہ ناں بڑی رشوت دے غے خوش کرن غی کوشش کی فران مسلماناں غی واپسی غو مطالبہ کیو در بادشاہ نے کہو بے پہلاں ہوں انھاں لوکاں ناں ضرور گل کروں غو فرم صاحبہ کرامؑ ناں دربار ماں سد غے ہجرت غی وجہ بھیجی جس ور حضرت جعفرؑ نے کھلاں ہو غے زبردست تقریر کی بے ہم کس را گراہ تھا، فر اللہ نے اپنوں فضل فر مانے ہم ناں رحمت عالم ﷺ غے محاوے ہدایت نصیب کی اس ور صھاری یاہ گراہ قوم صھاری دشمن ہو گئی اس تقریر ماں انھاں نے سورت مریم غا پہلا دور کوک وی تلاوت فرمایا جہاں ماں حضرت مہکلی تے حضرت عیسیٰؑ غی پیدائش غور کر ہے۔ یاہ تقریر بادشاہ غا دل ماں اسی بیس گئی کہ اس غی اکھاں تیں اتھرواں غا چھم لگ گیا تے اس نے مشرک درڈوئے واپس موڑ چھوڑ یا بعد ماں یوہ بادشاہ ایمان لے آ پوتھو رحمت عالم ﷺ نے اسے غی وفات ورنہ نبانہ نماز جنازہ پڑھی تھی سورت پاک ماں حضرت مہکلی تے حضرت عیسیٰؑ تیں علاوہ حضرت ابراہیمؑ، حضرت موسیٰؑ، حضرت اسماعیلؑ، تے حضرت ادریسؑ عا قصہ بیان کر غے ایمان آلاں ناں تسلی دتی گئی ہے بے اللہ عا دین غی سدا سے راختافت ہوتی آئی ہے ورہیٹھاں اللہ ایمان آلاں ناں انھاں غی بے بسی تے کمزوری غے باوجود غلبہ و تیور جیو ہے تے باطل غی یاہ پھونکڑ پھانکڑ چا رہا تھائی غی وہے، ناں ہی مشرکاں واسطے یاہ درڈوی ہے بے تم اچ حق غی دشمنی ماں جو کچھ کر رہیا ہیں یوہ تے پھٹیں برباد ہون آلیں قوم کرتی رہی ہیں تم بازمیہ آتا تم وی انہی تہا ہی تے بربادی واسطے تیار رہو۔ چھیکو غا دور کوک ماں ایمان تے کفر غو تہو اور جنت دوزخ غور کر فرما یو ہے۔

(۲) حضرت زکریاؑ بنی اسرائیل غاں غیاں بچوں اک عالی شان نبی ہیں، بائبل عایان غے مطابق مچ پچھے تیں انھاں غا خاندان غوکم ہی دین غی دعوت دینی، وعظ تبلیغ کرنی اور بنی اسرائیل غی دینی طور ور رہنمائی کر تھو۔ یاہ ذمہ داری مدتاں تیں انھاں غا خاندان ماں ہی چلی آوے تھی۔ جہڑی اک تیں بعددو جو بندو سنبھال لے وے تھو۔ تے رحمت عالم ﷺ فرماوے! حضرت زکریاؑ اپنے ہتھیں تر خانا غوکم کر غے حلال روزی کمائوے ویں تھا (بخاری مسلم) حضرت زکریاؑ بڑھیاواں غے دندے آگئیں ورا انھاں غے گھر کائے اولاد ہیہ نہ ہوتی، اس وقت ماں انھاں ناں اس گل غی ڈاھڑی پریشانی تے فکر ہو جے کہ دعوت تبلیغ غی جہڑی ذمہ داری حضرت یعقوبؑ تیں لے غے اچ توڑی مھارے کولے چلی آوے تھی ہن میرے تیں بعددو اس ذمہ داری ناں کون سنبھالے غو؟ علم تے حکمت غا اس خزانہ غوکون وارث بنے غو؟ اپنی اولاد تے ہے ہی ہیہ نہ

اپناں رشتیداراں ماں کولے اسو بندو دے جے وہ اس ذمہ داری ناں سنبھال سکے، سگوں انھاں غی دینی حالت تک غے تے یوہ ڈر ہے جے جیکدے یہ اس غا ذمہ وار بنیاں تاں بے قدری ناں اس نعمت ناں ضائع ہی نہ کر چھوڑیں، تے بزرگاں عالم غا وارث بنے غے بجائے انھاں غا ناں ور دنیا ہی بلین لگ جیں یاہ فکر دی ہے ورا اپنی حالت ناں نکلیں کہ ہڈیں بودیں ہو گئیں ہیں دودو بڑھیاواں غی وجہ تیں سک غے لکڑی ہو گیو ہے سر دھ چٹاگ غاں انگاراں ہاروں پھینکے لگو، بیوی صاحبہ اسی بانجھ ہیں کہ انھاں ناں جوانی ماں کائے اولاد ہیہ نہ ہوتی فرج بڑھیاواں ماں کس را اولاد دھو جے غی! یہ حالات ہیں ورا اللہ غا بنداکدے اپناں مالک غا یو آتیں بے آس ہیہ نہ ہوتا۔ حضرت زکریاؑ یاہی وجہ بیان فرما غے جے ہوں کدے تیرے بوے تیں غے ہتھیں ہیہ مڑیو اپناں مالک اگے چھوٹی کھلیا لیں، تے مچ عاجزی اور اخلاص ناں دعا غا آداب غی رعایت کر غے مندری مندری آواز ناں منگیں کیونجے نیویں آواز غی دعا اس ناں مچ پسند ہے جسرا کہ اس نے آپ فرما یو ہے اذْعُوا رَبُّكُمْ قَضَاً وَخُفْيَةً ”اپناں رب کونوں عاجزی تے گریہ زاری ناں اور بلیں بلیں دعا منگو“ (سورۃ اعراف ۵۵) تے رحمت عالم ﷺ فرماوے: جے مچ سہنو ذکر وہ ہے جہڑو بلیں بلیں مندری آواز ناں کیو جے (رواہ القرطبی فی تفسیرہ) حضرت زکریاؑ عرض کریں: جے ربا! حالات تے ہیہ درتوں مناں خاص اپناں فضل ناں اسو بچو عطا فرما جہڑو میرو دی وارث بنے تے حضرت یعقوبؑ غی لڑی غو دی وارث بنے تے مھار علم نبوت ناں اگے تیراں بنداں توڑی پچھاوے تے ناں ہی اتناں یقین ناں دعا کریں جس راجے دعا واقعہ قبول ہو گئی ہے، تے عرض کریں جے ربا! توں اس ناں ”پسند غو بنائے“ جہڑو اپنی شکل غا لحاظ ناں دی ساراں ناں پسند آن آوے تے سیرت غا لحاظ ناں دی وہ تیرو خاص پیارو بندو ہے۔

(۳) دل غی ڈگیاں تیں نکلی وی دعاستاں اساناں ناں چیرتی عرش ورجا مئی حضرت زکریاؑ ناں بچہ غی خوشخبری آگئی، سگوں بچہ غوناں وی آواں تیں ہی دسیو گیو تے نالو ناں یوہ دی فرما یو جے یوہ اسو بچو وے غو کہ اس تیں پہلاں نہ تے کدے اس ناں غوکوے بچو ہوو وے تے نہ ہی کسے بچہ ناں اسیں خاص صفت نصیب ہوئیں اور نہ ہی اس شان ناں بڑھیاواں ماں کدے کوے بچو پیدا ہوو وے، یہ ساریں گل اکا لفظ مسجیا ناں بیان فرما

دیں۔ حضرت زکریاؑ ناں اس در بہت حیرانگی تے تعجب ہوو وے جے ہوں سک غے بڑھیاواں ماں لکڑی ہاروں ہوو وے، گھر آلی پہلاں تیں ہی بانجھ ہے فریوہ بچو کس راوے غو! کیوں! ہم دوے جی فرجوان ہو جاں غا یا اسے راہو جے غو؟ جواب دتاوے را صرف خدا غی قدرت ناں ہو جے غو، اللہ غی قدرت اگے کائے گل دی اولہی ہیہ نہ اس واسطے کجھ سوکھو ہی ہے، اس غی قدرت اگے یاہ کہوی بڑی گل ہے! اذری سوچو! اس نے اس ویلے انسان ناں زندگی عطا کی جد کہ انسان کجھ تھو ہی ہیہ نہ، نہ اس غوکوے نقشو تھو نہ عمونو؛

(۴) انسان غی یاہ فطرت ہے جے جد اس ناں کائے تعجب آلی نوں گل دسی جے فروہ گہڑی گہڑی چھہ غے اپناں آپ ناں تسلی دیے تے اپناں دل ناں اطمینان دین غی کوشش کرے۔

۱۹ صریحہ

يٰۤاٰكْرِيْمُ اِنَّا بُشِّرُكَ بِغُلَامٍ اِسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ

اے زکریاؑ! ہم تمناں اک بچہ غی خوشخبری سناواں جس غوناں مئی وے غو تے اس توں پہلاں

مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ۚ قَالَ رَبِّ اِنِّىْ يَكُوْنُ لِىْ غُلَامٌ ۚ كَاٰتٍ

ہم نے اس ناں غوکوے شخص پیدا ہیہ نہ کیتا؛ انھاں نے عرض کی: ربا! میرے گھر بچوں کس راوے غو جد کہ میری

اُمِّى اَتٰى عَاقِرًا وَاقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ۚ قَالَ كَذٰلِكَ

بیوی ناں اولاد ہوتی ہی ہیہ نہ تے ہوں وی بڑیاواں غی آخری حد ناں مچ گیو ہوں؛ فرما یو: اسے راوے غو

قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلٰى هٰٓهٖنَ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ

تیرا رب نے فرما دتو ہے کہ یاہ گل میرب واسطے اسان ہی ہے تے ہوں اس تیں پہلاں ستیاں پیدا کر ہیو ہوں

وَلَمْ تَكُنْ شَيْئًا ۚ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّىْ اٰیَةً ۚ قَالَ اٰیَتُكَ

حالاکہ توں کجھ دی ہیہ نہ تھو (۳) انھاں نے عرض کی: ربا! توں میرے واسطے کائے نشانی مقرر کر دے! اللہ نے فرما یو: تھاری

اَلْاٰتِیَّاتُ النَّاسِ ثَلٰثٌ لِّبٰلٍ سَوِيًّا ۚ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهِ

نشانی یاہ ہے جے تم ترے تہاڑی رات لوکاں ناں گل ہیہ نہ کر سیں؛ فرو ہیہ اپناں عبادت آلا کرہ بچوں نکل غے لوکاں

مِنَ الْحَرَابِ ۚ فَوَلِّى الْاِیْمٰنَ سَبِّحُوْا بِحَمْدِ رَبِّکُمْ وَوَعِیْثًا ۙ

کولے آیا تے انھاں ناں سینی ناں کہیو جے تم سورے شام اللہ تعالیٰ غی تسبیح کرتا رہو (۴)

یٰۤیْحٰی خٰذِ الْکِتٰبَ بِقُوَّةٍ ۚ وَاتَّبِعْ اِلْحٰکِمَ صَبِيًّا ۙ

اے مئی کتاب ناں مضبوطی ناں پھریو! تے ہم نے انھاں ناں نکاں ہوتاں ہی سمجھ عطا فرما ئی تھی

وَحٰنَا ۙ مَنْ لَّدُنَّا وَزَكٰوةً وَكَانَ تَقِيًّا ۙ وَرَبُّکُمْ بِالْاٰیٰتِ

تے خاص اپنے کونوں دل غی نری اور پاکیزگی دی! تے دیہر بڑا پرہیز گار تھا؛ اور اپناں ماں باپ ناں نیک سلوک کرن آلا تھا

وَلَمْ یٰکُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ۙ وَسَلِّمْ عَلَیْہِ یَوْمَ وُلِدَ ۙ وَیَوْمَ

تے ان مں نافرمان ہیہ نہ تھا؛ تے انھاں ور سلام ہے جس تہاڑے دیہر پیدا ہو یا تے جس تہاڑے انھاں غی

یَبُوْتُ ۙ وَیَوْمَ یَبْعَثُ حَیًّا ۙ وَادْکُرْ فِی الْکِتٰبِ مَرْیَمَ

وفات وے غی تے جس تہاڑے زندہ کر غے اٹھایا جیں غا (۵) تے (۱) مئی اس کتاب ماں مریم غو وی ذکر کرو!

تیں۔ حضرت زکریاؑ ناں اس در بہت حیرانگی تے تعجب ہوو وے جے ہوں سک غے بڑھیاواں ماں لکڑی ہاروں ہوو وے، گھر آلی پہلاں تیں ہی بانجھ ہے فریوہ بچو کس راوے غو! کیوں! ہم دوے جی فرجوان ہو جاں غا یا اسے راہو جے غو؟ جواب دتاوے را صرف خدا غی قدرت ناں ہو جے غو، اللہ غی قدرت اگے کائے گل دی اولہی ہیہ نہ اس واسطے کجھ سوکھو ہی ہے، اس غی قدرت اگے یاہ کہوی بڑی گل ہے! اذری سوچو! اس نے اس ویلے انسان ناں زندگی عطا کی جد کہ انسان کجھ تھو ہی ہیہ نہ، نہ اس غوکوے نقشو تھو نہ عمونو؛

(۴) انسان غی یاہ فطرت ہے جے جد اس ناں کائے تعجب آلی نوں گل دسی جے فروہ گہڑی گہڑی چھہ غے اپناں آپ ناں تسلی دیے تے اپناں دل ناں اطمینان دین غی کوشش کرے۔

حضرت زکریاؑ کی تعجب نال عرض کریں: بے رہا! کائے اسی نشانی دس چھوڑ جس ناں تک غے چو لگ جنے کہ ہمن بچہ غی امید ہے اللہ نے فرمایا اس غی نشانی یاہ ہے جے جد محل رہ جے غو فرم ترے تہاڑاں توڑی لوکاں ناں گل بیہنہ کر سکیں غا حالانکہ تم چنگا پہلا ویں غا بلکہ ذکر وی کرتا رہینہ غا؛ فریو ہی ہووؤ جدوہ ویوؤ آ یو چان چک انھاں غی زبان بند ہوگئی تے ویہہ اپناں عبادت آلا کرہ تیں باہر آئے لوکاں ناں سینی ناں ذکر تے تسبیح کرن واسطے فرمان لگا۔ ورز بان ناں گل بیہنہ کر سکیا۔

(۵) حضرت یحییٰؑ ناں اللہ نے نبوت عطا فرمائے تو رات تے دو جاں اسمانی صحیفیاں ناں مضبوطی ناں نوڑن غو حکم دو، ناں اپناں خاص فضل ناں یہ خاص صفت عطا فرما یں اک نکاں ہوتاں تیں

قال الحجر ۱۶

إِذْ أَنْتَبَذْتُ مِنَ الْجِبَالِ فَانْتَبَذْتُ

جسویئے ویہہ اپناں گہر آلاں تیں کئی ہوئے چڑھا آلی بکھی اک جگہ آگئیں؛ فراس نے

مِنْ دُونِهِمْ جَبَابًا فَارْسَلْنَا إِلَيْهِمْ وَحَنَّا فَنَّانًا

انھاں تیں پڑو کر تیرو اسویئے ہم نے انھاں دراپٹوں فرشتو چلا یو تے وہ انھاں غے سامنے ٹھیک

لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ۖ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ

آدی غی شکل ماں ظاہر ہووؤ؛ مریمؑ نے کہو: ہوں (اللہ) رحمن کوئوں تیرے تیں پناہ منگوں

إِنْ كُنْتُ نَفِيتًا ۖ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ

جیکوے توں خدا تیں ڈرن آلو ہے؛ فرشتہ نے کہو: ہوں تے تھار رب غو چلا یو وہوں تانے

لَكَ عَلِيمًا نَّكِيًّا ۖ قَالَتْ لِي بَكُورٌ لِّيْ عِلْمٌ وَلَمْ يُسْئَرْ

تمناں اک پاک بچو دیوں (۶) مریمؑ نے کہو: مناں بچو کس راوے غو! حالانکہ مناں کے انسان نے ہتھ توڑی

بَشَرًا لَّكَ بَغِيًّا ۖ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ

ویہہ لایو، تے نہ ہی ہوں بدکار ہوں؛ فرشتہ نے کہو: اسے را (وہے غو) تھار رب نے فرمایو ہے: وہ

عَلَى هَيْبٍ ۖ وَلِجَعَلْهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا وَكَانَ

میرا واسطے سو بکھو ہی ہے؛ تے تانے ہم اس ناں لوکاں واسطے اک نشانی ناں اپنی طرفوں رحمت بنا دیاں اور یوہ

أَمْرًا مُّقْضِيًّا ۖ فَحَلَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ۖ

کم متھے گیو ہے (۷) فر ویہہ حاملہ ہوگئیں تے ویہہ اس ناں لے غے کئی دور اک جگہ چلی گئیں

فَاجَاءَهَا الْخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ

فر بچو پیدا ہون غی بیڑ انھاں ناں کھجور غا منڈ در لے آئی؛ ویہہ کہن لگیں

يَلَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَّسِيًّا ۖ فَوَدَّعَا

افسوس! کہے ہوں اس تیں پہلاں ہی مر گئی ہوتی تے پہلی بری دی ہوگئی ہوتی؛ اسویئے فرشتہ نے انھاں ناں برلی

مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنَ قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ۖ

بکھی تیں اواز دتی جے غم نہ کرو تھار رب نے تھاری برلی بکھی اک اماء جاری کر دو ہے

مَنْعَلٍ ۖ

ہی سمجھداری تے عقل مندی، دو بے نرم دلی یعنی ساری مخلوق غو درد تے اس گل غی ہڈک جے اللہ غا بندادوز غی اک تیں کس رانچ جیں۔ تیجے اخلاق تے کردار ہر کھیں غو چچا موں، چوتھے ظاہری پاکی غے ناں دل غی پاکی تقو ووتے پرہیز گاری بیٹھے یاہ خاص صفت کہ بڑھیواں غی اولاد ہمیشہ بچ لاڈلی، تے خزاں آلی وہے ماں باپ ناں مجبور ہوئے انھاں غا نخراتے ٹھیکسن چھلنا پویں ورا اللہ نے حضرت یحییٰؑ ناں اپناں ماں باپ ناں نیک سلوک کرن تے فرمانبرداری کرن غی صفت عطا فرمائی چھینویں دنیا تے آخرت ماں ہر ویلے خاصکر غے تے اوکھاں وقفاں ماں انھاں ناں سلامتی ہی سلامتی تے اپنی خاص رحمت عطا فرمائی۔

(۶) یاہ گل پہلاں سورت ال عمران ماں گذر گئی ہے جے حضرت مریمؑ بنی اسرائیل ماں اک بچہ ہی نیک تے متقی کانسری ہوئیں ہیں انھاں غا قصہ ماں وی اللہ غی قدرت غو کمال ہے اسے گلوں حضرت یحییٰؑ غا قصہ تیں فٹ بعد حضرت مریمؑ غو ذکر ہو رہیو ہے انھاں غی والدہ نے ویہہ اپنی نذر غے مطابق بیت المقدس غی خدمت واسطے چھوڑ چھوڑیں تھیں، جت انھاں غی پرورش اللہ غا نبی تے انھاں غا رشید ار حضرت زکریاؑ فرما نویں ویں تھانے ویہہ کئی ایکن حجرہ ماں بیس غے اللہ اللہ کریں ویں تھیں، اتے غی گل ہے جے اک واری ویہہ بیت المقدس غی چڑھتا آلی گٹھ، ماں آئیں جس غا بارہ ماں کچھ مفسراں غو خیال ہے جے ویہہ غسل خانہ ماں غسل کرن واسطے آئیں تھیں و رکھ دو جاں بزرگاں غی تحقیق یاہ ہے جے ویہہ اپناں عبادت آلا کرہ ماں آئیں تھیں کیونجے انھاں غو عبادت آلو کرو بیت المقدس غی چڑھدا آلی گٹھ ماں ہی تھوتے انھاں نے اُت باقی لوکاں تیں پڑو کرن واسطے بوؤ اور کپڑو سنہیو و تھو کیونجے اس کرہ ناں پہنت بیہہ تھا، حضرت ابن عباسؓ تیں وی اسے را غی اک روایت ہے بلکہ ویہہ تے یاہ وی فرما نویں جے جیسا نیاں نے اسے گلوں چڑھتا آلا پاسہ ناں قبول ہا یو ہے کیونجے حضرت مریمؑ غی عبادت آلو کرو بیت المقدس غی چڑھدا آلی گٹھ ماں تھو (قرطبی) خیر!! ات اللہ تعالیٰ نے انھاں کوئے اپناں فرشتا حضرت جبریلؑ ٹوریا جھوپوری انسانی شکل ماں حضرت مریمؑ غے سامنے آیا، حضرت مریمؑ سروں اٹکلین تھیں اس گلوں اس را چان چک اک بندہ غا اندر بڑھ آن ورڈر گئیں تے خدا غا خوف اور تقویٰ غو احساس کروا غے اللہ تعالیٰ غی پناہ ممکن لگ گئیں، حضرت جبریلؑ نے انھاں غو کھیر اتک غے فٹ اپٹوں تعارف کرا یو، جے ہوں کوئے انسان بیہنہ، بلکہ اللہ غو چلا یو واک فرشتو ہوں، تے حنناں اللہ غی طرفوں ایکن بچہ غی خوش خبری دین آ یو ہوں۔

(۷) حضرت زکریاؑ ہاوں بچہ غی گل سن غے حضرت مریمؑ ناں وی سخت تعجب وہے تے ویہہ فرما نویں جے مناں کس را بچو ہو سکے جد کہ بچو تے کے کانسری ناں تاں ہی وہے جدوہ نکاح کرے تے دواں جییاں غی ملاقات وہے اور مناں تے کے مڑوئے تھو ویہہ لایو، یا فر بچو تاں ہو سکے جد کا بے قسمت کانسری بدکاری کرے اور ہوں تے بدکار بیہنہ فر مناں بچو کس را ہو جے غو حضرت جبریلؑ نے فرمایو، بس اسے را اللہ غی خاص قدرت ناں ہو جے غو، اس غی قدرت اگے کاے گل وی اوکھی یا مشکل بیہنہ، دواں جییاں غی ملاقات تیں بعد وی اولاد دینی اسے غی قدرت غو کمال ہے تے جدوہ چاھوے فروہ اس

طریقہ میں ہٹ گئے وی اولاد دے سکے جس را اس نے حضرت حواجنن ماں میں تے حضرت آدم جنن ماں باپ دواں میں پیدا فرما چھوڑ پوس اسے را وہ اس بچہ ناں وی بنجن باپ میں پیدا فرما غے اپنی قدرت غی اک نشانی بنا دیے غو، یاہ گل ہوں بیہ نہ کہہ رہیو بلکہ یاہ گل تیرا رب نے فرمائی ہے تے من متھے گئی ہے من اس ماں ذری شک شبو تے ٹھوس بیہ نہ۔

(۸) حضرت مریم اللہ غی قدرت نان حاملہ ہو گئیں وراہاں واسطے یا

ڈاھڈی پریشانی غی گل تھی، جے جد لوکاں ناں چو لگے غو فرو بیہ کسرا کسرا غیس گل کیمہ غا، اسے کرنے ویہ بل ہون توڑی اتوں دور چلی گئیں جس غا بارہ ماں بائبل ماں ہے جے ویہ بیت المقدس میں کوئے اٹھ کلومیٹر دور بیت اللحم ماں چلی گئیں۔ تے جوسیلے بچہ پیدا ہون غی پیڑ ہوئی اسویلے ویہ درد غی وجہ میں لیکن کھجور غے منڈا آگئیں ات اپنی اس تکلیف ورتے ایٹکلان ہون در خاص کرنے اس بدنامی در تہان کرنے جے اج توڑی ہوں اک نیک کانسری مشہور تھی اج بنجن نکاح یاہ میں میری چھوئی ماں بچہ دیکھ غے لوک کے کیمہ غا یہ دکھیا روڈیا کرن لگیں جے ہائے افسوس! کدے ہوں اس میں پہلاں مرہی گئی ہوتی، کدے ہوں لوکاں ناں یاد ہی نہ ہوتی، کسے ناں میرو چو ہی نہ ہوتے ہوں اک مہلتی بیری وی کہانی ہو جاتی اٹھاں ہی سوچاں ماں ویہ ڈبی وی تھیں جے رلے پاسے میں جبرائیل نے اللہ غا حکم ناں اٹھاں ناں یاہ تسلی دتی جے گہرانہ، نہ اپناں آپ ناں بے سہارا سمجھ! اللہ غی مدد تیرے ناں ہے، اس نے تیرے واسطے یوہ بندوبست کیوہے جے تیراں حیراں اگے اک اماء پانی جاری کردتوہے تے کھجور غا اس بوٹا ناں ہلا جھو کہ کچھ روایتاں غے مطابق برسوں سکودو تھو اس وروں اللہ غا فضل ناں بحیریں بحیریں کھجور بیہ غیس بس یوہ پانی پی تے یہ کھجور کھاء یوہ کھاناں غو غیبی بندوبست ہے تے اپناں بچہ ناں دیکھ دیکھ غے اٹھیں اکھ ٹھنڈیں کر! باقی رہی گل لوکاں غی تے اس غو یوہ انتظام ہے جے توں روزہ غی نیت کر لیئے! فرجد وی تاں کوئے بندود سے غو جھو و بچہ غا بارہ ماں پچھے غو اس ناں سینی ناں کہہ چھوڑیئے جے میں تے اللہ رحمن واسطے روزو رکھیو وہے اس گلوں ہوں تے بولسوں بیہ نہ! فر اللہ آپ جواب غو بندوبست کرے غو۔ علماء کرام نے لکھیوہے جے بنی اسرائیل ماں روزہ ماں کھان پین غے ناں ناں گل کرن میں وی بچوں ضروری تھو۔ ورا مھاری شریعت ماں من سوروزو رکھنوجا تے بیہ نہ؛

(۹) حضرت مریم بچہ ناں لے غے قوم کوئے آئیں تے قوم غا لوک ٹھٹھن ٹھار ہو گیا جے یوہ کے طوفان ہو گیو؟ اتناں اچا سچا خاندان غی یاہ نیکوکار کانسری کے کر آئی! حضرت مریم ناں اٹھاں غا خاندان غی نیک نامی تے شرافت یاد کروانے کہن لگا جے توں تے ہارون غی بہن یعنی اٹھاں غا اچا سچا خاندان غی تھی تیرو باپ وی کوئے مہیو و جنوں بیہ نہ تھو بلکہ عج نیک تھو تیری ماں وی بہت نیکو کار تھی کائے بدکار کانسری بیہ نہ تھی فر تیں یاہ کہوی کٹی کی ہے! حضرت مریم نے سینی ناں دیو جے میرو تے روزوہے، تم نے جو کچھ چھٹوں ہے اس بچہ کوں ہی چھ لیو سارا حیران ہو غے بولیا جے اس چھوئی آلا دھ پیتا بچہ ناں ہم کے گل کراں!

مریم ۱۹

وَهَیْزَى إِلَیْکَ یَجْعَلُ الذَّخْلَ تَسْقِطُ عَلَیْکَ رُطْبًا

تے کھجور غا منڈ ناں پھو غے اپنے در ہلاؤ اس ناں تھارا اپر سیری سیری کھجور

جَنِيًّا ۝ فَکَلِمَی وَالشَّرِبِی وَقَرِی عَیْنًا ۝ فَاِمَّا تَرِیْنَ مِنْ

بیہ نہ غیس؛ من کھاؤ، پیو تے اکھ ٹھنڈیں کرو فر جیکدے تھناں کوئے

البَشَرِ اَحَدًا ۝ اَفَقُولِی اِنِّی نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا

آدی نظر آگیو تاں کہہ دیتو جے میں (اللہ) رحمن واسطے روزو منیو دو ہے

فَلَنْ اُکَلِمَ الْیَوْمَ الْاِنْسِیَا ۝ فَاَتَتْ بِہِ قَوْمَہَا فَتَحِلُّہُ

لہذا اج ہوں کسے انسان ناں گل بیہ نہ کرسوں (۸) فرو بیہ اس بچہ ناں لے غے اپنی قوم کوئے آئیں

قَالُوْا لَیْسَ بِہِمْ لَقَدْ جِئْتِ شَیْءًا فَرِیًّا ۝ یَا اَحْتِ هٰرُونَ

لوکاں نے کہیو: اے مریم میں تے بڑی ہی مہیوی گل کی ہے او! ہارون غی بہن!

مَا کَانَ اَبُوکَ اَمْرًا سَوِیًّا ۝ وَمَا کَانَ اَمْرُکَ بِغَیْبًا ۝

نہ تے تیرو باپ کوئے برو آدی تھو تے نہ ہی تیری ماں بدکار تھی؛

فَاَنشَرَتْ اِلَیْہِ قَالُوْا کَیْفَ تُکَلِّمُ مَنْ کَانَ فِی الْہٰدِی

اس ورا مریم نے بچہ در سینی کی! لوکاں نے کہیو: ہم اس ناں کس را گل کراں! جھو و اجوں توڑی پگڈواں

صَدِیًّا ۝ قَالَ اِنِّی عَبْدُ اللّٰہِ اَشْرَفِ الْکُتُبِ وَجَعَلَنِی

بچہ ہے (۹) بچہ بول پیو جے ہوں اللہ غو بندو ہوں اس نے مٹاں کتاب دتی ہے تے مٹاں نبی

نَبِیًّا ۝ وَجَعَلَنِی مُبْرَکًا ۝ اَیْنَ مَا کُنْتُ سَوا وَصَدِی

بنایو ہے؛ تے ہوں جت وی واؤں اس نے مٹاں بابرکت کتو ہے تے اس نے مٹاں نماز

بِالصَّلٰوۃِ وَالزَّکٰوۃِ مَا دُمْتُ حَیًّا ۝ وَبَرًّا

اور زکوٰۃ غو حکم دتو ہے چر توڑی ہوں زندو زہوں؛ تے اس نے مٹاں اپنی

بِوَالِدَیْنِ ۝ وَلَمْ یَجْعَلَنِی جَبَّارًا شَقِیًّا ۝ وَالسَّلَامُ

ماں ناں نیک سلوک کرن آلو بنایو ہے تے اس نے مٹاں ان سن (تے) بد بخت بیہ نہ بنایو؛ تے میرے پر سلام

ہو

ہو

(۱۰) ویسہ لوک حضرت مریمؑ نال گل کریں ہی تھا کہ حضرت عیسیٰؑ اپنی نیکو کار والدہ غا نیکو کار ہون غی گواہی دین واسطے ماں غی چھوٹی بچوں ہی بول پیا۔ تے اپنوں یوہ پہلو تعارف کرا یو جسماں ویسہ گل بیان فرمائیں کہ قیامت توڑی انھاں غا بارہ ماں جتنا وی باطل عقیدہ بنایا جیساں غا ہر ایکن غو جواب اس تعارف ماں موجود ہے، عیسائی جہڑا حضرت عیسیٰؑ ناں خدا تے خدا غو پوت کیہنہ انھاں ناں کہو جا رہیو ہے۔ حضرت عیسیٰؑ نے تے پہلے تہاڑے ہی فرمایو تھا جو ہے ہوں اللہ غو بند ہوں، اللہ غی فرمانبرداری کرن آلو ہوں اللہ غا ہور بنداں ہاروں مناں وی حکم ہے جے ہوں نماز پڑھوں - زکوٰۃ دیوں تے اپنی اماں غی فرمانبرداری کروں۔ تے جد ویسہ آپ اللہ غا فرمانبردار بندہ ہوں غو اعلان کر رہیا ہیں فر ویسہ خدایا خدا غا پوت کس را ہو کیسں! یہودیایں نے جہڑی گل پھلیں تیں بنائیں تھیں انھاں غو وی اس ماں جواب ہے یہودی نعوذ باللہ حضرت عیسیٰؑ غی دشمنی ماں انھاں ناں جادوگر، جھنڈی، تے اپنے واسطے شخص اور غلط کاری نال پیدا ہون آلو کیہنہ تھا، اس غا جواب ماں فریو جے تم چھوٹھ کیہنہ ویسہ جادوگر کیہنہ بلکہ ویسہ اللہ غا سچا نبی تھا، جہاں ور اللہ غی کتاب نازل ہوئی تھی، تے ویسہ شخص کیہنہ بلکہ بارکت تھا، اللہ غی برکت تے رحمت کھن غو ذریعہ تھا پیدا ہون تیں لے غے قیامت غے تہاڑے دوسری واری پیدا ہون توڑی انھاں ور اللہ غی رحمت ہی رحمت تے فضل ہی فضل ہے، حضرت عیسیٰؑ یہ ساریں گل اس را بیان کریں جس را جے یوہ سب کچھ ہو گیو ہے حالانکہ اجاں ویسہ ماں غی چھوٹی ماں ہیں کیونجے یہ گل اللہ غی تقدیر ماں لے ہو گئیں ہیں تے جہڑی گل اس غی تقدیر ماں لے ہو گئی وہے واہ اسے را جے جس را کہ ہو گئی ہے قرآن غا انداز تیں یو ہی چو لگے جے حضرت عیسیٰؑ غا ماں غی چھوٹی ماں یہ گل کرن نال یہودی اس ویلے بالکل مطمئن ہو گیا تھا، اس غو اک ثبوت یوہ وی ہے کہ انھاں نے فر حضرت مریمؑ ور کسے سزا غو حکم کیہنہ کیو حالانکہ انھاں غی شریعت ماں بدکاری غی سزا بہت تعزیری تھی ور اس تیں کہیں سال بعد جد حضرت عیسیٰؑ نے اللہ غا سچا دین غی دعوت غو کم شروع کیو اس ویلے یہودیایں نے جان بھجھ غے انھاں ناں ہونو کرن واسطے انھاں غی پاکدامن والدہ ور بدکاری غی تہمت لانی شروع کر لی۔

قال الحجر ۱۶ ص ۱۹

عَلَى يَوْمِ وَلَدَتْ وَيَوْمِ أَمُوتُ وَيَوْمِ أُبْعَثُ حَيًّا ۝

ہے جس تہاڑے کہ ہوں پیدا ہوو تے جس تہاڑے میری وفات دے غی تے جس تہاڑے ہوں زندہ کرے انھاں یو جادوگر (۱۰)

ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ۝

یہ ہیں مریمؑ غا پوت عیسیٰؑ (تے) یاہ ہے واہ سچی گل جس ماں لوک شک کر رہیا ہیں

مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا ۚ

اللہ تعالیٰ غی یاہ شان کیہنہ کی اس غی اولاد دے اس غی ذات پاک ہے جسویلے وہ کسے چیز غو ارادہ کر لے

فَأَنبَأَ يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَ

تاں اس ناں بس یو ہی کہہ جے ہو جاتے واہ ہو جے؛ (۱۱) تے بیشک اللہ تعالیٰ ہی میری رب ہے تے

رَبِّكُمْ فَأَعْبُدُوا هَٰذَا صِرَاطَ مُسْتَقِيمٍ ۝ فَاخْتَلَفَ

تھاروی رب ہے لہذا تم اسے غی عبادت کرو! یو ہی سید و رستو ہے؛ فران فرقاں نے

الْأَحْزَابِ مِنْ بَيْنِهِمْ قَوْلِيلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ

آپس ماں اختلاف کیو بس بر بادی ہے انھاں لوکاں واسطے جہاں نے کفر کیو اک بڑا (سخت)

مَشْهَدٍ يَوْمَ عَظِيمٍ ۝ أَسْمِعْ يَوْمَ وَأَنبَأْ يَوْمَ يُنَادُوا لِلَّهِ

تہاڑا غی حاضری تیں؛ جس تہاڑے ویسہ مہارے کوئے آویں غا ویسہ کس قدر سنن آلا تے دیکھن آلا ویں غا ور

الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ وَأَنذَرُكُمْ يَوْمَ

اج یہ ظالم صاف گمراہی ماں ہیں؛ (اے نبی) انھاں ناں پہچتا وا آلا تہاڑا تیں خبر دار

الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَفِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝

کردیو! جد ہر اک کم غو فیصلہ ہو جے غو ور (اج) یہ غفلت ماں پیا وا ہیں تے ایمان کیہنہ لیا تا

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا

بیشک ہم ہی زمین غا تے اس ور بسن آلاں غا وارث واں غا تے سارا مہارا ور

يُجْعَلُونَ ۚ وَذَكُرْ فِي الْكِتَابِ الْإِسْمِ إِنَّهُ كَانَ

ہی موڑ غے آنیا جیساں غا (۱۲) تے (اے نبی) اس کتاب ماں ابراہیمؑ غو ذکر کرو! ویسہ یقیناً بہت ہی

منزل ۳

اسے ناں حضرت عیسیٰؑ غو نعوذ باللہ! باپ بیان کردو ہے۔ ان ساری گلاں واسطے اللہ تعالیٰ فرماوے جے سچی گل بس واہی ہے جہڑی قرآن نے بیان کردتی ہے باقیں ساریں کوڑاں غی چوڑ ہیں۔ نہ یوسف ناں غا کسے بندہ ناں حضرت مریمؑ غی کڑا مانی ہوئی تے نہ انھاں غو کسے ناں نکاح تھو بلکہ حضرت عیسیٰؑ صرف اللہ غی قدرت ناں بچن باپ تیں پیدا ہووا ہیں تے ویسہ بس اللہ غا بندہ تے اس غا رسول ہیں نہ خدا ہیں نہ خدا غا پوت ہیں تے نہ خدا غی خدائی ماں مہیاں ہیں، تے اللہ تعالیٰ غی کائے اولاد کیہنہ وہ اساعیب تیں پاک ہے اس ناں اولاد غی کے لوڑ ہے وہ تے جس چیز ناں پیدا کر ن غو ارادہ فرماوے واہ اس غا اک حکم ناں ہی پیدا ہو جے فردہ اولاد غو کس راجحتاج ہو سکے۔

صدقاً نبیاً ﴿۱۷﴾ اِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا

نہ سنیں تے نہ دیکھیں اور نہ ہی تھارے کچھ کم آسکیں ؛ ابا جی !

میرے کوئے وہ علم آئیو ہے جہڑو تھارے کوئے نیہنہ للہذا تم میرے کچھے چلو ہوں تمناں

سِدّو رستو دس دیوں غو ؛ ابا جی ! تم شیطان غی عبادت نہ کرو شیطان تے

(اللہ) رحمن غو نافرمان ہے ؛ ابا جی ! مٹاں اس گل غو ڈر ہے جے کدے (اللہ)

عَذَابٌ مِّنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونُ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٥٥﴾

قَالَ ارْغَبْ اَنْتَ عَنِ الْهَقْيِ يَا بُرْهِيْمُ لَنْ لَمْ

باپ نے کہو: او ابراہیم! کیوں! توں میراں معبوداں تیں پھر گیو ہے؟ جیکدے توں باز نہ

تَتَدَارَىٰ رَجْمُكَ وَأَهْجَرُنِي بَيْنَا ۖ قُلْ سَلَامٌ عَلَيْكَ

آئیوتاں ہوں تبتاں پھراں ناں مارچھوڑوں عوجا! ہمیشاں واسطے میری اگھاں میں او لے ہوجا! ابراہیمؑ نے فرمایو: اچھا! میرا سلام لیو

سَأَلْتُكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيظًا ۖ وَأَعِزَّنِي

ہوں گا کہ وہ اپنے آپ کو بڑا سمجھتا ہے۔

وَمِنْ حُجُجِ الْبُيُوتِ الْغُزَاةُ فِي حُجُجِ الْبُيُوتِ

الْأَنْبِيَاءُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ شَفِيعًا ﴿٣٨﴾ فَلَمَّا أَلَمْتَهُمْ مَا

ہے ہوں اپناں رب غی عبادت کر غم محروم نہیں رہ سوں (۱۳) فر جس گہڑی ویہہ انھاں لوکاں نالے انھاں تیں جہاں

not

(۱۳) عرب غامشرک اپناں سارا کفرشرک غے باوجود حضرت ابراہیمؑ غی لہڑی ماں ہون ورنج مان سگوں بڈیار کریں ویں تھاں ۔ کیونجے ویہہ حضرت ابراہیمؑ غا بڑا صاحب زادہ حضرت اسماعیلؑ ہی غی اولاد تھا۔ انھاں ناں حضرت ابراہیمؑ غی کچی کچی تعلیم سنائی جا رہی ہے ۔ جے تم جھاں بزرگاں غوناں لیں ذری انھاں غی تعلیم ور تے غور کرو! کجھ تے شرم کرو حضرت براہیمؑ نے تے شرک غی ایزاری اور اللہ غی پچی توحید کچھ ہی اپناں ماں باپ، سارا رشتیدار بلکہ اپنوں سار و وطن تیج تچھوڑ یو تھو۔ انھاں نے تے اللہ غی توحید غی کھری کھری گل سنان ماں اپناں باپ غودی لحاظ بیہنہ کیو تھو فرم انھاں غوناں کہہ امانہ ناں لیں حالانکہ تم تے سرتیں لے غے پیر توڑیں شرک ماں پھریا دا ہیں لہذا آؤ! جیکدے تم اپناں بڑاں بڈیراں غا رستہ ورنچلنوں چاھویں تاں حضرت ابراہیمؑ غا رستہ ورنچل غے دسو! جھوا تھاراساراں تیں بڑا بزرگ ہیں، سبحان اللہ!! کسے عادل ماں گل لاہن تے اس ناں سچا دین غی دعوت دین غو یوہ کتنو سہنوں طریقو ہے جے اس غے سامنے اسے غانیک بزرگاں غی تعلیم رکھ دتی جیے، ورو لکاں غودی سدا عجیب حال رھیو ہے جے ویہہ بزرگاں غوناں وی خوب لیں ۔ تے بزرگاں ناں منیں وی رنج غے ورا انھاں بزرگاں غی گلاں ورنعمل کرن واسطے کدے تیار بیہنہ ہوتا یعنی بزرگاں ناں تے منیں ورا انھاں غی تعلیم ناں بیہنہ متا۔

يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ

غی و یہ اللہ تعالیٰ میں سوا عبادت کریں تھا کتنی ہو گیا، تے ہم نے انہاں ناں اسحاق

وَيَعْقُوبَ وَكَانَ اجْعَلْنَا إِبْرَاهِيمَ ۖ وَهَبْنَا لَهُم مِّنْ

نالے یعقوب عطا فرمایا تے ہر ایک ناں ہم نے نبی بنا یو؛ تے ہم نے انہاں ناں اپنی سچ رحمت

رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيمًا ۖ وَادَّكَرُ

عطا فرمائیں تے ہم نے انہاں واسطے سچائی غی زبان اُچی کر چھوڑی (۱۴) تے (اے نبی) تم اس کتاب ماں

فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ إِنَّهُ كَانَ مُخَاصًا وَكَانَ رَسُولًا

موسیٰ غو ذکر کرو بیشک و یہ چنواوا بندہ نالے رسول تے

نَبِيًّا ۖ وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَ

نبی تھا؛ تے ہم نے انہاں ناں طور غی تھی کبھی تیں اواز دتی تے راز غی گل کرن واسطے

قَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ۖ وَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَّحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ

و یہ اپنے نیڑے کیا؛ تے ہم نے اپنی رحمت نال انہاں ناں انہاں غا پہائی ہارون نبی بنا غے

نَبِيًّا ۖ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ

عطا کیا (۱۵) تے (اے نبی) اس کتاب ماں اسمعیل غو ذکر کرو بیشک و یہ وعدہ غا

الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ۖ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ

سچا نالے رسول (تے) نبی تھا؛ تے و یہ اپناں گھر آلاں ناں

بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ۖ

نماز اور زکوٰۃ غو حکم کریں وین تھا تے اپناں رب غی بارگاہ ماں پسندیدہ تھا (۱۶)

وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا

تے (اے نبی) اس کتاب ماں ادریس غو ذکر کرو! بیشک و یہ بہت سچا (تے)

نَبِيًّا ۖ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ۖ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ

نبی تھا؛ اور ہم نے و یہ اُچا مقام ور چاء لیا تھا (۱۷) یہ ہیں نبیاں بچوں و یہ لوک جہاں

(۱۴) حضرت ابراہیمؑ نے اللہ غا دین پچھے اپنوں گھر بار اپناں رشید ارسب کچھ چھوڑ چھوڑ پوتھو۔ تے بس اللہ تو کلی ور ہجرت فرمائی تھی اللہ نے انہاں ناں دنیا ماں یاہ جزا دتی کہ انہاں ناں دیس تیں سہنوں دیس عطا فرما یو تے رشید اراں تیں سرس دلگیری کرن آلی اللہ غی فرما بردار اولاد عطا فرمائی۔ سگوں انہاں ناں اسور جو عطا کیو کہ چر توڑی دنیا رہ غی ساری دنیا انہاں غی صفت ہی کرتی رہ غی۔ اس واقعہ ماں دراصل انہاں ایمان آلاں واسطے بڑی تسلی تے حوصلہ ہے جہو کا فرماں غا ظلم تیں تک آغے ہجرت کرن ور مجبور ہو رہیا تھا، جے جہو اللہ غا دین پچھے اپناں رشید اراں تے اپنوں وطن چھوڑن ور مجبور ہو جے اس ناں فکر مند ہون غی لوڑ بیہنہ کیونجے اللہ غو فضل اس غے نال ہے۔

(۱۵) گل حضرت ابراہیمؑ ور ہون آلا فضل تے انہاں غی لہوی غی چلے کرے تھی، ہن حضرت ابراہیمؑ ہی غی لہوی غا اک اُچی شان آلا نبی حضرت موسیٰؑ غو ذکر ہو رہیو ہے جے اللہ نے انہاں ناں کتنوں رتبہ عطا کیو تھو، و یہ اللہ غا چنواوا خاص بندا تھا اللہ نے انہاں ناں اپناں کلام غو شرف عطا کرن تے انہاں ناں خاص راز غی گل کرن واسطے و یہ طور پہاڑ غی بھی کبھی بلا غے انہاں ناں اپنوں خاص قرب عطا کیو تھو۔ فر انہاں ہی غی درخواست ور اللہ نے انہاں غا پہائی حضرت ہارونؑ دی نبوت نال نواز غے انہاں غی ہاتھ بنا چھوڑ یا تھا۔

(۱۶) حضرت ابراہیمؑ غا دو جا بڑا صاحب زادہ حضرت اسماعیلؑ غو ذکر ہو رہیو ہے۔ جہاں غی لہوی ماں ہون ور مکہ غا لوک مان کریں تھاتے جہاں ناں رحمت عالم ﷺ غاں بزرگاں ماں ہون غو مان حاصل تھو۔ و یہ وی اللہ غا چنواوا رسول تے نبی تھا اللہ تعالیٰ نے و یہ سچ صفتاں ناں نوازی یا تھا، ور اک صفت سچ زیادہ تھی کہ و یہ اللہ تعالیٰ ناں تے اس غاں بنداں ناں کیا و ہر ایک بن وعدہ ناں توڑ چاھڑن آلا تھا خاص کر غے انہاں نے اپناں والد حضرت ابراہیمؑ غا خواب دیکھن ور جہو وعدہ کیو تھو جے تمناں خواب ماں جو کچھ لھ رہیو ہے وہ پور و کر دیو جے اللہ نے چاہیو تاں تم مناں ضرور صبر کرن آلو ہی دیکھیں غا فر انہاں نے جان گی قربانی واسطے صبر کر غے دیو تے و یہ اپناں گھر آلاں ناں نماز غو حکم دیں وین تھا۔

(۱۷) حضرت ادریسؑ غو قرآن ماں صرف دو جگہ مختصر جہو ذکر ہو دو ہے اک تے ات اور اک سورت انبیاء ماں حدیث ماں وی انہاں غا حالات

أَنعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيِّينَ مِن ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِنْ

ور اللہ نے انعام کتب ہے جہا آدمؑ غی اولاد تے ان لوکاں غی اولاد بچوں ہیں جہا

حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَءِيلَ

ہم نے نوحؑ نان (کشتی) ور سوار کیا تھا تے ابراہیمؑ اور یعقوبؑ غی کہوی بچوں ہیں

وَمِنْ هَدْيُنَا وَاجْتَنِبْنَا إِذَا انْتَلَىٰ عَلَيْهِمُ آيَاتُ

تے انھاں لوکاں بچوں ہیں جھاں ناں ہم نے ہدایت بخشی تے جہا ہم نے چن لیا تھا جسویلے انھاں غے سامنے (اللہ)

الرَّحْمَنِ خَرَوْا سُجَّدًا وَابْكُوا ۖ فَنَخْلَفُ مِنْ بَعْدِهِمْ

رحمن غی آیت تلاوت کی جیٹھیں تھیں تاں ور یہہ روتا ہڈ کتا سجدہ ماں ٹہہ پو یں تھا فر انھاں تیں بعد انھاں غی جگہ اسا

خَلْفًا أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَةَ فَسُوفَ

ناخلف پیدا ہووا جھاں نے نماز ضائع کر دتی تے ور یہہ نفسانی خواہشاں چھچھے چل پیا ہن تاو لا ہی انھاں ناں

يَلْقَوْنَ غِيًّا ۚ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا

گمراہی (غی سزا) لہہ جنے غی (۱۸) ور یہہ لوک جھاں نے توبہ کی تے جہا ایمان لے آیت تے جھاں نے نیک عمل کیا

فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ۚ

یہ لوک تے جنت ماں داخل ویں غا اور انھاں ور ذری وی ظلم میہنہ ہوسیں ؛

جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ

یعنی سدا رہن آلاں اساں باغاں ماں جھاں غو (اللہ) رحمن نے اپناں بنداں ناں غا تبا نہ وعدہ کوئو وو ہے

إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَلَّتِيًّا ۚ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا

بیشک اس غو وعدہ پورو ہونے رہ غو ؛ ور یہہ لوک اس ماں کائے لغو گل میہنہ سُن سیں

إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ فِيهَا بَكَرٌ وَعَشِيًّا ۚ وَتِلْكَ

بس سلام ہی سلام (سُنیں غا) تے اساں انھاں سویرے شام اپنوں کھانوں لہے غو ؛ یاہ ہے

الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ۚ

واہ جنت جس غو ہم اپناں بنداں بچوں اُس ناں وارث بناواں جہو پرہیز گار وے (۱۹)

(۱۸) یعنی سورت پاک غامضہ تیں لے غے ات توڑی جھاں نبیاں غو ذکر ہو وو ہے یہ سارا اللہ غا سچا تے پیارا نبی ہیں جھاں ور اللہ نے اپنوں خاص فضل نازل فرما پو ہے ، تے جھاں غا رستہ ور چلن غی سورت فاتحہ ماں دعاء منگی گئی تھی ، انھاں غے سامنے جسویلے اللہ غیں آیت پڑھیں جیٹھیں یہ روتا ہڈ کتا سجدہ ماں ٹہہ پو یں تھا ور انھاں تیں بعد انھاں غی جگہ اسا ناخلف پیدا ہووا جہا نفس غی خواہش تے تاہنگ چھچھے اس را پے گیا کہ انھاں نے نماز جسی اہم عبادت وی ضائع کر چھوڑی تے کفر شرک غا رستہ ور لگ گیا بس ہن نیڑے ہی انھاں ناں اپنی گمراہی غا نتیجہ ماں جہنم منگی پوے غی تے اس غا خاص خطرناک علاقہ غی ماں جانوں ہی پوے غو۔

(۱۹) نبیاں غا رستہ ناں چھوڑ غے گمراہ ہو جان آلاں ناں دعوت دتی جارہی ہے جے آجاؤ! اجوں وی ویلو گیو میہنہ جیکدے ہن وی توبہ کر غے اس غا درور آجیں غا تاں تم جنت غا بو آ اپنی اڈیک ماں کھلاوا ہی ٹکیں غا تھا را ناں سدا رہن آلی جنت غیں ان نعماں غو وعدہ اللہ رحمن نے آپ اپنی رحمت ناں کیو ہے جہو یں نہ کدے تم نے دیکھیں تے نہ انھاں غا بارہ ماں سنو بلکہ ور یہہ قرآن ہی نے بیان کی ہیں تم تے کدے انھاں غا بارہ ماں سوچ وی میہنہ سکیں تھا یوہ وعدہ ضرور بالضرور پورو وے غو کیو نچے اللہ غو کوئے وعدہ غلط ہو سکتو ہی میہنہ اس جنت غی یاہ شان وے غی کہ اس ماں نہ کدے کہوں لڑائی وے غی ، نہ آپیں ماں بکو اس تے لغو گل ویں غیں بس آپیں ماں اکیں دو جا غی طرفوں تے فرشتاں غی طرفوں بس سلام سلام ہی ہو تو وے غو ، سویرے شام جد روح کرے غو جنت غی پاک روزی حاضر وے غی ۔ فریاہ جنت اللہ غی طرفوں اس را لہے غی جس را جے وراثت لہی وی وے جہو یں نہ کدے کوئے کس سکے تے نہ کوئے دو جو اس غو عویدار بن سکے۔

(۲۰) بخاری شریف ماں ہے جے اک واری رحمت عالم ﷺ نے حضرت جبریلؑ ناں مجھو تھو جے تم بہلا بہلاتے کھڑی کھڑی کیوں بیہ نہ تشریف لیا تا! اس جا جواب ماں یہ آیت نازل ہوئیں تے دسیو گیو جے احکم الحاکمین تے چھڑی اللہ تعالیٰ ہی غی ذات ہے اس غاکم تیں بجن کجھ بیہ نہ ہو تو، کوئے فرشتہ وی اس غاکم تیں بجن نہ زمین و آسکے نہ جاسکے! غیب نہیں تے ساریں گل وہ ہی جانے

قال الحجر ۱۶ ص ۲۹۳ مریعہ ۱۹

وَمَا تَنْزِيلُ الْإِنشَاءِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا

تے (فرشتاں نے کہیو: اے نبیؐ) ہم تھار ارب غاکم تیں بجن بیہ نہ نازل ہوتا جو کجھ مھارے آگے ہے تے جو کجھ

خَلَقْنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا رَبُّ

مھارے مجھے ہے اور جو کجھ اس غے بکار ہے سب اتے غو ہے تے تھار ورب پہلن آلو بیہ نہ؛ وہ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا عَبْدُهُ وَاصْطَبِرْ

اسماں تے زمین غو تے جو کجھ انھاں غے بکار ہے سب غورب ہے لہذا اتے غی عبادت کرو؛ تے اتے غی عبادت و

لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ۖ وَيَقُولُ الْإِنشَاءُ

قائم رہو؛ کیوں! تھار علم ماں اس غا ناں غو کوئے دو جو ہے! (۲۰) تے انسان کہہ:

إِذَا مَا مِثْلُ لَسَوْفَ أَخْرِجُ حَيًّا ۖ أَوَلَيْدُكَ الْإِنشَاءُ

کیوں! جسویئے ہوں مر جاؤں غو! سوئیئے ہوں زندہ کرے (فر) کڈیو جاؤں غو؟ کیوں انسان ناں یاد بیہ نہ کہ

أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ۖ قَوْلُكَ لَتُنْفِرَنَّ

اس توں پہلاں ہم نے اس ناں پیدا کیتو حالانکہ وہ کجھ وی بیہ نہ تھو (اے نبیؐ) تھار ارب غی قسم! ہم انھاں ناں شیطاناں

وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُخَضِرَنَّكُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جَنَّتًا ۖ ثُمَّ

ناں ضرور گھٹھا کر اں غا فر ہم انھاں ناں جہنم غے آسیں پاسیں اسرا حاضر کر اں غا کہ یہ جنواں غے پہار گھٹھا واویں غا؛ فر

لَنُنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ إِلَهُمُ اشْدَّ عَلَى الرَّحْمَنِ

ہر ایکن جماعت بچوں انھاں لوکاں ناں چھک غے کئی کر دیاں غا جہو! (اللہ) رحمن غا مقابلہ ماں زیادہ

عِتْيًا ۖ ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أَوْلَى بِهَا صِلِيلًا ۖ

آ کر دسیں تھ؛ فر ہم انھاں ناں خوب جاناں جہو! (جہنم ماں) جان غا زیادہ مستحق ہیں (۲۱)

وَأَنْ فِتْنَكُمْ الْآوَارِدَهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ۖ

تے تھار اچوں ہر کسے ناں ضرور اس توڑی بجنوں ہے یاہ اک مٹھی وی گل ہے جہڑی تھار ارب غے ذمہ ضروری ہے

ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جَنَّتًا ۖ

فر ہم پرہیزگاراں ناں بچالیاں غا تے ظالماں ناں ہم اس ماں جنواں غے پہار گھٹھا وا چھوڑ دیاں غا (۲۲)

منزل ۳

صح قدر لاسکیں تے کجھ اک مفسر فانونیں جے جہنم ور وارڈ ہون غی یاہ گل چھڑی کافراں ناں ہی کبی جارہی ہے تے مطلب یوہ ہے جے اے مشرک! تم نے تے ضرور جہنم ماں جانوں ہے جد کہ

تے وہ ہی جانے جے اس نے وحی دے غے کد فرشتاں تو رنا ہیں تے جد اس نے فرشتاں تو رناویں فروہ اس ویلا ناں پہل بیہ نہ سکتو، پہلنوں بسر نوں تے اس غی بارگاہ ماں ممکن ہی بیہ نہ، اسماں ناں غو تے زمین غو بس وہ ہی ایکلورب ہے نہ اس غا ناں غو کوئے دو جو ہے تے نہ اس غی صفتاں آلو ہی کوئے ہور ہو سکے نہ اس غی خدائی ماں کوئے دو جو پہاٹی بن سکے لہذا عبادت وی چھڑی اسے غی ہونی لوڑیئے، فائدو:- عرب غا مشرکاں نے باطل معبود بنان تے شرک کرن ماں کاے کسر بیہ نہ چھوڑی تھی ور یاہ وی خدا ہی غی قدرت ہے کہ لفظ ”اللہ“ انھاں نے سدا خدا تعالیٰ واسطے رکھیو ہے اور کدے کسے باطل معبود غا ناں ”اللہ“ بیہ نہ رکھیو۔

(۲۱) گل نیکیاں تے بدیاں غا نتیجہ غی چلے کرے تھی، یعنی نیکیاں غا بدلہ ماں نیکاں ناں جنت غی نعمت تے بدیاں ور گنہگاراں ناں جہنم غی سزا دی جے غی ورجہ لوک آخرت ماں دوہری واری پیدا ہون ناں ناممکن سمجھیں تھاد بیہ نیکی بدی غا اس نتیجہ ناں کس رامن لیتا! بجن اسماں ہی لوکاں ناں سمجھا یو جاریو ہے جے تم دوہری واری پیدا ہون ناں کس رانا ممکن تے خدا غی قدرت تیں باہر سمجھیں حالانکہ تم کجھ وی بیہ نہ تھار اسے نے تم اپنی قدرت ناں پیدا کیا۔ تے جہو پہلی واری بجن کسے نمونہ تے نقشہ غے پیدا کر سکے اس واسطے دوہری واری پیدا کرن ماں کے اوکھت ہے! بیہ نہ! اک تھارے تم ضرور اپناں لیکھا واسطے تے عملاں غی جزا سزا واسطے زندہ کیا جیں غا چھڑا تم ہی بیہ نہ سگوں و بیہ شیطان وی جہو اج گراہ کر غے تھار اکو نو یہ گل کر داویں لگا، فر تم اپناں لیکھا غا ڈر غا مار یا جہنم غے آسیں پاسیں جنواں غے پہار پیا واویں غا تے جہو جہو اللہ غا دین غا مقابلہ ماں زیادہ آ کر دسیں تھاد بیہ سارا کئی کیا جیں غا فر جہو جہو جہنم غی سزا مستحق ویں غا و بیہ چھپ لک غے اس غا قہر تیں بیہ نہ بچ سکیں بلکہ خدا ہر ایکن ناں اس غا عملاں غے مطابق ٹھیک ٹھیک سزا دیئے غو۔

(۲۲) صحیح حدیثاں ناں سکنتاں ہو یاں جہو مفسراں نے اس آیت غی تفسیر اس راکی ہے جے قیامت غے تھارے جہنم غے اپراک ملن بنا یو جے غو جس ناں عام بول چال ماں ”پل صراط“ وی کہہ ویں فر ایمان آلا تے خدا غا فضل ناں اس وروں ہوا ہاروں لنگ جیں غا ور کا فر جہنم ماں ٹہہ پویں غا اس را جہنم ور وارڈ تے سارا ویں غا و مومن اتوں لنگ غے جنت ماں جان واسطے تے کافر اور گنہگار جہنم ماں داخل ہون واسطے!، مومن اتوں اس گلوں لنگا یا جیں غا تانے جہنم غو نظارو کر غے فر جنت غی نعمتاں غی صحیح قدر لاسکیں تے کجھ اک مفسر فانونیں جے جہنم ور وارڈ ہون غی یاہ گل چھڑی کافراں ناں ہی کبی جارہی ہے تے مطلب یوہ ہے جے اے مشرک! تم نے تے ضرور جہنم ماں جانوں ہے جد کہ ایمان آلا ناں تے اللہ بچالے غو۔

وَاذْكُرُوا لِلَّهِ الْيَوْمَ الَّذِي كَفَرْتُمْ

تے جسویں اٹھاں غے سامنے مھاریں واضحہ آیت پڑہیں جیں (اسویں) کافر لوک ایمان قبول

لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَأَحْسَنُ

کرن آلاں ناں کیہنہ : ہم دواں ولاں بچوں مقام کس غو سرس ہے ؟ تے محفل کس غی

نَدِيًّا ۝ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ

چنگی ہے ؛ حالانکہ ہم نے اٹھاں تیں پہلاں کتنی ہی قوم ہلاک کردتیں جہڑیں ٹھاٹھ باٹھ ماں تے شان دسن ماں

اِنَّا نَاوِرٌ بِكَ ۝ قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَبْذُ

(اٹھاں تیں) مچ بدھیں ویں تھیں (اے نبی) تم فرما دیو : جہڑو آدی گمراہی ماں جا پوے اس ناں (اللہ)

لَهُ الرِّحْمٰنُ مَدًّا ۝ اِذَا رَاوْا مَآيُوعَدُوْنَ اِنَّا

مُحْسِنٌ لِّمَن لَّمْ يَلْحِظْ دِيْنَهُ اَتُؤْتٰى كَرۡهٍ ۝ وَاِذَا رَاوْا مَآيُوعَدُوْنَ اِنَّا

عَذَابُ النَّارِ ۝ اِذَا رَاوْا مَآيُوعَدُوْنَ اِنَّا

تے عذاب ناں تے یا قیامت ناں !! اسویں اٹھاں ناں آپ چو لگ جے غو جے کس غو مقام

مَكَانًا ۝ اِذَا رَاوْا مَآيُوعَدُوْنَ اِنَّا

مُحْسِنٌ لِّمَن لَّمْ يَلْحِظْ دِيْنَهُ اَتُؤْتٰى كَرۡهٍ ۝ وَاِذَا رَاوْا مَآيُوعَدُوْنَ اِنَّا

عَذَابُ النَّارِ ۝ اِذَا رَاوْا مَآيُوعَدُوْنَ اِنَّا

تے باقی رہن آلیں نکلیں تھارا رب غے نزدیک اجر غا لحاظ ناں وی بہتر ہیں

وَحٰمِلٌ لِّمَن لَّمْ يَلْحِظْ دِيْنَهُ اَتُؤْتٰى كَرۡهٍ ۝ وَاِذَا رَاوْا مَآيُوعَدُوْنَ اِنَّا

عَذَابُ النَّارِ ۝ اِذَا رَاوْا مَآيُوعَدُوْنَ اِنَّا

تے انجام غا اعتبار ناں وی بہت سرس ہیں (۲۳) تے کیوں ! تم نے اس آدی ناں وی دیکھو جس نے مھاری آیتاں ناں کفر

لَا تُؤْتِيْنٰ مَالًا وَّلَا دِيْنًا ۝ اِذَا رَاوْا مَآيُوعَدُوْنَ اِنَّا

عَذَابُ النَّارِ ۝ اِذَا رَاوْا مَآيُوعَدُوْنَ اِنَّا

تے کہہ : جے متاں تے ضرور مان اور اولاد دتی جے غی ؛ کیوں ! اس ناں غیب غو چو لگ گیو ہے یا اس نے

عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَمْدًا ۝ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُوْلُ وَنَبْدُ

(اللہ) کوٹوں کوٹے عہد لے تو ہے ! نہینہ ! یوہ جو کچھ کہہ ہم اس ناں ضرور لکھ رہیا ہیں تے ہم اس واسطے عذاب ناں بدھاتا

(۲۴) حدیث ماں ہے جے حضرت خباب ابن ارت نے اک مشرک مقدم عاص ابن وائل کوٹوں کجھ قرضو لیٹوں تھو، اک واری انھاں نے اس مشرک کوٹوں اپنوں ادھار منگیو اس وروہ مشرک بولیو جے ہوں تے تیرا پیسا اچھ توڑی میہ نہ دیوں پھر توڑی توں محمد ﷺ نال نفر میہ نہ کرتو، حضرت خبابؓ نے فرمایو یاہ گل تے کدے وی ممکن میہ نہ پہا نویں توں مرنے فرزند ہو جئے، انھاں نے یاہ گل عام بول چال تے محاورہ دیکھی تھی، ورعاص ابن وائل انھاں غوغول بنان واسطے فٹ بول پو جے اچھا! میں مرن تیں بعد فرزند اں ہوں ہے؟ فرتے ہوں تیرا پیسا اسے وچلے دے چھوڑوں غوغو کیونجے اس وچلے وی میرے کوئے اسے راماں دولت تے اولاد دہے غی۔ (بخاری، مسلم، تفسیر قرطبی) اس وریہ آیت نازل ہوئیں اللہ تعالیٰ فرماوے جے اس ناں کس را یوہ پتو لگ گیو ہے جے آخرت ماں وی میرے کوئے مال دولت تے اولاد دہے غی! یاہ تے غیب غی گل ہے فرکیوں! اس نے کدے تیں اوکڑ غے یاہ گل تک لی ہے یا اس خود اللہ تعالیٰ ناں کوئے معاہدہ ہو گیو ہے میہ نہ! انھاں بچوں کاے گل میہ نہ! بلکہ یوہ پلے تیں بنا غے کوڑ مارے جھوا ہم لکھتا جا رہیا ہاں جھاں غواک تہاڑے پور و پور دیکھو ہو جے غوتے جس ماں دولت غی گل یوہ کرے یوہ سب کجھ اتے ہی مکیو رہو جس غا ہم ہی وارث بن جاں غا تے یوہ محشر ماں ساراں غے سامنے سختے ہتھیں آوے غو۔

قَالَ الْحَرَمِيُّ ۱۶۹
۲۵۹
مَرْيَمَ ۱۹

لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَذْأًا ۖ وَتُزَيِّنُ لَهُ لَيْقُولَ وَيَأْتِيَنَّكَ

ہی چلیا جاں غا تے یوہ جن چیز اں غو کہہ رہیو ہے ہم ہی ان غا وارث داں غا تے یوہ لیکو ہی مھارے سامنے حاضر ہے غو (۲۴)

وَاتَّخِذْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهًا لِّكَ تُكُونُ لَكُمْ عَرْشًا ۖ وَلَا

تے انھاں نے اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے ہو رخدا بنا لیا تیں تانجے ویہہ انھاں واسطے غوتے غور ربو نہیں؛ بالکل میہ نہ،

سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ۚ

ویہہ معبود تے انھاں غی عبادت تیں نمکر جنیں غا تے ویہہ انھاں غا مخالف ہو جیں غا (۲۵)

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤْذُهُمْ

کیوں! تم دیکھتا میہ نہ! کہ ہم کافراں ور شیطاناں ناں چھوڑ دیناں جھوا انھاں ناں چک دیتا

أَزًّا ۖ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّا نَعِدُهُمْ عَذَابًا يَوْمَ

رہیہ نہ؛ لہذا (اے نبی) تم (انھاں غا عذاب) واسطے تاوان نہ کرو ہم تے بس انھاں واسطے (تہاڑا) کن رہیا ہاں؛ جس

نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفَدًّا ۖ وَسَنُوقِ الْجَاهِلِينَ

تہاڑے ہم پر ہیز گاراں ناں (اللہ) رحمن غی بارگاہ ماں مہماناں ہاروں کھٹھا کراں غا؛ تے مجراں ناں ہم تسیا پچو کھراں ہاروں

إِلَى جَهَنَّمَ وَرِدًّا ۖ لَّيْسَ لَكَ مِنَ الشَّفَاعَةِ الْأَمِّنِ اتَّخِذْ

جہنم در رکھ لیاواں غا؛ کسے ناں سفارش غو اختیار میہ نہ ہو سیں سوائے اس غے جس نے (اللہ)

عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ۖ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا ۚ

رحمن کوٹوں عہد تہو وو ہے (۲۶) تے یہ لوک کہیہ نہ جے اللہ تعالیٰ نے بچو بنا تہو ہے

لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ۖ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ

تم نے واقعہ ہی بڑی پہاری گل بنالی ہے؛ اس گل ناں تے قریب ہے کہ اسماناں غا ٹوٹا ہو جیں

وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخْرُ الْجِبَالُ هَدًّا ۖ إِنَّ دَعْوَا

تے زمین دو مرک ہو جئے اور پہاڑ ریزہ ریزہ ہونے ٹہہ پوئیں؛ جے ویہہ (اللہ) رحمن واسطے

لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ۚ وَمَا يَكْبُرُ لِيَ الرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ۚ

پچو غو دعو کریں؛ حالانکہ اللہ تعالیٰ غی شان غے لائق ہے ہی میہ نہ جے وہ کسے ناں (اپنوں) بچو بنا لے؛

مَنْزِلَ ۳

کھسی جارہی ہے فر آخرت ماں محشر غا مدان غواک چھلکا رو چھو کروا یوے ذری خیال کرو! وہ کوسو تنہو تہاڑو ہے غو جدا ایمان آلا۔۔۔ جھوا اچ مشرکاں غی نظر ماں ٹھٹھا واپیں۔ خدا غی بارگاہ ماں با عزت مزماں ہاروں آئیاں جیں جاد کہ یہ مشرک جھوا اچ اپنی دنیاوی ٹھاٹھ بانٹھ وریڈا کرکریں۔ دوزخ درتسیاں ڈنگراں ہاروں کھدیا جیں غا تے کوئے اس تہاڑے انھاں غو سفارشی میہ نہ ہوے، کیونجے سفارش وہ ہی کرے غو جس ناں اللہ حکم دیئے غوتے وہ اسے غی سفارش کرے غو جس واسطے آپ اللہ تعالیٰ فرماوے غو۔

(۲۷) یعنی اللہ تعالیٰ واسطے اولاد کو عقیدہ رکھنے والوں سے اتنا بڑا پہارا گناہ غی کل ہے کہ اس نال تے زمین آسمان اور پہاڑاں غاوی ٹوٹا ٹوٹا ہو جیں۔ ورافسوس! انسان ناں اساعقیدہ بنا تاں شرم ہیہ آتی، فر اللہ غی اولاد کس راہو سکے! جد کہ اللہ غی صفتاں ماں اور بنداں غی صفتاں ماں تے زمین آسمان غور فرق ہے اللہ تعالیٰ تے بے پرواہ بے نیاز ہے جد کہ بندہ تے سارا ہی اس غا محتاج ہیں اور قیامت غے تہاڑے وی یہ سارا ہی اس غا عاجز تے محتاج بن غے اک ایٹکا حاضر ویں غا فراساحتاج اس بے پرواہ غا پوت کس راہو سکیں!۔

(۲۸) یعنی ایمان آلاں ناں ایمان ور جنت غی نعمتاں تیں پہلاں دنیا ماں یوہ انعام لکھے کہ اللہ غا نیک بنداں غی اپناں نیک پرانواں نال محبت ہو جے بلکہ اللہ تعالیٰ حضرت جبریل غے ذریعہ اعلان فرمادیے جے فلاں بنداں نال ہوں محبت کروں لہذا تم اسماناں ماں تے زمین ماں اعلان کردیو تاں جے میری مخلوق وی اس نال محبت کرے فر ہر لیکن عادل ماں اسابندہ غی محبت میں جے (کما فی حدیث البخاری)

(۲۹) یعنی یوہ قرآن رحمت عالم ﷺ غی زبان ماں اسان تے صاف صاف انداز وراس گلوں نازل کیو گئے، تاں جے حضرت اس غے ذریعہ متقیان ناں جنت میں آن ک نعمتاں غی خوشخبری دیں تے نافرماناں ناں خدا غا عذاب تیں ڈرانویں نالے انھاں ناں یاد کروں جے تھارے تیں پہلاں وی نافرمان لوک ہو یا ہیں، انھاں غو حشر تک لیو! کس را دنیا ماں ہی انھاں ور خدا کی عذاب غا سوحٹا رہیا، تے ویہ کس را دنیا میں نیست و نابود ہو گیا۔ کہ اناں غی کدے کیڈ وی ہیہ سنی جاتی نہ انھاں غو دنیا و کدے نشان دے۔ لہذا اے نافرمانوں تم اپنی اوڑی کاراں تیں باز آ جاؤ! ہیہ تے تم وی اپناں اسابی حشر واسطے تیار ہو جاؤ!۔

۶ فروری ۲۰۰۵ء زندان جموں۔

تفسیر سورت طہ

(۱) سورت پاک غو پہلو لفظ طہ ہی اس سورت غوناں ہے یاہ سورت پاک وی کی ہے۔ تے اک واقعہ تیں علماء کرام انداز و لاناویں جے یاہ سورت پاک ۵۶ یا ۵۷ نبوی ماں نازل ہوئی کیونجے جو پیلے حضرت عمر ایمان لیا یا ہیں اس ویلے انھاں نے سب تیں پہلاں اسے سورت غی تلاوت کی تھی تے ویہ معتبر روایتاں غے مطابق ۱۷ نبوی ماں ایمان لیا یا تھا ابن اسحاق تے سیرت ابن ہشام ماں انھاں غا ایمان غو یوہ قصوبیان ہووے جے اک تہاڑے ویہ اپنے گہر تیں رحمت عالم ﷺ ناں شہید کر غے اسلام غا س دیا ناں ہیہاں واسطے بھان کھل پیا تھا جت انھاں ناں رستاں چو لگو جے انھاں غا مہین پہنچا وی مسلمان ہو گیا ہیں فرو ہیہ سدا بہن غے گہر مچیا اس ویلے انھاں غی بہن فاطمہ تے پہنچو حضرت سعید حضرت خباب ابن ارت کولوں قرآن پاک پڑھ رہیا تھا، حضرت عمر نے واہ اواز سن لی فر اندر گیا حضرت خباب تے کدے اندر ہی دڑ گیا ور حضرت سعید سامنے آیا حضرت عمر نے انھاں ناں گٹ چاھڑنی شروع کر لی مہین گہر آلا غی مدد غے واسطے آئیں تے انھاں غے وی اک ماری جس نال انھاں غا سراں پھٹ لگ گیو تے رت بغن لگ گئی یاہ حالت تک غے حضرت عمر ناں وی ذری احساس ہو گیو تے ویہ دوئے جی وی بولیا آہو! ہم مسلمان ہو گیا ہاں تھارے تیں جووے

کر لیو اس ور حضرت عمر ٹھنڈا ہو گیا تے بہن ناں کہن لگا جے الا! دسو ہاں تم کے پڑھیں تھا انھاں نے کہو جے پہلاں تم نہا غے پاک ہو دو تاں دیوں غی۔ فر حضرت عمر نہا غے آیا تے بہن نے ویہ ورقا دتا جھاں وریا ہی سورت طہ لکھی وی تھی حضرت عمر نے کجھ آیت پڑھیں تھیں کہ دل غی دنیا ہی بدل گئی فر حضرت خباب وی باہر آ گیا تے انھاں ناں خوشخبری دتی جے کل ہی رحمت عالم ﷺ نے تھارا ایمان واسطے دعا کی تھی اس را حضرت عمر ایمان لے آیا۔ سورت پاک غا منڈاں اٹھ آیت تے اللہ غی صفت تے قرآن غا مقصد غا بارہ ماں سورت غی اک طرح غی تمہید ہیں فر بوی تفصیل نال آیت ۹۷ توڑی حضرت موسیٰ تے فرعون اور بنی اسرائیل غو ذکر آوے جساں ایمان آلاں واسطے بویں تسلیں، عبرت تے نصیحت میں گل ہیں تے مشرکان واسطے سخت درو،

۴۹
﴿۱﴾ **إِن كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا**

اسماناں ماں تے زمین ماں جھو وی ہیں سب خدا غی بارگاہ ماں (اس غا) بندہ بن غے

﴿۲﴾ **لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا وَكُلُّهُمْ**

حاضر ہون آلا ہیں؛ یقیناً سارا اس نے اپناں گہا واماں لیا واپیں تے سارا گنیا واپیں؛ تے یہ سارا

﴿۳﴾ **أَتَيْهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَرْدًا ۚ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا عَمَلًا**

قیامت غے تہاڑے اس غی بارگاہ ماں ایٹکا ایٹکا حاضر ویں غا (۲۷) بیشک جھو لوک ایمان لیا یا تے جھاں نے نیک

﴿۴﴾ **الْصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا ۚ فَإِنَّمَا**

عمل کیا (اللہ) رحمن انھاں واسطے محبت پیدا کردے غو (۲۸) تے (اے نبی) ہم نے یوہ قرآن تھاری

﴿۵﴾ **يَسِّرْنَاهُ بِلسَانِكَ لِنُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَنُنذِرَ بِهِ**

زبان ماں اس گلوں اسان کر چھوڑیو ہے تاں جے تم اس غے ذریعہ پرہیز گاراں ناں خوشخبری سنادیں تے چخو الوقم غاں

﴿۶﴾ **قَوْمًا لَّا ۖ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هَلْ**

لوکاں ناں ڈرانویں؛ تے ہم نے انھاں تیں پہلاں کتنی ہی قوم ہلاک کر چھوڑیں کیوں!

﴿۷﴾ **تُحِصُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ۚ**

(اج) انھاں بچوں تمناں کوئے دے یا تم انھاں غی کاے کیڈ سنیں! (۲۹)

﴿۸﴾ **سُبْحَنَ طه ۚ مَكِينٌ ۚ ذُو جَلَالٍ ۖ عَظِيمٌ ۚ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّجُلُ ۖ أَهْلًا أَمْ كَافِرًا ۚ**

سورت طہ مکہ ماں نازل ہوئی تے اسمان اک سو پینتری آیت اور اٹھ رکوع ہیں

﴿۹﴾ **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جھو بے بہا مہربان مچ رحم آلو ہے

﴿۱۰﴾ **طه ۖ مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى ۖ إِلَّا**

(۱) (اے نبی) ہم نے تھارے قرآن اس گلوں نازل ہیہ نہ کہو جے تم مشقت ماں پے جئیں؛ بلکہ

﴿۱۱﴾ **تَذَكَّرُ لِمَنْ يَخْشَى ۖ تَنزِيلًا مِّنْ خَلْقِ الْأَرْضِ ۚ**

اس شخص غی نصیحت واسطے جھو اللہ تیں ڈرے (۲) یوہ اس ذات غی طرفوں نازل کجھ گیو ہے جس نے زمین

کھمک بلکہ جھمکیں ہیں اس میں بعد قیامت غودہشت ناک منظر پیش فرمائے لوگاں ناں اپناں لکھا غی تیار غی دعوت دتی گئی ہے تے آخر ماں آدم تے ابلیس غوصوبیان فرمائے اس وریوہ تہرو یا اشارو کیوہے۔ جے اللہ غی طرفوں نبی آن یا اللہ غی طرفوں کتاب نازل ہون وریوہ کیوں تعجب کریں! جد کہ اللہ نے پہلے تہاڑے ہی فرمایو تھو کہ ہوں نبی وی جتھوں غوتے کتاب دی نازل کروں غورودہ ہر دور ماں یوہی کرتو رہیوہے تے ناں ہی اس نے یوہ وی فرمایو تھو جے جہود میری ٹوری وی ہدایت ورمعل کرے غواس غی دنیا آخرت دواں جہاناں ماں کامیابی ہی کامیابی ہے تے جہود خدا غی ہدایت میں منہ موڑے غودہ دواں جہاناں ماں بربادی رہو۔

طہ ۲۰

۲۹۸

قال الحجر ۱۶

وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى ۖ الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اُسْوٰی ۝

تے اُچا اُچا اسان بنایا؛ جہود مچ مہربان ہے اس نے عرش ورجلی فرمائی ہے؛

لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَمَا يَدْرِيْهَا وَمَا تُخْفٰی

اسے غوہے جو کجھ اسماناں ماں ہے تے جو کجھ زمین ماں ہے تے جو کجھ انھاں غے بکار ہے تے جو کجھ اس

الْاٰثَرِ ۝ وَاِنْ تَجَدَّرْ بِاَلْقَوْلِ فَاِنَّهُ بِعِلْمِ الْاَسْرٰوِ

مٹی غے پٹھ ہے؛ تے جے تم اُچھیں اُچھیں گل کیہنہ فروہ تے بیشک راز غی گل ناں سگوں اس میں وی چھپی وی

اَخْفٰی ۝ اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلْاَھْوٰی اِلَیْہِ السَّمٰوٰتِ الْحُسْنٰی ۝

گل ناں جانے؛ (وہ ہی) اللہ ہے اس میں سوا کوئے عبادت غے لائق نہیہ اسے ہی غاسنہاں سہناں ناں ہیں (۳)

وَهَلْ اَتٰنَكَ حَدِیْثُ مُوسٰی ۝ اِذْ رَاْنَا رَاقٍ ۚ قَالَ

تے کیوں! تمناں موسیٰ غی گل مچی ہے؛ جسویلے انھاں نے اک دیکھی تے اپناں گہر آلاں ناں

لَا هٰٓءِلَآءُ اِلٰھُ اِلَّا اَنْتَ ۚ نَاذِرُ الْعٰلَمِیْنَ اَنْتَ بَعَثَکُمْ فِیْہَا

کہیو: تم ذری کھلو! مٹاں اک دی ہے ہو سکے ہوں اس بچوں تھارے واسطے کوئے

بِقَبَسٍ اَوْ اٰجِدُ عَلٰی النَّارِ هٰدِی ۝ فَلَمَّا اَتٰتَہَا نُوْدٰی

انگار لے آؤں یا مٹاں اک کونوں رستہ غو چوگک جے (۴) فرجسویلے ویہہ اک کوئے بجیا اواز آئی

یٰمُوسٰی ۝ اِنِّیْ اَنَا رَبُّکَ ۚ فَاحْلَحْ عَلٰیکَ اِنَّکَ بِالْاَوَادِ

اے موسیٰ! بیشک ہوں ہی تھارو رب ہوں تے اپنی جھیں لاہ چھوڑو تم طوی غا سچا

الْمُقَدَّسِ طُوٰی ۝ وَاِنَّا لَخٰتِرُکَ ۚ فَاسْتَمِعْ لِمَا یُوْحٰی ۝

مدان ماں ہیں؛ تے میں تمناں چنن تہو ہے ہن جہودی وحی کی جے لگی اس ناں غور ناں سنوں!

اَلَّذِیْ اَنَّا اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا ۚ فَاعْبُدْنِیْ ۚ وَاقِمْ الصَّلٰوةَ

بلاشبہ ہوں ہی اللہ ہوں میرے میں سوا کوئے معبود نہیہ! لہذا میری ہی عبادت کرو تے میری یاد واسطے نماز

لِذِکْرِیْ ۝ اِنَّ السَّاعَةَ اَتِیۡتَہٗ ۚ اَکَادُّ اُحْفِیْہَا لَیَحْزٰی کُلٌّ

پڑھیا کرو؛ قیامت یقینا آن آئی ہے ہوں اس ناں چھپا غے رکھنی چاہوں تانجے ہر اک شخص ناں

مَنْذِلٌ ۝

موسیٰ غوصوبیان ہو رہیوہے، اس ماں اک پاسے تے یوہ اشاروہے جے وحی نازل کرن تے نبی بنان غی یاہ گل کائے نویں یا اوپری نہیہ جس غی مکہ غامشرک مخالفت کر رہیا ہیں بلکہ رحمت عالم ﷺ میں مچ پہلاں اللہ غا عاایشان نبی حضرت موسیٰ دی تشریف لیا تھا انھاں وروی اسے راوی نازل وے تھی ورنہ فرمان لوگاں نے انھاں غی دی اسے را مخالفت کی تھی جس راے اج مکہ غامشرک رحمت عالم ﷺ غی مخالفت کر رہیا ہیں تے دو جے پاسے قصہ غے بکار کہ غاں مشرکاں بلکہ سارا عرب غاں کافراں واسطے اک چپ چیتی درڑ دی ہے جے تم بہا نویں کتنی وی کھو بیڑیں رگڑو ورا اللہ غودین جھیکو ضرور غالب آئے رہو تے فرعون ہاروں اک تہاڑے ضرور دین غاں دشمنان غویز و غرق ہوئے رہو ات یوہ قصواتوں چھو یو جا رہیوہے جد حضرت موسیٰ دس سال مدین ماں رہن میں بعد واپس

(۲) نبی پاک ﷺ غا مبارک دل ماں اس گل غی سخت ہڈک تھی جے یہ کافر کسے را اس قرآن ورا ایمان لیا غے اپناں آپ ناں دوزخ غی اک میں بچا لیں۔ وریہ قسمت لوک اللہ غی اس رحمت میں ہو ر دور دور ہوتا میں تھا۔ جس غی وجہ میں حضرت ﷺ غو مبارک دل دکھیا تھوہے یہ لوک اپناں لغو نقصان کیوں نہیہ سمجھتا، اللہ تعالیٰ اپناں حبیب ﷺ ناں تسلی دئے جے یوہ قرآن اس گلوں تے نہیہ نازل ہوو جے تم اس غی وجہ میں مشقت تے پریشانی ماں پے میں۔ یوہ قرآن تے اللہ غی طرفوں اک نصیحت ناموں ہے۔ یوہ تے انسان ناں اس غی چھپی وی بلکہ سستی وی فطرت ناں جگا وے تے اس ناں وہ ہی ہدایت غوسبق یاد کرواوے جہود اس غی فطرت ماں موجود ہے وریہ نصیحت میں فائدو وے ویہہ ہی کھٹیں جہود اپناں مالک میں اپناں لکھا میں ڈریں؛ باقی جہود قسمت اپناں دل غی رگڑو زمین ماں ہدایت غو کوئے میں جسمن ہی نہ دیدیں انھاں ناں قرآن غودی کے فائدو؛ اکثر بزرگاں نے آیت غی تفسیر اسے را کی ہے ورحافظ ابن کثیر تے کجھ دو جاں مفسراں نے اس غی غوتعلق تہجد ناں جوڑیوہے جے پہلاں نبی پاک ﷺ تے صحابہ گرام رات غے ویلے تہجد پڑھن تے نماز ماں لمی قرأت کرن ورج مچت کریں ویں تھا اس وریہ مشرکاں نے یوہ مہو مار یوہے قرآن کے نازل ہو یو مسلماناں وریہ تے مصیبت نازل ہو گئی۔ اسے ورا اللہ پاک نے فرمایوہے قرآن مشقت ماں بین واسطے میںہ بلکہ نصیحت حاصل کرن واسطے ہے۔

(۳) قرآن غی شان بیان ہو رہی ہے جے یہ مشرک اس قرآن غوزتبو کے سائنیں غا یوہ تے اس ذات غو کلام ہے جس نے یاہ زمین تے یہ اچا اچا اسان بنایا۔ وہ مچ مہربان ہے اس نے مہربانی فرمائے اپناں بنداں غی ہدایت واسطے اپناں حبیب ﷺ وراپناں زبیر کلام نازل کیوہے۔ زمین اسان میں تے انھاں غا بکار غیں اور زمین غا بیٹھ غیں ساریں چیز اسے مالک الملک غیں میں وہ لیکھو اس ساری کائنات غو مالک ہے جسماں کوئے اس غویابی تے شریک نہیہ، اس غی قدرت میں بعد اس غاعلم غو حال بیان فرمایوہے کائے گل بلیں بلیں کرو یا اس میں ویں آہستہ بالکل دل دل ماں ذری خیال ہی کرو وہ ہر ایکن گل ناں خوب سنیں تے خوب جانے، اس غے نزدیک اچی مندری آواز ماں بلکہ بولن ماں تے دل دل ماں سوچن ماں کجھ وی فرق نہیہ لہذا عبادت غو مستحق وہ لیکھو اللہ ہی ہے جسماں کوئے اس غو شریک نہیہ اسے غاسنہاں سہناں ناں ہیں تے اسے غیں چمکیں چمکیں صفت ہیں۔

(۴) اپنی توحید آئی تے قرآن غا نازل ہون غی گل میں فٹ بعد حضرت

اپنے دیس مصر ماں اپنی اماں درمیا تھا فراک جگہ سخت ٹھنڈی رات ماں رستو چاہل گیا تھا تے انھاں نے دورا کیکن پہاڑ وراگ بیتی ڈھکی تھی اس ویلے انھاں نے اپنی بیوی صاحبہ ناں تے دو جاں ناں آلاں ناں کہو تھو جے تم اتے کھلو، ہوں تھاروا واسطے اتوں کوئے اگ غوا نگارو لے آؤں ایامناں رستہ غوی کچھ پتو لگ ہے۔!

(۵) حضرت موسیٰ مصر جان غورستو لوڑیں تھا۔ وراثت اللہ تعالیٰ توڑی بچن تے جنت ماں جان آلا رستہ غورسہ وند ہو رہو تھو، حضرت جسو پئے اس اگ غے کوئے مچیا تے کے دیکھیں جے اک سرو نیلو پوٹو ہے جس ورچ سنی اگ لگی وی ہے جس ناں تک غے آپ ہدراں ہی دل غیں تندڑاؤں ملھکن ویں لگیں یونا وراگ ہے ور پوٹو اگ ناں سر تو مینہ سگوں ہو رو نیلو ہو تو جارھو ہے یاہ اصل ماں اللہ غا نور غی جلی غواک چھلکا رو تھو۔ موسیٰ جسو پئے اس غے

نیوے ویں تے اتوں اک غیبی آواز آوے جے ہوں ہی تیر ورب ہوں تے تم طوی غا سچا مدان ماں کھلا ہیں، اس ویلے اللہ غی جلی ناں یوہ سارو مدان بچو تے بابرکت ہووے اس گلوں تم جوڑو لاء غے اگے! فراس جگہ یاہ پہلی وحی نازل وے تے انھاں ناں ساری عبادتاں غی خاص کر غے نماز غی پابندی کرن غو حکم وے نالے قیامت غی تیاری کرن غو حکم وے نالے قیامت ضرور آن آلی ہے تاں جے ہر ایک ناں اپناں عمل غو بدلو تھو وے اللہ نے اس غا آن غو خاص وقت چھپا غے رکھو ہے ورواہ آوے غی ضرور، ایمان آلاں ناں اس ور پکو یقین کر غے اس غی تیاری کرن غی لوڑ ہے تے انھاں ناں قیامت غا بارہ ماں کسے بے ایمان غی گل ورتھان مینہ کرنوں چاہئے۔!

(۶) حضرت موسیٰ اگ لین گیا تھا وراثت پیغمبری لہجہ گئی تے مہن معجزو عطا کیو جارہو ہے اور معجزہ غی حقیقت صاف واضح کرن واسطے انھاں ناں ہی سوال وے جے تھاراسجا ہتھ ماں کسے ہے؟ دیہہ جواب دیں جے یاہ سوہنی ہے یقیناً واہی سوہنی جھوی ہوں کیوں تے جس ناں بکریاں واسطے پتر چھو تے اس تیں علاوہ ہو رو دی مچ فائدہ اپن مفسراں نے ات یوہ علمی کنتو وی لکھو ہے جے حضرت موسیٰ جان غے گل ملی کرتا جا رھیا تھا کیوں جے انھاں ناں مالک ناں گل کرتاں لطف آرھو تھو اللہ غی طرفوں حکم ہووے اس ناں بن سٹ چھوڑو تے نکو یاہ خدا غی قدرت ناں کے بن جے فر کے دیکھیں از مین ور پیتاں ہی واہ سوہنی جھوی بلاشبہ سوہنی ہی تھی سچیں بچیں اک اژدھو بن جے جھو پتلا سپ ہاروں تیر ی ناں ایان آواں دوڑے یوہ اللہ غی قدرت غواک نمونوں تھو جے وے وہ ہی ہے جھو خدا ناں منظور ہے فر حکم وے جے اس ناں نوڑیو تے ڈرو نہ ہم اس ناں فرسوہنی بنا دیاں غا حضرت ہمت کر غے جسا ہی اس ناں نوڑیں واہ واہی پرانی سوہنی بن جے۔

(۷) یوہ دو جو معجزو عطا ہووے جے تم اپنوں ہتھ کچھ پٹھ رکھ غے کڈو یوہ دیہنہ ہاروں ملھکن لگ بے غور اس ماں کائے بیماری مینہ ہو سے بلکہ یوہ چھڑواک معجزو ہے غو سبحان اللہ قرآن امی نبی ﷺ غی زبانی کسی نکلیں غلطیاں غی وی وضاحت تے نشاندہی کرتو جے حضرت موسیٰ غا اس معجزہ غو ذکر تورات ماں وی تھو ورتورات ماں حضرت موسیٰ غی سیرت لکھن آلاں نے اپنی طرفوں یوہ کوڑ رلا چھوڑ یو تھو جے حضرت غو

ہتھ کوڑیاں ہاروں یا برسی آلاں ہاروں ملھکو دے تھو نعوذ باللہ اس تیں خیال وے تھو جے یاہ کائے بیماری تھی حالانکہ اللہ غا نبی اسان عیاں تیں پاک ویں موجودہ بائبل ماں وی یاہ گل اسے راکھی وی ہے ورتقرآن نے انھاں غا اس الزام غی اس رات دیدی ﴿مِنْ غَیْرِ سُوءٍ﴾ جے ہتھ دیہنہ ہاروں چکے تھو یوہ معجزو کسے بیماری غی وجہ تیں ایسو مینہ تھو۔ یاہ قرآن غا کلام الہی ہون تے رحمت عالم ﷺ غا سچا نبی ہون غی کتنی بڑی دلیل ہے!! اور یوہ قرآن غو ساری انسانیت ورتکو بڑوا احسان ہے کہ لوکاں نے اپناں نیماں غا بارہ ماں جھو یں چھوٹھیں گل مشہور کر چھوڑیں تھیں قرآن انھاں غی حقیقت بیان کر غے نیماں غی ذات ناں عیاں تیں پاک کرے۔

نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى ۖ فَلَا يَصِدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَكُلُّوْهُمْ

اس غی کوشش غو بدلو لہجہ جے؛ تے تمناں اس ور یقین کرن تیں کوئے اسوا دی روک نہ چھوڑے جھو واس ورا ایمان

بِهَآءِ وَاتَّبِعْ هُوَ فَتَرَى ۚ وَمَا تَلَكَ يَمِينُكَ يَهُوسَى ۖ

مینہ رکھو اور وہ اپنی مرضی ور چلے مینہ تے تم ہلاک ہو جیں غا (۵) تے اے موسیٰ یوہ تھاراسجا ہتھ ماں کسے ہے؟

قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَهِيَ بِهَا عَلٰی

انھاں نے عرض کی یاہ میری سوہنی ہے، اس ور ہوں ٹیک لاؤں تے اس ناں اپنی بکریاں ور پتر

غَاصِبِيْ وَلِيْ فِيْهَا مَا رَبِّ اٰخَرٰی ۚ قَالَ اَلْقَاهَا يَهُوسٰى ۖ

چھتوں تے میرا اس ماں دو جاوی فائدہ ہیں؛ اللہ نے فرمایو: اے موسیٰ اس ناں بن سٹو؛

فَالْقَهْمَ اِذَا ذٰهَبَ حَيٰةُ تَسْعٰی ۚ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ ۚ

تے انھاں نے واہ سٹ چھوڑی فرچان چک ہی واہ سپ بن غے دوڑن لگ پئی؛ اللہ نے فرمایو: اس ناں پھوڑو تے ڈرو نہ!

سَبْعِيْنَ هَآسِيْنَ تَمَّ الْاَوَّلٰی ۚ وَاضْمَمِيْكَ اِلٰی

ہم مہن ہی اس ناں اس غی پہلی حالت ور پھیر چھوڑاں غا (۶) تے اپنوں ہتھ کچھ پٹھ

جَنَاحَكَ تَخْرُجْ بِضَمٍّ مِّنْ غَيْرِ سُوْءٍ اٰیٰةُ اٰخَرٰی ۚ

رکھو وہ بچن کسے عیب (ہماری) غے چھکو نکلے غو یوہ دجو معجزو ہے؛

لِيُزِيْكَ مِّنْ اٰيٰتِنَا الْكُبْرٰی ۚ اِذْ هَبْ اِلٰی فِرْعَوْنَ

تانجے ہم تمناں بڑیں بڑیں نشانیں دساں (۷) تم فرعون کوئے جاؤ اس نے مچ

اِنَّكَ طَافِيْ ۚ قَالَ رَبِّ اِنَّشِرْ لِّیْ صَدْرِيْ ۚ وَبَسِّرْ لِّیْ

اٹی چکی وی ہے؛ موسیٰ نے دعا کی رہا! میرے واسطے میرو سینوں کھول دے؛ تے میرو کم

اٰمِرِيْ ۚ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسٰنِيْ ۚ يَفْقَهُوْا قَوْلِيْ ۚ

اسان کر دے؛ اور میری زبان غی گٹھ کھول دے تانجے لوک میری گل سمجھ سکیں؛

وَاجْعَلْ لِّیْ وَزِيْرًا مِّنْ اٰهْلِیْ ۚ هٰذَا رُوْنِ اٰمِرِيْ ۚ

تے میراں گہر آلاں بچوں میرو اک مددگار مقرر فرما دے یعنی میرا پہاٹی ہاروں ناں

اَشْدُّ دُبَّهٖ اَزْرِیْ ۚ وَاشْرَکْهُ فِیْ اَمْرِیْ ۚ لَکِیْ سُبْحٰکَ

تے اس نے ذریعے میری دلک ڈاھڈ کر دے؛ تے اس ناں (وی) میرا کم ماں شریک کر دے؛ تانجے ہم تیری

کَثِیْرًا ۚ وَتَنْدُرُکْ کَثِیْرًا ۚ اِنَّکَ کُنْتَ بِنَا بَصِیْرًا ۝

خوب پاکی بیان کراں؛ تے بہت زیادہ تیرو ذکر کراں؛ توں تے ہم ناں یقیناً خوب دیکھن آلو ہے؛

قَالَ قَدْ اُوْتِیْتَ سُوْلَکَ یٰمُوسٰی ۚ وَاقْلَدْ مِنْکَ

اللہ نے فرمایو: اے موسیٰ! تم نے جو کچھ منکبو وہ تمناں دے دو گیو (۸) اور ہم نے تے تھارے اُپر اک ہو

عَلِیْکَ مَرَّةً اُخْرٰی ۚ اِذَا وُحِیْنَا اِلَیْ اَنَّکَ مٰیوٰحٰی ۚ

واری (وی) احسان کیتو؛ جسویلے ہم نے تھاری ماں دروچی کی جھوی (تمناں) سنا کی جارہی ہے

اِنَّ اَقْدَفِیْہِ فِی التَّابُوْتِ فَاَقْدَفِیْہِ فِی الْیَمِّ فَلَیْلِقَہٗ

جے توں اس (بچہ) ناں صندوق ماں رکھ دے فرصندوق ناں دریاماں سٹ چھوڑ تے دریاس ناں گھنڈا

اَلِیَمِّ بِالسَّاحِلِ یَاْخُذْہٗ عَدُوٌّ لِّیْ وَعَدُوٌّ لَّہٗ ۚ وَالْقَبِیْتُ

توڑی لے آوے غو (جٹوں) میرو تے اس غواپوں دشمن اس ناں چک لے غوتے (اے موسیٰ) میں

عَلِیْکَ حُبَّہٗ مِّنِّیْ ۚ وَلَتُصْنَعْ عَلٰی عَیْنِیْ ۚ اِذَا

تیرے اپراہنی خاص محبت سٹ چھوڑی تانجے میری اکھاں اگے تیری پرورش دے؛ (یاد کرو) جسویلے

لَتَشِیْءَ اَخْتُکَ فَتَقُوْلَ هَلْ اَدُلُّکُمْ عَلٰی مَنْ یَّکْفُلُہٗ

تھاری بہن (پچھے پچھے) کُرتی جے تھی فرواہ کہہ رہی تھی کیوں! ہوں تمناں اسی (کائسری) دتوں جھوی اس غی پرورش کرے

فَرَجَعْنَاکَ اِلَیْ اِمْرَکَ کَیْ تَقْرَعِیْنِہَا وَلَا تَحْزَنُ ۚ وَ

اس راہم نے تم تھاری ماں کو لے پچھا چھوڑیا تانجے اس نہیں اکھ ٹھنڈیں رہیہ تے واہ غم نہ کرے اور

قَتَلْتُ نَفْسًا فَنَجَّیْتُکَ مِنَ الْعَمْرِ وَفَتَنَّاکَ فَنُؤَمَّاکَ ۚ

تم نے اک شخص جانوں مار چھوڑیو فرہم نے تمناں اس غم میں نجات دتی تے ہم نے تھاری (کھیں واری) آزمائش کی

فَلِیْسَتْ سِنِیْنٌ فِیْ اَہْلِ مَدَیْنٍ ثُمَّ جِئْتُ عَلٰی قَدْرِ

تے تم کہیں سال مدائن غا لوکاں ماں رہیا فر اے موسیٰ تم طے کیا وا وقت غے مطابق

(۸) حضرت موسیٰ ناں فرعون جلیا جابر ان من انسان کو لے جان
 غو حکم ہو رہو تھو، تے حضرت ناں پیغمبری غی ذمہ واریاں غو پور و پور و
 احساس تھو، اس گلوں ویہہ اس رستہ غی اوکھتاں واسطے تے اس کم غی
 توفیق واسطے دعاوی اللہ تعالیٰ کو توں ہی منگیں جے رہا! توں میرو
 سینوں کھول دے یعنی مناں اسی ہمت عطا فرما جے ہوں اس رستہ غی
 اوکھتاں ناں پچھل سکوں تے میرے واسطے اساحالات بنا دے جے
 میرو یوہ کم اسان ہو جے تے میری زبان کھول چھوڑ تانجے ہوں تیرو
 سنہو تے تیرو پیغام صاف صاف پچھا سکوں! تے لوک میری گل ناں
 چنگی طرح سمجھ سکیں۔ یہودیایں غی کتاباں ماں ہے جے نکاں ہوتاں
 حضرت موسیٰ نے اک واری اگ غواٹگار و منہ ماں رکھ لیتو جس تیں
 ویہہ اڑک اڑک غے بولیں ویں تھا، حضرت ابن عباس تیں وی اک
 روایت اسے رانقل ہوئی ہے اسے کر غے مھارا اکثر مفسراں نے وی
 یا ہی گل بیان کی ہے، ور کچھ حضرات غو خیال ہے جے ات تھعیا ماں
 غی کائے گل بیہہ بلکہ ویہہ چھڑی رواگنی ناں صاف صاف تقریر کرن
 غی توفیق منگ رہیا ہیں، فراہناں گہراں پچوں بڑا لہ حضرت ہارون
 واسطے وی پیغمبری غی دعا منگیں جے تانجے ویہہ میرو اُپر آلو کریں تے
 فرہم دوئے رل غے خوب اللہ غی پاکی بیان کراں تے گس غے
 اپناں رب ناں یاد کراں اسے تیں علماء کرام نے یاہ گل وی بیان کی
 ہے جے اللہ تعالیٰ غی یاد واسطے اس غو ماحول ہونوں وی مچ ضروری
 ہے خیر! اللہ غی طرفوں جواب آوے جے ساریں دعا قبول ہو گئیں
 تے تم نے جھوی جھوی چیز منگی تھی واہ تمناں عطا ہو گئی۔

(۱۱) یوہ یاتے اسے ویلا غوذکر جد حضرت موسیٰ گھر چک گیا تھا فراتے دواں پر اوں کوئے وحی آئی یا فر اللہ نے جس را یوہ حکم موسیٰ ناں دتو تھو اسے را انھاں غا پہاکی ہارون ناں وی دتو تھو بہر حال! اس حکم و ردواں پر انواں نے اللہ تعالیٰ اگے اپنی بے بسی تے کمزوری بیان کی ہے رہا! ہم ناں ڈر ہے جے وہ ماری گل سنن تیں پہلاں ہی مہار اور زیادتی نہ کرن لگ جے یا تکبر ماں آغے تیری شان غے خلاف کجھ کہن لگ جے یوہ ڈر خاکسکر غے اس گلوں تھو کیوں جے موسیٰ نے فرعونیاں غواک بند و قتل کر چھوڑ یو تھو، اللہ نے فرمایو تم ڈرون میری مدد تے تھارے ناں ہے ہوں آپ تھاریں گل سنوں لگو تے ہوں ضرور تھاری مدد کروں غوبس ہن تم اس سرکش کوئے جاؤ! تے اس ناں کہو جے ہم تیرا رب غی طرفوں چلایا داہاں! تے اس غا رسول ہاں! تو بنی اسرائیل ناں اپناں ظلم تیں آزاد کر غے انھاں ناں مہارے ناں جان دے، تاں جے ہم کدے

جانے آزادی ناں اللہ غی عبادت کر سکاں ناں ہی یاہ گل وی جے ہم تیرا رب کوںوں معجزا لے غے آیا ہاں توں کاے نشانی دیکھنی چاھوے تاں شوق ناں تک سکے! تے یاد رکھ خدا کی عذاب تیں وہ ہی بچے غوتے سلامتی اسے ناں نصیب و ہے غی جہود ہدایت ور چلے غوتے عذاب اسے وراوے غو جہود خدا غا سچا دین ناں چھوٹو کہہ غوتے اس تیں منہ موڑے غو۔

(۱۲) متکبر فرعون ناں حضرت موسیٰ غی تو حید آئی تقریر سن غے اگ لگ گئی تے اس نے حضرت موسیٰ غے اگے یہ پٹھا سدا سوال کرنا شروع کر لیا، اس غو خیال تھو ہوں گلاں ماں اللہ غا بنی ناں چپ کر اچھوڑوں غو ورحضرت موسیٰ تے اللہ غا دتا و اعلم ناں گل کر رہیا تھا انھاں نے ہر ایکن گل غومنے توڑ جواب دتو، جس وروہ کافر ناٹرے گیو، اس نے سوال کیو جے مہارا بڑا بڑا جہودا شرک کرتا کرتا مر گیا انھاں غو کے ہوو؟ وہ سوچے تھو کہ جے موسیٰ یاہ گل کہیہ غا جے وے ہدایت ورتھا تاں ہوں کہوں غو جے فرتے

ہم وی ہدایت ورحاں کیوں جے مہارو وی وہی رستو ہے تے جے کدے حضرت موسیٰ نے کہو جے ویہہ گمراہ تھا تاں لوکاں ناں پہو کا چھوڑوں غو جے یہ تے تھاراں بزرگاں ناں گمراہ کہیہ، فرعون بڑو سیاسی بنے تھو ورحضرت موسیٰ غا جواب وراں ناں کرانی چڑ گئی حضرت نے فرمایو انھاں غو علم تے اللہ تعالیٰ کوئے ہے وہ ہی جانے انھاں غو کے ہوو۔ وہ نہ کدے غلطی کرے۔ نہ کدے پہلے بسرے، جس نے تھارا واسطے اپنی قدرت ناں زمین ماں یہ بہ چیز پیدا کیں جھاں ماں عقل تیں کم لین آلاں واسطے اس غی قدرت غیں بچ نشانیں ہیں، ورا انھاں واسطے ہی جہود عقل تیں کم لیں۔

(۱۳) یعنی ساراں تیں پہلو انسان حضرت آدمؑ غوبت مٹی تیں ہی بنا یو گیو تھو فر انسانی نسل غو سلسلو نطفہ غے ذریعہ چلیو جہود مٹی تیں ہی پیدا ہون آلیاں چیزاں ناں تیار و ہے بہر حال انسان پیداوی مٹی تیں ہی و ہے تے مرے وی وہ مٹی ماں ہی رن جے تے قیامت غے تہاڑے وہ فراسے مٹی تیں دوہری واری انھاں غے زندو کیو جے غو۔ کجھ روایتاں ماں ہے جے قبر ورتے بک پہر غے مٹی سٹی چا ہے! تے ہر ایکن بک ورتیب ناں یہ ترے لفظ پڑھنا چا ہے! مہارا فقہاء نے اس ناں مستحب لکھو ہے وراں روایت غی سند خاصی کمزور ہے، ہاں! چھڑی ترے بک مٹی سنن غی حدیث کی ہے۔ (روہ ابن ماجہ)

(۱۴) اللہ تعالیٰ فرماوے جے ہم نے فرعون ناں اپنی قدرت غیں ویہہ ساریں نشانیں دیں جہو یں موسیٰ ناں عطا ہوئیں تھیں جس را کہ سوہنی غوسپ بنوں، تے جتھ غو جملئون ورفرعون فروی ایمان لیان تیں منکر گیو تے اللہ غا عطا کیا و ان معجزات ناں جادو کہہ غے سیاسی لیڈراں ہاروں لوکاں ناں حضرت موسیٰ غے خلاف چک دین تے پہوکان لگو جے یہ تے اس جادو ناں ہم مصریاں ناں اس ملک تیں کڈ غے مہاری بادشاہی تے مہارا ملک ورقضوہی کرنوں چاھو یں۔ یہ ساریں اس غیں سیاسی چال تھیں تے وہ ڈبن آلا ہاروں اینو یں ہتھ پیر مارے تھو ورنہ اس ناں چنگی طرح چوتھو جے نہ تے یوہ جادو ہے تے نہ ہی جادو ناں اج توڑی کوئے کسے ناں کسے ملک تیں بے دخل کر سکیو ہے فرعون نے جادو گراں غے ذریعہ اس معجزہ غو مقابلو کرن و رک بن لیو تے تہاڑو متھن واسطے حضرت موسیٰ ناں لکارن لگو حضرت موسیٰ ناں وی جادو غا

الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ۖ قَالَ عَلَيْهَا عِندَ رَبِّي فِي كِتَابٍ

لوکاں غو جہودا گذر گیا کے حال ہے؟ انھاں نے جواب دتو انھاں غو علم میرا رب کوئے کتاب ماں موجود ہے

لَا يُضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ۚ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ

میرو رب نہ غلطی کرے تے نہ پہلے؛ وہ جس نے زمین ناں تھارا واسطے فرش

مَهْدًا أَوْ سَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا ۚ وَانزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

بنا یو تے اس ماں تھارا (چلن) واسطے رستا بنا یا تے اس نے آسمان تیں پانی برھا یو

فَأَخْرَجْنَا بِهٖ أَزْوَاجًا مِّن تَبَاتٍ شَتَّىٰ ۚ كُلُوا وَ

فر ہم نے اس ناں زمین تیں جنن آلیں قسم قسم غیں چیز پیدا کردتیں؛ تم آپ وی کھاؤ! تے

ارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّعْيٰ

اپناں ماں چوکھ ناں وی چراؤ بیشک اس ماں عقل آلاں واسطے واقعہ ہی بڑیں نشانیں ہیں (۱۲)

مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً

اسے زمین تیں ہم نے تم پیدا کیا، تے اسے ماں ہم تمناں لے جاں غا، اور اسے بچوں ہم تمناں دوہری واری

أُخْرٰی ۚ وَلَقَدْ آتَيْنَا لَٰكُمُ الْكِتَابَ فَكُلُوا مِنْ

کذاں غا (۱۳) تے بیشک ہم نے فرعون ناں انہیں ساریں نشانیں دتیں وراں نے انھاں ناں پہوٹھیں کہہ دتے وہ منکر گیو

قَالَ اجْعَلْنٰ لِيْ خُرْجًا مِّنْ اَرْضِ اِسْرٰءِيْلَ ۚ يٰمُوسٰی

وہ کہن لگو اے موسیٰ کیوں! تم مہارے کوئے اس گلوں آیا ہیں جے تم ہم ناں اپناں جادو ناں مہارا ملک تیں کڈ چھوڑیں

فَلَمَّا تَبَيَّنَكَ لِإِسْرٰءِيْلَ مِثْلَهُ ۚ فَأَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ

ہن ہم وی تھارا مقابلہ ماں اسو ہی جادو لیا ناں غا لہذا تم مہارے تے اپنے بشکار اک وقت

مَوْعِدًا لِّانْخِلَافِهِ ۖ فَنَحْنُ ۖ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا ۚ سَوٰی ۚ قَالَ

مقرر کر لیو نہ ہم اس غی خلاف ورزی کراں تے نہ تم! اک سہرا مدان ماں؛ موسیٰ نے فرمایو:

مَوْعِدًا لَّكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَن يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ۚ

تھارا واسطے میلا آلو تہاڑو مقرر ہے تے یاہ گل جے لوک دن چڑھتاں ہی کھٹھا کیا جیں (۱۴)

ساریں نشانیں دیں جہو یں موسیٰ ناں عطا ہوئیں تھیں جس را کہ سوہنی غوسپ بنوں، تے جتھ غو جملئون ورفرعون فروی ایمان لیان تیں منکر گیو تے اللہ غا عطا کیا و ان معجزات ناں جادو کہہ غے سیاسی لیڈراں ہاروں لوکاں ناں حضرت موسیٰ غے خلاف چک دین تے پہوکان لگو جے یہ تے اس جادو ناں ہم مصریاں ناں اس ملک تیں کڈ غے مہاری بادشاہی تے مہارا ملک ورقضوہی کرنوں چاھو یں۔ یہ ساریں اس غیں سیاسی چال تھیں تے وہ ڈبن آلا ہاروں اینو یں ہتھ پیر مارے تھو ورنہ اس ناں چنگی طرح چوتھو جے نہ تے یوہ جادو ہے تے نہ ہی جادو ناں اج توڑی کوئے کسے ناں کسے ملک تیں بے دخل کر سکیو ہے فرعون نے جادو گراں غے ذریعہ اس معجزہ غو مقابلو کرن و رک بن لیو تے تہاڑو متھن واسطے حضرت موسیٰ ناں لکارن لگو حضرت موسیٰ ناں وی جادو غا

فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَىٰ ۖ قَالَ لَهُمُ

تے فرعون مڑ گھو اور اپناں داء فریب گھٹھا کر غے فر (مقابلہ ور) آ گیو موسیٰ نے انھاں (جادوگراں) ناں کہو:

مُوسَىٰ وَيَلِكُمُ لَا تَقْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسَبِّحَكُمْ

او! تھارا ور پوے! تم اللہ تعالیٰ ور چھوٹیں گل بتا بتا غے نہ لاؤ کہ وہ تمناں عذاب ناں

بَعْدَ آيٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَىٰ ۖ فَتَنَّاكَ تَهْتَكُمُ

بتاہ کر دے تے وہ یقیناً ناکام ہو گیو جس نے کوڑیں گل بتا ناںں فرو بہ لوک آپس ماں اپنی گل ماں اختلاف

بَيْنَهُمْ وَأَسْرَأَ النَّجْوَىٰ ۖ قَالَ الْإِنِّ هَذَا مِنَ السَّحَرِ

کرن لگ گیا تے بلیں بلیں گوشا کرن لگا؛ کہن لگا یہ دوے تے بالکل جادو گر ہیں

يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِ هَٰؤُلَاءِ هَٰؤُلَاءِ

جھوا اپناں جادو غے ذریعے تمناں تھارا ملک تیں باہر کڈ دیوں چاہویں تے تھارو شاندار

بَطَرٍ يُفْتِنُكُمُ الشَّلٰى ۖ فَاجْبِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ اتَّوَصَّافًا

مذہب ختم کر چھوڑیں؛ لہذا تم اپناں سارا داء گھٹھا کر لیو فر لین بتا غے آ جاؤ

وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى ۖ قَالَ الْيُوسٰى اِمَّا

تے اج وہ ہی کامیاب وے غو جھو (ات) غالب آ گیو (۱۵) انھاں نے کہو: اے موسیٰ! یا

أَنْ تُلْقٰى وَاِمَّا أَنْ تَكُونَ أَوَّلَ مَنِ الْقٰى ۖ قَالَ

تے تم سٹ دیو تے یا فر ہم پہلاں سٹاں؛ موسیٰ نے فرمایو:

بَلِ الْقَوْمَ فَإِذَا جَاءَهُمْ وَعَصِيَّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِمْ مَن

بیہنہ بلکہ تم ہی سٹو! فر چان چک ہی انھاں غیں رسیں تے انھاں غیں سوہیں موسیٰ ناں انھاں غا

سَحَرَهُمْ أَتٰهَا تَسْعٰى ۖ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً

جادو ناں دوڑ تیں سہی لکن لگیں؛ اسو پئے موسیٰ ناں اپناں دل ماں ڈر سہی

مُوسٰى ۖ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلٰى ۖ وَالْقٰى مَا

ہو وو؛ ہم نے کہو: ڈرو نہ! بیشک تم ہی غالب رہیہ غا؛ تے سٹ دیو واہ چیز جھوی تھارا

مقابلہ ماں معجز و پیش کرن تے لوکاں توڑیں سچا دین غوسنیو پہچان غو چنگو
موقعو ہتھ آ گیو انھاں نے فرمایو! جی بسم اللہ! آ جاؤ مقابلو دی کر دیکھو
! اس واسطے ”زینت آلو تہاڑو تے دیہنہ چڑھتا“ غو وقت مقرر ہو گیو
ہے زینت آلو تہاڑو مصریاں غو کئے میلہ یا عید غو تہاڑو تھو جسماں
سارالوک کھلا مدان ماں نکل غے خوشی مناویں تھ حضرت موسیٰ نے
سوچو اس تہاڑوے لکا مونٹا ہر ایکن ناں معجز و تگن غو موقعو لگے غو تے اس
را دین غی دعوت گہر گہر بجے غی تے دیہنہ چڑھتا وقت غو یوہ فائدو
وے غو بے اس وچلے ہر اک چیز صاف صاف دے غی کسے ناں
کوئے شک شبہ بیہنہ رہے۔

(۱۵) فرعون حضرت موسیٰ ناں مقابلہ غی گل متھ غے مجلس تیں اٹھو تے
سارا ملک تیں جادوگراں غی اک فوج بٹھلی کر غے مدان ماں آ گیو
جادوگر فرعون کونوں بڑاں بڑاں انعاماں غی گل سن غے خوب بھنڈیا
تے جو پئے سارا مدان ماں کٹھا ہو گیا حضرت موسیٰ نے انھاں ناں
صیحت کرنی شروع کی جے کچھ تے خدا غو خوف کرو! خدا غا دین
غا مقابلہ ماں آئے کیوں تم اپنا آپ ناں برباد کریں کیوں! معجزہ ناں
جادوگری کہہ غے اپنوں آپ بتاہ کریں حضرت غی اخلاص پھری تقریر
غو یوہ اثر ہوو کہ جادوگراں غی صفاں ناں درک لگ گئی دیہنہ سوچن
لگا جے یہ صیحت غیں گل کوے جادوگر کہہ بیہنہ سکتو! ممکن تھو کے جادوگر
پچھے ہٹ جاتا و فرعونی لوکاں نے تاواں ہی گوشا شوشا کر غے فر اکٹھا
کر لیا۔ پھیکو سارا ہی ایکن دو جاناں جوش دین واسطے کہن لگا جے
یہ دوے پہاکی پکا جادوگر ہیں، یہ جادو غا زور وراس ملک غاں اصل
باشنداں ناں اتوں بے دخل کرنوں چاہویں تے تھارا باپ
دادا غا چنگا مذہب غوناں نشان دنیا تیں نیست و نابود کرنوں چاہویں
لہذا اک واری حملو کر چھوڑو کیونجے جھو و اج غالب آ گیو بس وہ ہی
اصل غالب رہے غو تے جھو و اج شہہ گیو فروہ کدے اٹھ بیہنہ سکسیں۔

(۱۶) حضرت موسیٰ نے پہلاں جادوگراں ناں ہی اپناں کرتب دسن واسطے فرمایا تاجے لوک پہلاں جادوناں چنگی طرح تک لیس فرمجز و تک نے جادو تے معجزہ ماں ٹھیک فرق کر سکیں۔ جادوگراں نے اپناں ڈنڈا تے رسیں مدان ماں سٹ نے لوکاں نہیں نظر اس رائن چھوڑیں کہ انھاں ناں مدان ماں پچی ویں ڈنڈیں اور رسیں چٹا کد تاتے دوڑ تاسپ سکی ہون لگا حالانکہ وہیہ سب بیہنہ بنیا تھا۔

یہ حالت تک نے حضرت موسیٰ ناں یوہ ڈر لکن لگوے کدے ایسہ نہ وے کہ لوک معجز و تکن تیں پہلاں ہی انھاں جادو تیں متقاڑ ہوئے اسے در ہو جیں اور یوہ وی خطر و ہون لگو کہ انھاں نے ڈنڈیاں غاسپ بنا چھوڑیاں ہیں جد ہوں انہی ڈنڈی زمین ور رکھوں غوفر کے پتو یہ جادو ماں تے معجزہ ماں فرق کر سکیں یا نہ۔ کیوں جے واہ سوہنی وی تے سب ہی بنے غی۔ حضرت موسیٰ انھاں ہی دلیلاں ماں پیا و اذری ڈر رہیا تھا اللہ غی طرفوں وحی آگئی جے تم نہ ڈرو تے نہ کبر او! انھاں جادو ناں کے وے غو! غالب تے تم ہی رہینہ غا۔ تم انہی سوئی زمین ور رکھو فرنگو واہ کس را اصلی ناگ بن غے انھاں غا کوڑ کوڑ انھاں سپاں ناں اتو داری منگل جے فریو ہی ہوو تے جادو گراں وراس گل غو انھوں اثر ہوو کد وہیہ توبہ کر غے ایمان لے آیا کیونے وہیہ جادو غی ساریں قسم جائیں تھا۔ ہر قسم جادو ناں سیان سکیں تھا حضرت موسیٰ غو معجز و تکتاں ہی انھاں ناں یقین ہو گئے جے یوہ یقیناً جادو بیہنہ بلکہ اللہ غی قدرت غواک نشان ہے۔

سچا جھماں ہے انھاں نے جو کجھ بنایا ہے واہ اس ناں منگل جے غی انھاں نے جو کجھ وی بنایا ہے یوہ تے جادوگراں غو فریب ہے

وَلَا يُفْلِحُ السَّحَرَةُ حَيْثُ أَتَى ۚ قَالَ لَقِيَ السَّحَرَةُ سُبْحًا

تے جادوگر جس را وی آوے وہ کدے کامیاب بیہنہ ہو تو؛ مھیکو جادوگر سجدہ ماں ٹہہ پیا

قَالُوا أَمَّا بَرَبُّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ ۚ قَالَ أَمْنٌ لَهُ

تے کہن لگا جے ہم ہارون تے موسیٰ غارب ورا ایمان لے آیا (۱۶) فرعون بولیو: الا! تم اس ورا ایمان لے آیا

قَبْلَ أَنْ أَذِنَ لَكُمْ أَنَّهُ لَكِبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمْ

اس توں پہلاں کہ ہوں تمناں اجازت دیتو پیشک یو ہی تھارو بڑو ہے جس نے تمناں جادو

السَّحَرَاءُ قَطَعَنَّ آيَاتِكُمْ وَأَجْلَكُمْ مِّنْ خِلَافِ

سکھایو ہے مہن ہوں ضرور تھارا پٹھا سدا ہتھ پیر کپواؤں غو

وَلَا وَصَلَبْتُكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ إِنِّي

تے ہوں تمناں ضرور کھجور غاں منڈاں ورسولی چاھڑوں غو تے تمناں چٹو لگ جے غو کہ مھارا بچوں

أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى ۚ قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا

کس غو عذاب زیادہ سخت تے زیادہ دیر باقی رہن آتو ہے؛ انھاں نے کہیو: ہم تنناں انھاں دلیلاں تیں جہڑیں مھارے

جَاءَنَا مِنَ الْبَيْتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا

کونے آگئیں ہیں تے اس ذات تیں جس نے ہم ناں پیدا کتو ہے کدے وی سرس بیہنہ سمجھ سکتا تیں جو کجھ کرنوں ہے

أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۚ

کر لے! توں جو کجھ وی حکم چلا سکے وہ اسے دنیا وی زندگی توڑی ہی ہے؛

إِنَّا أَمَّا بِرَبِّنَا لِنَغْفِرَ لَنَا خَطِيئَتَنَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا

ہم تے اپناں رب ورا ایمان لے آیا تاجے وہ مھاریں خطا بخش دے ناں جادو غا اس کم ناں وی جس ورتیں

عَلَيْهِ مِنَ السَّحَرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى ۚ إِنَّهُ

ہم ناں مجبور کتو تے اللہ تعالیٰ ہی بہتر اور سدا رہن آتو ہے (۱۷) پیشک

منزل ۳

یہ غو خاص کر غے یوہ جرم کہ تیں ہم ناں ہٹ مٹ اللہ غامی غا مقابلہ واسطے مجبور کیو حالانکہ توں پہلاں ہی تیں جانے تھو جے موسیٰ جو کجھ پیش کر رہیا ہیں یوہ جادو بیہنہ بلکہ معجزہ ہے۔

(۱۷) فرعون اپناں لایا و اچھل ماں آپے پھس گیو تے جدہور کائے گل بیہنہ بنی فرلوکاں ناں مطمئن کرن واسطے جادوگراں در ہی ہیکن لگ گیو جے اصل ماں تے موسیٰ ہی تھارا استاذ تے گرو ہیں اور یوہ سارو تھارو بنا یو و پلان تھو پہلاں تم نے میرے کونے ایسوں استاذ چلا یو فر مقابلہ غی گل چھیڑ غے تم وی مدان ماں آگیا تے ات اپناں پروگرام غے مطابق تم نے حار من لی۔ یوہ سارو کجھ وہ لوکاں ناں بیوقوف بنان واسطے کر رہیو تھو ورنہ حقیقت غو تے اس ناں وی چنگی طرح چٹو تھو، اس تیں بعد وہ ان نواں نواں ایمان قبول کرن آلاں ناں ہتھ پیر کھن تے سولی ور چاھڑن غی ہمکی دے غے ایمان تیں پھیرن غی کوشش کرن لگو، ورفرعون بچارہ ناں کے چٹو تھو جے جس دل ماں ایمان بس جے فروہ ہمکیاں نال کد نکلے فرتے وہ آپے اس رستہ ماں جان دین غا بہانا لوڑ تو پھرے ایمان آلاں نے کہیو جاجا! توں جو کجھ کر سکے کر لے! توں جو کجھ وی کر سکے وہ اسے دنیاوی زندگی ماں بس موت توڑی ہی تے کر سکے۔ مرن تیں بعد تے تیر و کجھ وس بیہنہ چٹو فر ہم تیری ہمکیاں تے درڈاں وراس مالک ناں کس را چھوڑ سکاں جہو زندگی موت دواں غو مالک ہے تے جس غی دواں جہاناں ماں بادشاہی ہے۔ وہ ہی بہتر تے وہ ہی سدا رہن آتو ہے جد کہ تیں تے پہلے مر غے مٹی ہو جانوں ہے سگوں آپ اگ ماں سڑنوں ہے ہمنان تے اس ایمان غے بدلے امید ہے جے اللہ تعالیٰ مھاریں پھلیں خطا معاف کر دیے غو خاص کر غے یوہ جرم کہ تیں ہم ناں ہٹ مٹ اللہ غامی غا مقابلہ واسطے مجبور کیو حالانکہ توں پہلاں ہی تیں جانے تھو جے موسیٰ جو کجھ پیش کر رہیا ہیں یوہ جادو بیہنہ بلکہ معجزہ ہے۔

(۱۸) سبحان اللہ! یاہ وی اللہ! غی قدرت غی اک نشانی ہے جے وہ جس ناں ایمان دیے اس ناں ایمان غی سچی کچی صحیح وحی دیے، جہو اسویرے توڑی جادوگر تے مشرک تھا ویہہ شام ویلے کامل ولی بنی غے ایمان تے کفر غو تہجو اور جنت تے دوزخ غیں تفصیل بیان کر رہیا ہیں۔ ور کچھ مفسراں غو خیال ہے جے یاہ اللہ تعالیٰ غی اپنی گل ہے ان ایمان آلاں غی گل اُہرہ ﴿اٰنْفٰی﴾ ور مک گئی تھی۔

(۱۹) اس مقابلہ تیں بعد حضرت موسیٰ رنگ رنگ غا معجزہ دس دس غے تے دلیل دیدے غے فرعون ناں دین غی دعوت دیتا رہیا تے بنی اسرائیل غی آزادی غو مطالبو کرتا رہیا جس غو ذکر سورت اعراف تے سورت یونس ماں ہے پھیکو مدتاں بعد اللہ غی طرفوں یوہ حکم آ گیو جے تم فلا نی رات بنی اسرائیل ناں لے غے اتوں نکل جاؤ حضرت موسیٰ ساری قوم ناں لے غے سمندر غے کنڈے چج گیا اواں فرعون ناں پتو لگوتے وہ وی ساری فوج لے غے آسجیو۔ حضرت موسیٰ ناں حکم ہووو جے تم اپنی سوہٹی سمندر ور مارو بس مارتاں ہی سمندر ماں اک صاف سکی سڑک بن گئی تے پانی آسیں پاسیں دو پہاڑاں ہاروں کھلو ہو گیو اس غو تفصیلی ذکر سورت شعرا ی ماں ہے حضرت موسیٰ تے بنی اسرائیل ناں پار چڑھتاں تک غے فرعون وی اپنی ساری فوج لے غے سمندر ماں پے گیو خدا حکم ناں جس ویلے اس غی ساری فوج اس ماں آگئی اور بنی اسرائیل پار چڑھ گیا سمندر غو پانی فرج گیو تے فرعون غو سارو پیڑ و غرق ہو گیو اس موقع ور اللہ تعالیٰ یاد کروا دے جے ات ساری دنیا ناں پتو لگ گیو بلکہ دنیا نے اپنی اکھاں ناں تک لیو جے فرعون غو جہو دیوہ دعوو تھو جے ہوں اپنی قوم ناں ترقی تے خوشحالی غو رستو دس رہیو ہوں جس راکہ سورت مومن آیت ۲۹ ماں ہے یوہ دعوو بالکل غلط تھوہ چج پہو و مقدم تے لیڈر تھو جس نے ساری زندگی اپنی قوم گمراہی بتائی تے بربادی غارستہ ور لارکھی تے ساری قوم غی چج چاڑھ چھوڑی یاہ گل مکہ غاں مشرکاں ناں سنائی جاری تھی جے اک تہاڑے تمنّاں وی پتو لگے غو جے مہارالیدر ہم فاں تہائی غارستہ ور لیجا رہیا تھا تے اس ویلے تم دی فرعون فوج ہاروں خوب پچھتاویں غا ور اس ویلے پچھوتا غے لہجہ سے کچھ میہنہ، بلکہ اس قصہ ماں تے ہر ایک بنده ناں غور فکر کرن غی دعوت دتی جارہی ہے جے غور کرو! تھارالیدر تمنّاں خوشحالی تے ترقی غاناں ور کھوئی کھسی ماں لیجا رہیا ہیں۔

مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَبُوتُ

جہو آدمی اپناں پرور دگار کولے مجرم بن غے آوے غو اس واسطے جہنم ہے نہ وہ اس ماں مرے

فِيهَا وَلَا يَحْيٰی ۝ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ

غوتے نہ جے غو؛ تے جہو اس کولے مومن ہو غے آوے غو جس نے عمل وی

الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلٰی ۖ جَنَّتُ

نیک کیا ویں غا فر اساں لوکاں واسطے اُچا درجہ ہیں؛ سدا رہن آلا

عَلٰی تَجْرٰی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

باغ جھاں غے پٹھ نہر بہتیں ویں غیں جھاں ماں ویہہ ہمیشاں رہینہ غا

وَذٰلِكَ جَزَآؤُ مَنْ تَزَكٰی ۖ وَلَقَدْ اَوْحَيْنَا اِلٰی مُوسٰی

تے یوہ بدلو ہے اس شخص غو جہو پاک ہو گیو (۱۸) تے ہم نے موسیٰ در وحی کی

اَنْ اَسْرِ بِعَبَادِیْ فَاَضْرِبْ لَهُمْ طَرِیْقًا اِلَی الْبَحْرِ

جے تم را تورات مہاراں بنداں ناں لے غے نکل جاؤ تے انھاں واسطے سمندر ماں (سوہٹی) مارے سکو

یَبْسًا اَلَّا تَخْضَفَ دَرَكًا وَلَا تَخْشٰی ۖ فَاتَّبِعْهُمْ فِرْعَوْنُ

رستو بنا لیو تمنّاں نہ جچھو کرن غو خطرو دے غوتے (ڈنن) غو ڈر! فر فرعون نے اپنی فوجاں

بِجُنُودِهِ فَعُتِبِہُمْ مِّنَ الْیَمِّ مَآ غَشِیَہُمْ وَاَضَلَّ

ناں انھاں غو پچھو کیو تاں سمندر نے ویہہ اپنے اندر چھپالیا جس راکہ چھپان غو حق تھو؛ تے فرعون نے

فِرْعَوْنُ قَوْمَہٗ وَفَاھْدٰی ۖ یٰبَنِیْ اِسْرَآءِیْلُ قَدْ

اپنی قوم گمراہ کر چھوڑی تے اس نے سدا رستو میہنہ دسیو (۱۹) اے بنی اسرائیل ہم نے تمنّاں

اَنْجِیْنَکُمْ مِّنْ عَدُوْکُمْ وَوَعَدْنَا نَکُمْ جَانِبَ الطُّورِ

تھارا دشمن تیں نجات دتی تے تھارا کولوں طور پہاڑ غی سچی کبھی

الْاَیْمٰنَ وَنَزَّلْنَا عَلَیْکُمُ الْمِّنَیْ وَالسَّلٰوٰی ۖ کُلُّا مِّنْ

دعوو تہو تے ہم نے تھارے اُپر منّ تے سلوی نازل کیا؛ مہاری دتی وی

(۲۰) اللہ تعالیٰ بنی اسرائیل ناں انہیں نعمت تے اپناں بڑا ہوا احسان یاد کرانے انھاں ناں ایمان غی تے نیک عملان غی اور حلال روزی کمان تے کھان غی دعوت دیئے۔ تے ناشکری، نافرمانی غاہیہ انتیجہ تیں ڈراوے۔ تے اعلان کرے جے جہود میری نافرمانی کرے آپے اپنے اُپر قہر ساوے خودہ دنیا تے آخرت دواں جہانناں ماں بربادو ہے غوتے جہود توبہ کرے نیک عمل کرے غواور ہدایت غورستونوڑے غواں اس ناں خوشی منائی لوڑے جے اسابندہ واسطے ہوں مچ ہی بخشہارو تے معاف کرن آلو ہوں۔

(۲۱) مصر تیں نکلے جوسیلے بنی اسرائیل اک آزاد علاقہ ماں مچ گیا، فر اللہ نے حضرت موسیٰ غے ذریعہ انھاں ناں وعدہ کیو ہے ہُن ہوں تمنناں تورات شریف عطا کروں غوجسماں میری رضا غے مطابق زندگی گزارن غوطریقو بیان وے غواں واسطے حضرت موسیٰ ناں حکم ہووو جے تم طورور آئے تریہہ روزار کھوجھاں ماں بعد ماں دساں دناں غوباہدو کرے پورا چالی کر دتا گیا حضرت موسیٰ نے بنی اسرائیل ماں حضرت ہارون اپناں نائب مقرر کیا تے انھاں ناں کیو جے تم دی میرے پچھے پچھے طورور آ جاؤ تے کچھ دو جاں مفسراں غو خیال ہے جے سارا بنی اسرائیل طورور نہینہ جا رہا تھا بلکہ کچھ خاص خاص مقد ماں ناں حضرت نے اپنے ناں لیجان غو فیصلو کیو تھو خیر! حضرت موسیٰ اللہ تعالیٰ غی ملاقات غی شوق ناں بہلا بہلا طورور مچ گیا ورنی اسرائیل ناں پچھے سامری نے سمجھ غی پوجا ماں لاغے گمراہ کر چھوڑیو۔ اللہ تعالیٰ نے حضرت موسیٰ ناں یاہ گل دسن واسطے سمجھو جے تم قوم تیں مہرے تاول کرے کیوں آیا؟ انھاں نے عرض کی رہا! میں تے تیرا حکم ماں تاول کی تاخے توں راضی ہو جے تے قوم یاہ میرے پچھے آوے گی، اللہ تعالیٰ نے فرمایو: تمہاری قوم ناں تے سامری نے گمراہ کر چھوڑیو ہے، اس ورحضرت موسیٰ افسوس تے لہرناں واپس مڑیا تے سورت اعراف ماں گذر گیو ہے جے تاول ماں انھاں نے تورات نہیں تختیں دیں بنی رکھ چھوڑیں، تے قوم ناں فرمان لگا جے کیوں! خدا نے تمنناں تورات عطا کرن تے اس ورمعمل کرن ورجنت عطا کرن خود وعدہ نہینہ کیو تھو! کیوں! یوہ چکو وعدہ نہینہ تھو، کیوں! اس وعدہ ناں کوئے لمی مدت ہو گئی تھی! جس تیں بعد تم جریہ نہ سکیا! یا تم نے اللہ غی طرفوں ہدایت آن تیں مایوس ہوئے یوہ بت بناؤں شروع کر یوصاف گل ہے جے انھاں بچوں کاے دی گل نہینہ تھی فراصل گل بیان فرمائی جے کیوں! تم نے جان بجھ غے میرا حکم غی نافرمانی کرے آپے خدا غا قہرناں دعوت دتی ہے!!

قال الم

۲۰

ظہر

طَبَّيْتُ مَا رَزَقْنَكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ

پاک روزی کھاؤ تے اس ماں حدوں نہ بدھو نہینہ تے تمہارا ورمیرو غضب

غَضِبِي وَمَنْ يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوِيَ

آپوے غوتے جس ورمیرو غضب آپوے وہ تے برباد ہی ہوگیو

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ

تے بیشک ہوں اس واسطے بخشن آلو ہوں جہود توبہ کرے تے ایمان لے آوے تے نیک عمل کرے فرہدایت ورچلے (۲۰)

وَمَا أَجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَمُوسَىٰ قَالَ هُمْ لَوْلَا عَلَيَّ

تے اے موسیٰ تم نے اپنی قوم تیں پہلاں آن ماں تاول کیوں کی انھاں نے عرض کی: ویہہ یہ میرے پچھے

أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ قَالَ فَإِنَّا قَدْ

ہی ہیں تے رہا! ہوں تیرے درتاؤ تاولو آیتا خے توں راضی ہو جے؛ اللہ نے فرمایو تے ہم نے تیری قوم تیرے تیں بعد

فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ فَوَجَّعَ

ازمائش ماں گہل چھوڑی ہے تے سامری نے ویہہ گمراہ کر چھوڑیا ہیں؛ فرموسیٰ سخت غصہ تے

مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَقُومُ

افسوس ناں پہر یادا اپنی قوم کوئے واپس آیا (تے) فرمایو: او! میری قوم

أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ

کیوں! تمہارا ناں تمہارا رب نے چکو وعدہ نہینہ کتھو؟ فر کیوں! تمہارا ورمدت لمی ہو گئی

أَمْ أَرَأَيْتُمْ أَن يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَخَلَفْتُمْ

یا تم یوہی چا ہویں تھا جے تمہارا ورتمہارا رب غی طرفوں غضب آپوے اس گلوں تم نے مہارا وعدہ غی

مُوعِدِي قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلَكِنَا

خلاف ورزی کی (۲۱) انھاں نے کہیو: ہم نے تمہارا وعدہ غی خلاف ورزی اپناں اختیار ناں نہینہ کی

وَلَكِنَّا حَسِبْنَا أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَدْ تَلَّهَا

بلکہ مہارے اپر لوکاں غا گہتا غو پہار لدیو ووتھو فر ہم نے وہ سٹ چھوڑیو

منزل

(۲۲) سمجھ غی پوجا کرن آلا لوک جواب دیں جے ہم نے اپنی مرضی نال سمجھ غی پوجا سمجھ کی بلکہ سامری غا گراہ کرن ور کجھ حالات ہی اسانیاں کہ ہم سمجھ غی پوجا کرن لگ گیا۔ جس غو خصوصت حضرت ابن عباس غی روایت غے مطابق جہوی امام نسائی، ابن کثیر، ابوحاتم وغیرہ نے نقل کی ہے یوہ پیش آوے جے جوسیلے بنی اسرائیل مصر تیں نکلیا تھا انھوں نے اپنی عید غوبہاؤں کر غے اپناں فرعونی گوانڈیاں کوکوں کجھ سونا چاندی غو گھنٹو منگ غے لان واسطے لے لیو تھو۔ تے کجھ بزرگاں نے یوہ وی لکھو ہے جے انھوں نے عید غوبہاؤں اس گلوں کیو تھو تانجے سفر غی تیاری غو ڈنڈرو لوسن غے کوئے شک نہ کر سکے۔ بہر حال یوہ گھنٹو بنی اسرائیل نے کوئے تھو کہ حضرت موسیٰ غا طور ورجان تیں بعد یاہ گل اٹھی جے یوہ پرا یو مان تے رکھن جازمہیہ اس غو کے کر اس؟ حضرت ہارون نے یوہ فرمایو جے یوہ ساروا لیکن کھپا ماں کھٹھو کر غے اگ لا چھوڑ یو۔ ساراں لوکاں نے اپنوں گھنٹو اس کھپا ماں سٹ چھوڑ یو

تے سامری نے وی اپنے کوئے غو گھنٹو اس ماں سٹ دو، یوہ سامری کوئے منافق قسم غوبند تھو اس ناں سامری اپنی قوم یا علاقہ ورمسب کر غے کہیہ تھا اس غی قوم غالباً گاں داند غی پجاری تھی جس غا کیر ااجوں اس عادل تیں نکلیا میہ تھا اس عادل ماں ات وی فٹ شرک غی اک چال آگئی اس نے اس سونا غو اپنی کاری گری نال سمجھ غو اک اسوبت بنا تہر یو جس ماں ہوا غا آن جان نال رامن غی آواز آن لگ گئی بس اس نے اپنی یاہ کرامت دس غے اپنے کوئے اک جمت کٹھی کر لی، جھماں ساراں نے رل غے یوہ فلسفہ پیش کیو جے اصل ماں مھارودی تے موسیٰ غودی خدا یوہی ہے ورموسیٰ مہل غے کدے پہاڑاں ور پھریں لگا، ان آیتاں غی یا تفسیر پراناں تے نواں جہور مفسراں نے کی ہے ور کجھ مفسراں غور ہے جے یوہ گھنٹو مصر تیں میہ آو تھو بلکہ یوہ بنی اسرائیل غو اپنوں تھو۔ انھوں غی دلیل یاہ ہے جے مصر تیں گھنٹو لیان غی یاہ روایت بائبل غی ہے جھماں فرعونیاں ناں تھو کھودے غے گھنٹو لین غی تعلیم دین غو الزام حضرت موسیٰ ور ہے، بائبل ماں یاہ گل آج وی اسے را ہے ور ہم نے حضرت ابن عباس غی جہوی روایت نقل کی ہے اس ماں حضرت موسیٰ غوناں میہ ہے۔ واللہ اعلم بالصواب۔

(۲۳) یعنی یہ اتی گل وی میہ سوچتا ہے یوہ سمجھ غوبت تے نہ انھوں غی کے گل غو جواب دے سکے نہ اس ناں نفع نقصان غو کجھ اختیار ہے فردی یہ اس غی عبادت کرن لگ گیا۔ اتے انھوں نے اپنی عقل تیں کجھ کم میہ لیو:- (۲۴) یعنی حضرت ہارون تے پہلاں تیں ہی انھوں ناں اس شرک تیں ٹھاک رہیا تھا تے اللہ تعالیٰ غا وعدا تے آخرت غو عذاب یاد کروا کر داغے شرک تیں ڈارہیا تھا ورنافرمان لوک تے کسے رامنن واسطے تیار ہی میہ تھا بلکہ انھوں نے تے صاف اعلان کر چھوڑ یو تھو جے پھر توڑی حضرت موسیٰ طور تیں واپس میہ مڑتا اچر توڑی تے ہم اس سمجھ غی پوجا چھوڑ سکنا ہی میہ۔ تاریخ تیں چو لگے جے سامری غی اس شرارت تیں بعد بنی اسرائیل غا ترے فرقاء بن گیا تھا، ساراں تیں بڑی جماعت تے ان ایمان آلاں غی تھی جہو حضرت ہارون غے نال ہو غے مشرکاں ناں ان غا شرک تیں ٹھاک رہیا تھا۔ دوجی جماعت سمجھ غی پوجا کرن آلاں مشرکاں غی تھی، تے تہی جماعت واہ تھی جہوی کہہڈا اور کھلی تھی نہ آپ شرک آلاں ماں رلے تھی تے نہ انھوں ناں ٹھاکے تھی قرآن پاک نے گمراہ کرن آلاں غو صاف ناں لیو جے وہ سامری تھو تے حضرت ہارون

فَكَذَّبَكَ الْقَائِلُ السَّامِرِيُّ ۖ فَ أَخْرِجْ لَهُمْ عِجْلًا جَدًّا

تے اتے را سامری نے وی سٹ چھوڑ یو؛ فراس نے لوکاں واسطے اک بچھو کڈ تہر یو یعنی اک کرنگ جیو لَہْ خُورًا فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ

جس بچوں رامن غی آواز آوے تھی اس ور لوک بولیا جے یوہ ہے تھارو خدا تے موسیٰ غودی خدا! ور میہ پہل گیا ہیں (۲۲)

أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّ إِلَٰهَهُمْ قَوْلُهُمْ وَإِلَهُكُمُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

تے کیوں! و میہ لوک اتوں وی میہ نہ دیکتا جے وہ نہ انھوں غی گل غو جواب دے سکے تے نہ اس ناں انھوں غا نقصان

وَلَا نَفْعًا ۖ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَقُولُ

تے نفعو کجھ اختیار ہے (۲۳) تے انھوں ناں ہارون نے پہلاں ہی کہہ دو تھو جے اے میری قوم غیو لوکو!

إِنَّمَا أَنتُم بَشَرٌ ۖ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي

اس سمجھ غے ذریعے تے یقیناً تھاری ازماش کی گئی ہے تھارو رب تے اللہ رحمن ہی ہے لہذا تم میری تابعداری کرو

وَاطِيعُوا أَمْرِي ۖ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَافِيْنَ حَتَّىٰ

تے میری گل متوں انھوں نے کہو: پھر توڑی موسیٰ مھارے کوئے واپس نہ آجیں ہم اس (غی پوجا) وروں

يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ۚ قَالَ يَلْعَنُونَ مَا مَعَكُمْ إِذْ رَأَيْتُمُ

کدے میہ ہماں (۲۴) موسیٰ نے فرمایو: اے ہارون جوسیلے تم نے تکیو جے یہ گمراہ ہو رہیا ہیں تاں تم ناں

صَلُّوا ۖ أَلا تَتَّبِعُونَ أَفْعَصِيْتُ أَمْرِي ۚ قَالَ يَبْتَرِئُونَ

کس چیز نے روکیو؛ کہ تم میرے کچھ میہ آیتے کیوں! تم نے میرا حکم غی خلاف ورزی کی! انھوں نے کہو: او! میری لتاں

تَاخُلُ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي ۖ إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ

جایا پہاٹی! تم میری داھڑی تے میرا سر غا بان نہ پھرو، متاں تے یوہ ڈر لگو جے تم کہیہ غا کہ تیں

فَوَقْتُ بَيْنَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَمْ تَرْفُقْ قَوْلِي ۚ قَالَ

بنی اسرائیل ماں بکھیرو گھل چھوڑ یو تے میری گل غی اڈیک میہ کی (۲۵) موسیٰ نے سمجھو

فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ۚ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا

سامری! تیرو کے معاملو ہے؟ اس نے کہو: مٹا واہ چیز وی جہوی لوکاں ناں میہ

غابارہ ماں صاف کہو جے انھوں نے اپنی ذمہ داری پوری پوری ادا کی تھی اس تاکید غی وجہ یاہ ہے جے بدقسمت یہودیاں نے اپنی کتاباں ماں سمجھ غوبت بیان تے شرک غی دعوت دین غو الزام اپناں نبی ہارون ور ہی لا دو تھو۔ آج وی بائبل ماں یوہی لکھو وے جے بچھو وی حضرت ہارون نے بنا یو تھو تے لوکاں ناں اس ناں پوجن واسطے وی انھوں نے ہی دعوت دتی تھی قرآن نے انھوں غو یوہ الزام رد کیو تے فرمایو جے جاہلو! حضرت ہارون تے اللہ غا نبی تھا و میہ کس رابت بنا سکیں تھا؟ و میہ تے لوکاں ناں اس تیں ٹھاک رہیا تھا بت تے سامری نے بنا یو تھو تے اسے بد بخت نے اس ناں پوجن غی پات پٹی تھی۔ سبحان اللہ! قرآن غو انسانیت و رکنتو احسان ہے؟ کہ صدیاں تیں کوڑاں پٹھ دیا و اچ ناں وہ کس را باندے لیا وے! کجھ بزرگاں نے یوہ کتو وی لکھو ہے جے اصل

ماں سامری غو اصل ناں وی ہارون تھو جس را کہ ابن کثیر نے وی اک روایت نقل کی ہے بعد ماں کسے منافق یہودی نے یاہ گل مشہور کر چھوڑی ہے یہ حضرت ہارون اللہ غا نبی ہی بت بیان آلا تھا۔ (۲۵) حضرت موسیٰ اپناں پہاٹی ہارون ور غصہ ویں جے جد تم نے تکیو جے یہ گمراہ ہو رہیا ہیں فر تم نے میری گل ور کیوں نہینہ عمل کیو! یا میرے کو نے طور ور کیوں نہینہ آگیا حضرت ہارون پہلاں تے رسیلا لفظ کہہ غے پہاٹی غو غصو ٹھنڈو کریں فر اپناں یوہ عذر بیان کریں جے ات

بِهَ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا

دی، تے میں (اللہ غا) چلایا دا غا قدماں غی جگہ تیں اک مٹھی لے لی فراہ سٹ چھوڑی

وَكَذَلِكَ سَوَّلْتُ لِي نَفْسِي قَالَ فَادْهَبْ فَإِنَّ لَكَ

تے میرا نفس نے یاہ گل میرے سامنے چکی کر دی موسیٰ نے فرمایو: توں چلو جا بس دنیا غی زندگی ماں تیری

فِي الْحَيَاةِ إِنَّ تَقُولُ اِهْشَأْ وَأَنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّج

یابی سزا ہے جے توں کہو رہو غو کہ میرے ناں تھنہ لاوتے تیرے واسطے (عذاب غو) اک ہو رعدو دے جھڑو تیرے تیں

فَخَلَفَهُ وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَّنُحَرِّقَنَّهُ

کدے ٹلن نہینہ لگو تے توں اپناں اس معبود ناں دیکھ! جس (غی پوجا) ورتوں ڈٹ غے بیٹھو و تھو ہم اس ناں ساڑ چھوڑاں غا

ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَوْمِ نَسْفًا ۖ إِنَّكَ إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي

فر ہم اس (غی جی) ناں اڈا غے دریا ماں کھنڈا چھوڑاں غا (۲۶) بیشک تھارو خدا بس وہ اللہ ہے جس تیں

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۚ كَذَلِكَ نَقُصُّ

سوا کوئے عبادت غے لائق نہینہ اس نے ہر اک چیز اپناں علم غا کبیر ماں لی وی ہے (اے نبی) ہم اتے را تھارے

عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقُ وَقَدْ آتَيْنَكَ مِنْ لَدُنَّا

سامنے پہلاں گذریا واقعا بیان کراں تے ہم نے تمناں خاص اپنے کونوں ذکر

ذِكْرًا ۚ مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا ۚ

عطا کتو ہے: جھڑو اس تیں منہ پھیرے غو وہ قیامت غے تہاڑے پھارو پھار چلے غو:

خَالِدِينَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ حِمْلًا ۚ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي

دیہہ سدالتے ماں رہینہ غاتے مچ پھیرو پھارو ہے غو جھڑو قیامت غے تہاڑے انھاں نے اپنے اُپر لیدو و ہے غو: جس

الصُّورِ وَنُحْشِرُ الْبَشَرِ مِثْلَ دُمُومٍ ۚ إِنَّ الْيَاقُوتَ بَيْنَهُمُ

تہاڑے صور ماں چوکو ہے غو تے اس تہاڑے ہم بحر ماں ناں اس را کھٹھا کراں غا کہ انھاں غی اکھیلیں پھریں ویں میں دیہہ

لَبِئْسَ مَا الْإِنْسَانُ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا بِمَا يَقُولُونَ ۚ ذَيْقُولُ أَهْلًا

آپس ماں بلیں بلیں کہتا ویں غا: جے تم (دنیا ماں) بس دس ہی تہاڑا رہیا ہیں: دیہہ جو کجھ کہینہ غا ہم اس ناں خوب جاناں جد

مَنْزِلًا ۚ

ناں ساڑ غے اس غا ریزہ ریزہ سمندر ماں پھینک دیاں غا و یوہ مھارو کجھ نہینہ بگاڑ سکیں اس ورنی اسریل ناں وی اپنی غلطی غوا حساس ہو گیو تے انھاں نے تو بہ کی جس غو تفصیلی ذکر پہلاں

اپنے واسطے دعاوی منگی جس را کہ سورت اعراف آیت ۱۵۱ ماں ہے۔

(۲۶) حضرت موسیٰ اپناں پہاٹی غی گل تیں بہلا ہو غے سامری در مڑیا سامری حضرت غو جلال تک غے کم گیو وراس نے چلا کی ناں فٹ یوہ قصو بنا تھر یو جس غی جہور مفسراں نے اس را تفسیر کی ہے جے جس ویلے ہم سمندر تیں ارار چڑ رہیا تھا اس ویلے میں اللہ غا قاصد حضرت جبرئیل سکلیا ویہہ گھوڑی ورتھا میں انھاں غی کھوڑی غاسم پٹھوں مٹی غی مٹھی چک لی سامری کہہ جے حضرت جبرائیل بس مناں ہی دسیا تھا ہو ر کسے ناں نہینہ دسیا تے میں اسے ویلے تیں ارادو کیو تھو جے ہوں اس مٹی غو ضرور کجھ بناؤں غو بس فر میں گہناں غو یوہ پچھو بنا غے اس ماں واہ مٹی سٹ چھوڑی تے یوہ سب کجھ میں اپناں دل غا و سوسہ ناں کیو حضرت ابن عباس غی اک روایت تیں یوہی انداز و لگے جے اس نے یہ ساریں گل پلے تیں بنا غے کیس تھیں کیو غے حضرت ابن عباس اللہ غی قسم کر غے فرما دیں جے اس پچھ ماں جان بالکل نہینہ پئی تھی، نہ یاہ کسے بابرکت مٹی غی کرامت تھی بلکہ سامری نے اپناں ہنر غی کاری گری ناں بت اسو بنا یو تھو تے اس ماں اس را کھنڈ رکھیا تھا کہ ہوا غا اندر باہر جان ناں اس ماں راسن غی آواز بن جے تھی۔

(حدیث متون، نسائی، ابن کثیر، ابوالفیم وغیرہ) حضرت موسیٰ نے سامری ناں فرمایو جا تیری سزا دنیا ماں تے یاہ ہے جے توں چر جے غوا چر جدوی تناں کوئے سکے غو توں کہہ غو مناں تھنہ لاؤ نہ توں کسے غے نیڑے لگ سکے غو بلکہ توں جنگلی جانوراں ناں پھرے غو کیو غے توں انسانی بہستی ماں پسین جکو ہے ہی نہینہ تیرا کم ہی پھیرا ہیں تے اصل سزا تیری آخرت غی ہے جھڑی کسے رائل نہینہ سکتی کہو جے کہ فروہ جنگل در نکل گیو تے جدوی کوئے انسان اس غے نیڑے لگے تھو اس غا وجود ماں اک لگ جے تھی اس تیں بعد اس کھڑ پچھہ غا بارہ ماں فرمایو جے دیکھ تیرا خدا غو کے شترو ہے ہم اس ناں ساڑ غے اس غا ریزہ ریزہ سمندر ماں پھینک دیاں غا و یوہ مھارو کجھ نہینہ بگاڑ سکیں اس ورنی اسریل ناں وی اپنی غلطی غوا حساس ہو گیو تے انھاں نے تو بہ کی جس غو تفصیلی ذکر پہلاں سورت بقرہ ماں ہو گیو ہے۔

(۲۷) حضرت موسیٰ غوث صوم کا غے سورت غا منڈ غی واہ گل فریا دکروائی جارہی ہے جے اس سارا کہیں تیں ثابت ہو گیو کہ تھارو خدا کو خدا ہے، اس غی خدا کی ماں کسے راکوئے دو جو بیانی میہ، اس نے ہر اک چیز اپنا علم غا کہا واماں لی دی ہے تے جسر اللہ نے لوکاں غی ہدایت تے نصیحت واسطے حضرت موسیٰ غوث وراعتی کتاب تے وحی نازل کی تھی اسے راجوہ غیاں غا سدرار تے اپناں آخری نبی رحمت عالم ﷺ وراعتی وحی نازل کر رہیو ہے تے جس را اس نے حضرت موسیٰ غوث یوہ قصو بیان فرمایو ہے وہ اسے رالوکاں غی نصیحت واسطے اپناں قرآن ماں دو جاں غیاں غا قصاوی بیان کرے کیونجے یوہ سارو قرآن ہی اک نصیحت ناموں ہے اس گلوں عبرت تے نصیحت غی ہر اک گل اس ماں بیان کی جے۔ مَن جس غور وروح کرے وہ اس ناں سیناں نال لاغے جنت غوث مستحق بن جے تے جہد واس عظیم دولت تیں منہ موڑے اس ناں یاہ گل یاد رکھنی چاہئے جے وہ نقصان اپنوں ہی کر رہیو ہے اللہ تعالیٰ غویا اس غا حبیب ﷺ غو کسے غا کفر نال کچھ نقصان میہ نہ ہو تو۔ فراساں نافرماناں ناں قیامت غا دہشت ناک مظہر غور وری پہنکا رو کر ایو گیو ہے جے قیامت غے تہاڑے آخرت غا حالات نکتاں ہی کس را انھاں غی آکر مٹھی ہو جے غی تے یہ آخرت غیں پریشانیں نکتاں ہی پٹلی ساری زندگی ناں دس تہاڑا بلکہ اک ہی تہاڑو شمار کرن لگ جیں غا بلکہ دو جی جگہ تے ہے جے ساری زندگی ناں بس سویرے یا شام غی اک کھڑی ہی سہی کریں غا۔

(۲۸) مشرک قیامت غوث خول بیان واسطے پچھیں ویں تھالا! ان پہاڑاں غو کے وے غو؟ کیوں! یہ اتناں بڑا بڑا پہاڑو اپنی جگہ تیں مل جیں غا؟ انھاں ناں جواب دو جا رہیو ہے جے تم انھاں غا مل جان غی گل کریں! یہ تے سر تے دُڈڑیا پٹنی وی اُن ہاروں ذرہ ذرہ بناغے اڑا دتا جیں غا، تے یاہ ساری زمین اک سار سہر ومان بن جے غی جساں نہ کدے کوئے کوئی دسے غوتے نہ کدے کوئے کسی نالو لیکھے غو نہ کدے کوئے موڑیا ڈنگ وے غو بس ساری زمین بالکل سہری تے صاف ہو جے غی فراسے دہشت ناک وقت ماں ہی صور ماں پھوک ماری جے غی جس غی اواز پچھے ساری خلقت محشر دودڑ پوے غی کوئے ڈنگو ٹھڈ ویہ نہ چلے خدا غا اس حکم ورسارو ماحول چپ چاپ وے غو بس پیراں غا کھسر پھسری یا آپس ماں کدے گوشا کرن غی کاے اواز آجے غی ہر کچھ میہ نہ، فر محشر غا مدان ماں عدالت غی کرسی لگ جے غی تے کوئے کسے غی کچھ سفارش میہ نہ کر سکے نہ ہی مشرکاں ناں اپناں باطل معبود کچھ کم آویں غا ہاں! جس ناں اللہ سفارش غو حکم دیے غوتے اس غی گل دی پسند کرے غو وہ سفارش کرے غو وروہ اسے غی سفارش کرے غو جس غی سفارش غو اس ناں حکم وے غو۔

(۲۹) یعنی سفارش بس اسے غی ہو سکے غی جس واسطے اللہ تعالیٰ اجازت دیے غو کیونجے انبیاء اولیاء غی سفارش غو کون مستحق ہو سکے۔ یاہ گل تے بس اللہ تعالیٰ ہی جانے اس تیں بنن ہو ر کسے ناں اس گل غو علم میہ نہ و مخلوق غی اک اک گل تے اک اک عمل تیں خوب واقف ہے و مخلوق ناں اس غا علم پچوں اتنی ہی گل غو علم ہو سکے جتنی کہ وہ خود چاہوے کوئے اس غا علم ناں اپناں کہا واماں میہ نہ لے سکتو قیامت غے تہاڑے اس غی بارگاہ ماں بڑاں بڑاں مکبیراں غا چہر اوئی نیواں ہو وودا آویں غا فر جس نے کفر مشرک غا ظلم غو یا آپس ماں ایکن دو جا وریا دی غو پہاڑ پکیو وے غو وہ تے برباد ہی ہو جے غو کیونجے اس تہاڑے رتی رتی غو لیکھو ہو وے غو ہر ایکن ناں اپناں کیا غو پور و پور و بدلو لیکھے غو۔ رحمت عالم ﷺ فرماویں ہر ایکن حق آلا غوث حق دو جے غوات توڑی کہ مونی بکری ناں سنگوی کولوں وی بدلو دایو جے غو (مسلم، مسند احمد، ترمذی، ورجس نے ایمان قبول کرے غے نیک عمل کیا ویں غا اس ناں کسے چیز غو ڈر میہ نہ ہو سے نہ ان کیا گاہ غی سزا ہون غو کچھ خطر وے غوتے نہ کی دی نیکی غا ثواب نہ لکھن غو ڈر وے غو۔

۵۵۹
کَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا ۝ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ

انھاں پچوں سب تیں سرس انداز و لائن آلو کہہ غو: تم تے بس اک ہی دن رہیاں (۲۷) تے یہ تھاراکو لوں پہاڑاں غا بارہ ماں

فَقُلْ يَنْسَفِكُ اَرْضًا يَنْسُفُ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ۝

مچھیں تم فرمادیو: میرو رب انھاں ناں دُڈڑیا غے اڑا چھوڑے غو؛ تے وہ روئے زمین ناں صاف سہر ومان بنا چھوڑے غو؛

لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَاُولٰٓئِكَ اَمْتًا ۝ يَوْمَ يَبْتَسِعُونَ

جس ماں تمناں نہ کوئے ڈنگ دسے غی تے نہ کوئے ٹھیری؛ اس تہاڑے سارا لوک بلان آلا غے مگر

الدَّائِعِ اِلٰى عِوَجٍ لَّهٗ وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ

ہو جیں غاتے اس (غاکم) تیں کوئے ٹھڈ ویہ نہ ہو سکیں تے ساریں اواز (اللہ) رحمن غے آگے دب جیں غیں

فَلَا تَسْمَعُ اِلَّا هَمْسًا ۝ يَوْمَ يَدْعُ الشَّفَاعَةُ

فر تم پیراں غی کیڈ تیں سوا کچھ میہ نہ سن سیں؛ اس تہاڑے سفارش کچھ کم میہ نہ آسیں

اِلَّا مَن اٰذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَخِيَ لَهُ قَوْلًا ۝ يَعْلَمُ

ور جس ناں (اللہ) رحمن اجازت دیدے تے اس غی گل ناں پسند فرمادے (۲۸) جو کچھ انھاں غے

مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَاَخْلَفَتْهُمُ ۝ وَلَا يَجِطُّونَ بِهِ عِلْمًا ۝

آگے ہے تے جو کچھ انھاں غے پچھے ہے وہ اس ناں خوب جانے تے لوک اس ناں اپناں گہا واماں میہ نہ لیا سکتا؛

وَعَدَتِ الْجَوْهَرَ لِلْحٰی الْقَيُّومِ ۝ وَقَدْ خَابَ مَن حَمَلَ

تے سارا چہر اس زندہ رہن آلا قائم دائم (اللہ) غے آگے نیواں ہوا وادیں غاتے وہ نامراد ہو جے غو جس نے ظلم غو پہاڑ

ظُلُمًا ۝ وَمَن يَّعْمَلْ مِنَ الظَّالِمٰتِ هُوَ مُومِنٌ فَلْيُفَرِّ

پکیو و وے غو؛ تے جس نے نیک کم کیا ویں غا اور وہ مومن وی وے غو اس ناں نہ تے ظلم غو خطرو

ظُلُمًا وَاَكْضَمًا ۝ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا

وہے غوتے نہ نقصان غو (۲۹) تے اسے راہم نے اس ناں عربی بولی غو قرآن بناغے نازل کتو

وَصَرَّفْنَا فِيْهِ مِنَ الْوَعْدِ لَعَلَّهُمْ يَرْثِقُوْنَ ۝ اَوْ يَجِدُوْٓا

تے ہم نے اس ماں کہیں کہیں طرح ڈر غو بیان سنایو تا غے لوک پرہیزگاری اختیار کر لیں یا وہ انھاں واسطے

جے غے کیونجے اس تہاڑے رتی رتی غو لیکھو ہو وے غو ہر ایکن ناں اپناں کیا غو پور و پور و بدلو لیکھے غو۔ رحمت عالم ﷺ فرماویں ہر ایکن حق آلا غوث حق دو جے غوات توڑی کہ مونی بکری ناں سنگوی کولوں وی بدلو دایو جے غو (مسلم، مسند احمد، ترمذی، ورجس نے ایمان قبول کرے غے نیک عمل کیا ویں غا اس ناں کسے چیز غو ڈر میہ نہ ہو سے نہ ان کیا گاہ غی سزا ہون غو کچھ خطر وے غوتے نہ کی دی نیکی غا ثواب نہ لکھن غو ڈر وے غو۔

لَهُمْ ذِكْرًا ۖ فَتَعَلَىٰ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَمْدُ وَلَا تَجْعَلْ لِقَوْلِهِمْ

صیحت پیدا کر دے تے اچی شان ہے اللہ تعالیٰ غی جہو و برحق بادشاہ ہے تے (اے نبی) تم قرآن پڑھن ماں تا دل نہ کرو

مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي

اس توں پہلاں کہ جہو دی وحی تھار اور کی جا رہی ہے واہ پوری کی جے تے تم دعا کرو جے میرا ربا! امتاں ہو علم

عِلْمًا ۖ وَلَقَدْ عَمِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَسْوَىٰ وَمَنْ يَنْجِدْ

عطا فرما! (۳۰) ہم نے اس توں پہلاں آدم کو نوں وعدہ لیتو تھو و رہہ پہل گیا تے ہم ناں انھاں ماں

لَهُ عَزْمًا ۖ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا

پکی ہمت میہ نہ دی؛ تے (یاد کرو) جد ہم نے فرشتاں ناں کہو: جے تم آدم اگے سجدہ کرو تے ساراں نے سجدہ کیتو

إِلَّا ابْلِيسَ ابْنِي ۖ فَكُلْنَا مِنْهُ لَقَدْ آدَمُ إِنَّ هَذَا أَعْدُوٌّ لَّكَ

ور ابلیس (نے میہ نہ کیتو) وہ نمکر گیو؛ فر ہم نے کہو: اے آدم بیشک یوہ تھارو تے تھاری بیوی غو

وَلَزَوُجَكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَىٰ ۚ إِنَّ

دشمن ہے تے یوہ کدے تم دواں ناں جنت تیں کڈ نہ چھوڑے فر تم مشقت ماں پے جنیں؛ بیشک

لَكَ الْاِتِّجَاعُ فِيهَا وَلَا تَعْرَىٰ ۖ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا

ات جنت ماں تھاروا واسطے یاہ گل ہے کہ نہ تم پہنکا ویں غاتے نہ تنگا؛ تے ات نہ تمناں تس گے غی اور نہ

تَضْحَىٰ ۖ فَسُوسُ الْيَتِي الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَتَاكَ

ٹھپ! فر شیطان نے انھاں غا دل ماں وسوسہ گھلیو اس نے کہو: اے آدم! کیوں! ہوں تمناں ہیٹھاں غی

عَلَىٰ شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكُ الْاِبْلِيسَ ۖ فَكَلَامُهُمَا قَبْدَتْ

زندگی غو بوٹو نہ دتوں تے اسی بادشاہی جہو کدے پرانی نہ ہے؛ فردواں نے اس بوٹا غو کچھ میو و کھاتو تے انھاں

لَهُمَا سَوَاءٌ مَّا وَطَفَقَا يَخْصِفْنَ عَلَيْهِمَا مِنْ ذَرْقِ الْجَنَّةِ

واسطے انھاں غیں ستر آلیں جگہ کھل گئیں تے دوئے اپنے اپر جنت غا پتر حمیون لگ گیا

وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ۖ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ قَتَابَ عَلَيْهِ

اور آدم تیں اپناں رب غی نافرمانی ہو گئی تے ویہ ترخ گیا؛ فرا انھاں غارب نے ویہہ اپناں مقبول بنا لیا تے انھاں

(۳۰) یعنی جس را ہم نے جنت دوزخ غایہ حالات بیان کیا تانجے لوک اس تیں صیحت حاصل کریں اس را ہم نے یوہ سارو قرآن صاف عربی زبان ماں اسان کر غے اس گلوں نازل کیو ہے تانجے عرب غا لوک جہو قرآن غا پہلا مخاطب ہیں اس ناں چنگی طرح سمجھیں فر اس ور عمل کر غے دو جاں واسطے وی اک نمونہ بن جیں۔ کیونجے جہو وی قرآن ور غور کرے وہ یاہ گل کہن ور مجبور ہو جے کہ واقعہ ہی اللہ تعالیٰ ہی برحق اچو بادشاہ ہے جس نے اپنی رعایا ور کرم کر غے اس ناں قرآن جی عظیم دولت عطا کی ہے فر قرآن غا بارہ ماں رحمت عالم ﷺ ناں یوہ ادب سکھا یو جے جسویلے جبرائیل جی سناویں تم اس ڈر ناں جے کوئے لفظ پہل نہ جے تا ولا تا ولا نہ پڑھیا کرو کیونجے اس ناں تھاروا سینہ ماں بسال چھوڑو تے فر زبان تیں ادا کر انوں اور مطلب سمجھا دینوں یوہ سب کچھ مھارے ذمہ ہے۔ تم تے بس اتنی دعا منگیا کرو جے ربا! توں میرا علم ماں باحد و فرما! فر علم ماں باحد و کرنوں تے پرانو علم یاد رکھو انو یوہ اللہ غے متھے ہے یاہ گل قرآن پاک نے ہو ووی کہیں جگہیں بیان کی ہے۔

(۳۱) حضرت آدمؑ سے ابلیس غا اس قصہ نا بیان کرنے غالباً ت باہ گل دی جا رہی ہے جے دسرون پہلوں تے واقعہ ہی انسان غی فطرت ہے ورحد اللہ تعالیٰ کسے ناں یاد رکھوانوں چاہوے فروہ کدے بریہ نہ سکتو بس اس گل غی توفیق ممکن غی لوڑ ہے اس قصہ غی کچھ لکھیں جگہیں تفسیر گذر گئی ہے۔

(۳۲) حضرت آدمؑ تے ۱۰ اور ابلیس لعین سارا ناں کہو جا رہو ہے جے تم اتوں لہہ جاؤ تے دنیا ماں چلیا جاؤ۔ ناں ہی یاہ پیشین گوئی وی کی جا رہی ہے کہ تم آپس ماں ایکن دو جاغا دشمن ریہہ غا آدمؑ غی لہوی تے ابلیس غی لہوی ماں دشمنی رہ غی سکوں آدمؑ غی اولاد آپس ماں دی گھول جھغو کرتی رہ غی فر آدمؑ غی اولاد ناں مخاطب کتو جے او آدمؑ غی اولاد! تھارے کولے میراں نیماں غے ذریعہ تے میریاں کتاباں غے ذریعہ میری طرفوں ہدایت آوے غی، فرجہو میری ہدایت ور چلے غودہ تے نہ گمراہ وے غو، نہ رستہ تیں پہلے غو۔ نہ مشقت تے تکلیف ماں پوے غو بلکہ دنیا غا چار تہاڑا گذار غے فرحشر غا نیماں تیں بعدوہ سدہ واپنی وراثت جنت ماں آجے غوجت امن ہی امن تے ارام ہی ارام ہے۔ ورحجہو میری ہدایت تیں منہ موڑے غودہ دنیا ماں وی تنگ رہ غو، پہا نیوں لوکاں غی نظر ماں اس کولے دولت غا مار لگا وادیں وراس غودل تنگ تے پریشان رہ غو اس ناں دنیا غی تنگی تیں کدے ازادی نصیب بیہہ ہوے، کدے ہور ہور دولت بیرون غی فکر ماں کدے بھٹی کی وی دولت غاسم جان غا غم ماں تے کدے موت آجان غا ڈر ماں۔ اس ناں دل غوسکون تے اطمینا نصیب بیہہ ہوے فر قبر غا عذاب غی تنگی غو تے اس تیں بعد قیامت غے تہاڑے ہم اس ناں اتوں کر غے اٹھالاں غا۔ وہ تعجب تے حیرانگی ناں عرض کرے غو جے رہا! دنیا ماں تے ہوں اکھاں آلو تھو فر اراج اتوں کسرا ہو گیو ہوں؟ جواب دو جے غو جے دنیا ماں توں مھاری آیتاں ناں تے میرا دین ناں بسار غے اتوں ہی بیوں ووتھو۔ اراج مھاری طرفوں وی توں بسار دو جے گیو ہے تے توں آٹو کھلو کیو گیو ہے ورحلہ کرام قیامت غا تعلق نہیں ساریں آیت تے حدیث سامنے رکھ غے کبہہ جے یاہ حالت پہلاں پہلاں وے غی بعد ماں اس ناں لوہ پھر آوے غی تا بجے اپنی اکھاں ناں دوزخ ناں تنگ غے پشان لئے۔ اصل ماں قیامت غے تہاڑے کئی کئی دقاں ماں انساناں غی کہیں بکھری بکھری حالت ویں نہیں۔

(۳۳) یعنی دنیا تے آخرت غی یاہ سزا کسے خاص بندہ واسطے بلکہ جہو و دی اللہ غی آیتاں تیں عکسہ غے غو تے کفر شرک کر غے حدوں بدھے غو اس واسطے یاہی سزا وے غی، تے یاہ حقیقت وی یاد رکھن غی ہے جے دنیا غی مصیبت، پریشانی تے ات غی سزا سارو کچھ عارضی تے آئی جانی ہے ورح آخرت غی سزا تے آخرت غو عذاب کدے نہ ملن آلو تے سدا رہن آلو ہے (۳۴) جہو لوک آخرت غا عذاب غا باراماں یاہ کبہہ تھاجے وہ کس نے تکیو؟

انھاں ناں ہی کہو جا رہو ہے جے چلو آخرت غو عذاب تے اجوں تھاری نظر ماں بیہہ، ورحم انھاں لوکاں غی تاریخ غا درقا کیوں بیہہ پھلو تاجہو تھارے آسیں پاسیں تے تھارے کولے کالے اسے دنیا ماں اپناں گناہاں غی وجہ تیں ہلاک تے برباد ہو ووا ہیں جھان غا کھولتے کھناراج وی اپنی تنی برتی آپے سنا رہیا ہیں جس راجے عرب غے آسیں پاسیں قوم شمو، قوم عاد تے قوم لوط وغیرہ اکھیں تے برباد ہوئی وی قوماں غی اجاڑ بستیاں غا نشان تھاجھان کولوں لوک سویرے شام لگیں تھاو رحمرت حاصل بیہہ کریں تھان۔ حالاں کہ عقل آلاں واسطے ان ماں بڑیں نصیحت تے عبرت نہیں گل تھیں۔

وَهٰذِي ^(۳۱) قَالِ اِهْبِطْ مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ

غی توبہ قبول کر لی اور ہدایت عطا فرمادی (۳۱) اللہ نے فرمایو: تم دوئے اتوں لہہ جاؤ! تم لوک آپس ماں ایکن دو جاغا

عَلَوْكُمْ فَاَمَّا اَيُّكُمْ مُّقْتَبِي هٰذِي ^(۳۲) فَمَنْ اَتَّبَعَ هٰذِي فَلَا

دشمن ویں غا فرجہو میری طرفوں تھار کولے کولے ہدایت آوے تاں جہو میری ہدایت غی پیروی کرے غودہ تے

يُضِلُّ وَلَا يَشْفِي ^(۳۳) وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِيْ فَإِنَّ لَهُ

نہ گمراہ وے غو تے نہ مشقت ماں پوے غو؛ تے جہو میری یاد تیں منہ پھیرے غو اس واسطے یقیناً

مُعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ اَعْمٰی ^(۳۴) قَالَ رَبِّ

تنگ زندگی وے غی تے قیامت غے تہاڑے اس ناں ہم اتوں کر غے اٹھالاں غا؛ وہ کہہ غو رہا!

لِمَ حَشَرْتَنِيْ اَعْمٰی وَقَدْ كُنْتُ بَعِيْدًا ^(۳۵) قَالَ كَذٰلِكَ

تیں مٹاں اتوں کر غے کیوں اٹھایو حالاںکہ ہوں تے اکھاں آلو تھو؛ اللہ فرماوے غواسے را (ہووں چاہیے)

اَتٰتَكَ اَيُّهَا فَانْصَبْ يَتٰهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْشَىٰ ^(۳۶) وَكَذٰلِكَ

تیرے کولے میریں آیت آئیں فر تیں دیہہ بسار چھوڑیں اسے راج توں وی بسار دو جا رہو ہے (۳۲) تے ہم

نَجْرِيْ مِنْ اَسْرَفٍ وَلَمْ يَوْمِنْ بِاٰیٰتِ رَبِّہٖ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرِ

اس شخص ناں اسے رابدلو دیاں جہو حدود ٹپ جئے تے اپناں رب غی آیتاں ورا ایمان نہ لیاوے تے آخرت غو عذاب

اَشَدُّ وَاَنْفٰی ^(۳۷) اَقْلَمَ يٰۤاٰدَمُ اٰمُرًا لَّكَ اَهْلُكَ اَهْلُكَ اَقْبِلْہُمْ مِّنَ الْقَوٰنِ

بڑوہی سخت اور مہیشاں باقی رہن آلو ہے (۳۳) تے کیوں! انھاں ناں اس گل تیں ہدایت بیہہ لکھی کہ ہم نے انھاں تیں پہلاں

يُخْشَوْنَ فِيْ مَسٰكِنَہُمْ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّلَّذٰی ^(۳۸) اَعْمٰی

تنتی قوم ہلاک کر چھوڑیں یہ انھاں غاسن غی جگہاں ماں ٹر پھر رہیا ہیں یقیناً اس عقل آلاں واسطے بڑیں نشانیں ہیں (۳۴)

وَلَوْلَا کَلِمَۃٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَکَانَ لِرَاۤمًا وَّاجِلٌ

تے جیکدے تھارا رب غی طرفوں اک گل پہلاں ہی متھی وی نہ ہوتی تے اک بنیاد معین نہ ہو گئی ہوتی

مُسَمًّی ^(۳۹) فَاصْبِرْ عَلٰی مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ

تاں عذاب ضرور آجھتو تے (اے نبی) یہ جو کچھ کہہ رہیا ہیں اس ورحمر کرتاڑ ہوتے اپناں رب غی صفتاں ناں اس غی تسبیح کر یا

(۳۵) یعنی جیکے یہ دو گل نہ ہوتیں تاں کافراں عاقرتوت تے اساتھا کہ انھاں ورفٹ خدا غو عذاب آجاتو اور یہ دنیا ماں ہی خدائی عذاب نال ملیا میٹ ہو جاتا اک تے یاہ کہ اللہ غی طرفوں پہلاں تیں ہی یاہ گل متھی وی ہے کہ نافرماناں ناں انھاں غی نافرمانی ورفٹ ملیا میٹ ہیہ نہ کیو جاسیں بلکہ انھاں ناں توبہ کرن غوتے اپناں آپ ناں ٹھیک کرن غو خوب خوب موقوف تو جے غوتے دوجی یاہ گل جے اللہ نے نافرماناں ورفٹ عذاب کھلن غواک خاص وقت تے خاص تہاڑ و متھیو و ہے جد توڑی وہ تہاڑ و ہیہ نہ آتو انھاں وراجن چیت عذاب ہیہ نہ آجاتو عذاب اپناں ویلا وراوے غور آوے غو ضرور! لہذا اے نبی ﷺ تم انھاں نہیں دل دکھیا کرن آلیں ان گلاں ورفٹ نہ ہو کہ جیکر تم سچا نبی ہیں فر تھا راں دشمنان ورفٹ عذاب کیوں ہیہ نہ آجاتو۔ بس تم صبر کرتا جاؤ تے رات تہاڑی اللہ غی عبادت ماں لگا رہو اس نال اللہ غی مدد آوے غی فراس غودین اس را عا بل آجے غو کہ تم خوش تے راضی ہو جییں غا باقی نافرماناں ورفٹ عذاب اپناں ویلا و ضرور آوے غو! فائدو: ات اللہ غی تسبیح کرن تے اس غی حمد کرن غاں و قن غو جس را ذکر ہو و ہے اس ماں پچاں نمازاں ورا اشارو ہے۔

قال الحجر ۱۲۶ طہ ۲

طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ

کرو دیہہ لکن تیں پہلاں وی تے دیہہ دُہن تیں پہلاں وی تے رات غاں حصال ماں وی (اس غی) تسبیح کریا کرو

وَاطْرَافِ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّكَ تَرْضَى ۝ وَلَا تَسْتَبِشْ عَيْنَيْكَ

تے تہاڑی غاں گہنڈاں وروی، تا نجے تم راضی ہو جییں (۳۵) تے (اے نبی) تم اکھ چا غے دیکھو وی نہ

إِلَى مَا مَتَّعْنَاهُ أَزْوَاجَهُمْ زَهْرَةَ الْجَبُونَ الدُّنْيَا

دنیا غی اس رونق ورجہوی ہم نے کافراں غی مختلف جماعتاں ناں دتی وی ہے جس ماں ہم چھڑی

لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَبَاقِي ۝ وَأَمَّا هَٰذَا

انھاں غی آزمائش کرنی چا ہواں، تے تھا راب غی (دتی وی) روزی ہی بہتر تے زیادہ باقی رہن آلی ہے؛ تے تم اپناں گہر

بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ

آلاں ناں نماز غو حکم کرتا رہو تے تم اس ورا پابند رہو ہم تھا راکو لوں روزی ہیہہ متلگا (بلکہ) ہم ہی تمناں روزی دیاں

وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ۝ وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِّن

تے بہتر انجام بس پرہیزگاری ہی غو ہے (۳۶) تے دیہہ کیہہ جے یہ (پیغمبر) اپناں رب کوں ہمارے کولے کاے نشانی

رَبِّهِ ۖ أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَاتٌ مَّا فِي الصُّحُفِ الْأُولَى ۖ وَوَلَوْ

کیوں ہیہہ لیا تا؟ کیوں! انھاں کولے پہلی کتاباں غی صاف نشانی ہیہہ آئی (۳۷) تے جیکے

أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بَعْدَٰهَا مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا

ہم انھاں ناں اس توں پہلاں ہی کسے عذاب ناں ہلاک کر چھوڑتا تاں یہ ضرور کہتا: اے ہمارا یار با! تیں ہمارا

أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنُتَّبِعِ آيَاتِكَ مِّن قَبْلِ أَن

در کوئے رسول کیوں ہیہہ چلاؤ کہ ہم ذلیل خوار ہون تیں پہلاں تیریاں آیتاں

تُنَادِي وَنُخْزِي ۖ قُلْ كُلٌّ مِّن رَّحْمَةِ رَبِّكَ فَتَرْضَوْنَ ۚ أَلَمْ تَعْلَمُوْا

وہ عمل کرتا تم فرمادیو: ہر اک اڈیک ماں ہے لہذا تم وی اڈیکو! فرمتاں نیزے ہی پتوگ جے غو

مَنْ أَضَلُّ مِنَ الصَّٰرِطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى ۚ

جے کون سدا رستہ ورجلن آتو ہے تے کس ناں ہدایت لکھی ہے (۳۸)

لوک یاہ شکایت کرتا جے ہمارے کولے کوئے رسول کیوں ہیہہ ٹور یو؟ تا نجے ہم اس غی اتباع کر غے اس ذلالت تے رسوائی آلا عذاب تیں بچ جاتا، فرمایو: لیو! مَن خاتم الانبیاء ﷺ تشریف لے

آیا ہیں، اللہ غی آخری کتاب قرآن پاک وی آگیو ہے مَن تھا رے کولے کوئے عذر ہیہہ پیچو مَن اللہ غی اس نعت غی قدر کر غے دنیا تے آخرت سدھار لیو! تے جے کدے مَن وی تم باز ہیہہ

آتا تاں تم وی اڈیکو! ہم وی انتظار کر اس فردیکھاں اگا غا حالات کے ثابت کریں جے کھڑی جماعت ہدایت و رہے! جہو و جیتو رہو اس ناں کچھ دناں ماں اتے دنیا و رہی پتوگ جے غور واصل غیو! غی جگہ تے محشر غو مدان ہے ات ضرور پتوگ جے غو کہ مومنناں تے کافراں بچوں کون ہدایت ورتھو۔

۱۳ فروری ۲۰۰۱ء مطابق ۱۹/ ذوالقعدہ ۱۴۲۱ھ زندان کوٹ بھلوال جہوں۔

عبادت ماں لگا رہو اس نال اللہ غی مدد آوے غی فراس غودین اس را عا بل آجے غو کہ تم خوش تے راضی ہو جییں غا باقی نافرماناں ورفٹ عذاب اپناں ویلا و ضرور آوے غو! فائدو: ات اللہ غی تسبیح کرن تے اس غی حمد کرن غاں و قن غو جس را ذکر ہو و ہے اس ماں پچاں نمازاں ورا اشارو ہے۔

(۳۶) اپر دنیا غی حقیقت تے نافرماناں واسطے دنیا ماں جسمانی یا روحانی بنگلی غو

ذکر تھو مَن رحمت عالم ﷺ ناں تے حضرت غے مھاوے ساری امت ناں ان

دنیا و رنگ رنگ غاں بیہودیاں، تے جیسا نیاں مشرکاں وغیرہ کافراں واسطے

فرمایو جارہیو ہے جے انھاں در تے تم اکھ پرت غے تکیو وی نہ! انھاں ناں

جہوی یاہ فانی دنیا غی فانی دولت دتی گئی ہے یاہ اس قابل ہے ہی ہیہہ جے تم

اس ناں نظر پھر غے نکلیں یاہ تے انھاں غی آزمائش واسطے ہے جے کون خدا غی

ان نعمتاں و رشکر کر غے اس غو فرما نہر دار بندو بنے تے کہو واس فانی دنیا و

پھٹ غے اپناں مالک ناں بسار چھوڑے باقی تمناں قرآن غی تے اپناں دین

غی اور جنت غی جہوی نہ کن آلی عا لیشان دولت اللہ نے عطا فرمائی ہے اس غو

کے مقابلو ہو سکے! فرمتاں اللہ غا نافرماناں غی فانی دولت درنگن غی کے

لوڑے!؟ تم تے اللہ غی یاد ماں لگا رہو آپ وی نماز غی پابندی کرو، اپناں گہر

آلاں ناں وی اس غی پابندی واسطے کہتا رہو اللہ تعالیٰ یا ہی چاھوے جے اس غا

بند اس غی یاد ماں مست رہیہہ وہ تھا راکو لوں روزی کموائی ہیہہ چاھو روزی

تے اس نے آپ اپنے ذمہ لی وی ہے رحمت عالم ﷺ فرما نویں: کہ اللہ تعالیٰ

فرماوے: اے آدم غی اولاد!! تو میری عبادت واسطے بھلو ہو جاو تیر و

سینوں امیری نال پھر چھوڑو غوتے جے تیں پوہ کم نہ کیوتاں ہوں تیر و دل

اکسری ناں پھر چھوڑو غوتے فر تیری غریبی کدے بند ہیہہ ہون گی (ابن

کثیر بحوالہ ترمذی، وابن ماجہ شریف)

(۳۷) مشرکاں غو مطالبو تھو کہ جے تم اللہ غا سچا نبی ہیں تاں تم صاف صاف

معجزا کیوں ہیہہ دستا جواب دتو جے کیوں! پوہ قرآن مجرہ غا لحاظ نال اک

کامل مکمل معجزہ ہیہہ!! جہو و پھلیاں کتاباں غی پیشن گوئی غے مطابق

آیو ہے تے جیساں ہدایت نہیں ویہہ ساریں گل آگیں ہیں جہو یں پھلیں

اسانی کتاباں ماں تمہیں فرخو نہی پاک ﷺ غی ذات جہو پھلیں اسانی

کتاباں غی پیشن گوئی غے مطابق آیا ہیں معجزہ واسطے سدا ہیہہ۔!